

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

YAYINLARI : 95

Seri : IV — Sayı : A. 26

# TÜRK FOLKLORUNDA KESİK BAŞ

(Tarih - Folklor İlişkisinden Bir Kesit)

Ahmet Yaşar OCAK

Ankara, 1989

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

YAYINLARI : 95

Seri : IV — Sayı : A. 26

# TÜRK FOLKLORUNDA KESİK BAŞ

(Tarih - Folklor İlişkisinden Bir Kesit)

**Ahmet Yaşar OCAK**

Ankara, 1989

*Bu tür konulara özel ilgi duyan eşim Şükran'a...*

**ISBN 975 - 456 - 021 - 8**

**© Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1989**

**Yayımlayan** : Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü  
17. Sokak 38, 06 490 Bahçelievler - Ankara  
Tel : 213 31 00 - 213 41 35

**Dizilip basıldığı yer:** Ankara Üniversitesi Basımevi  
Ankara - 1989

# İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ .....	5
GİRİŞ .....	7

## BİRİNCİ BÖLÜM:

### ANADOLU VE BALKANLAR TÜRK FOLKLORUNDA KESİK BAŞ

I. Kesik - Baş Destanı .....	11
A) Destanın Mâhiyeti .....	11
B) Destanın Yazarı ve Zamanı .....	12
C) Destanın Konusu .....	13
II. Kesik Baş Motifli Diğer Türler .....	16
A) Efsâneler .....	16
B) Destanlar .....	24
C) Evliyâ menkabeleri .....	27
D) Masallar ve hikâyeler .....	33
E) Modern Efsâneler .....	35
III. Müşâhede ve Yorumlar .....	37
A) Kahramanı Kesilmiş Baş Olanlar .....	38
B) Kahramanı Başsız Gövde Olanlar .....	39

## İKİNCİ BÖLÜM:

### ANADOLU VE BALKANLAR HİRİSTİYAN FOLKLORUNDA KESİK BAŞ

I. Kahramanlık Efsâne ve Destanları .....	41
---	----

<b>II. Dini Efsâneler ve Aziz Menkabeleri</b> .....	42
A) Hz. Yahya'nın Kesik Başı .....	42
B) Dînî Efsâne ve Masallar .....	45
C) Aziz Menkabeleri .....	47
<b>III. Müşâhede ve Yorumlar</b> .....	48

## **ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:**

### **TARİHİ VE FOLKLORİK TAHLİL**

<b>I. İnsan Başının Sembolik Kıymeti ve Anlamı</b> .....	50
<b>II. Tarih Öncesi ve Tarihi Devrelerde İnsan Başı (KESİK BAŞ) Kültü ve Ritüel Mahiyeti</b> .....	50
<b>III. Anadolu'da KESİK BAŞ Kültü</b> .....	53
<b>SONUÇ</b> .....	63
<b>SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA</b> .....	66

### **EKLER:**

#### **A) Kesik Baş Motifi ile İlgili Metinler:**

<b>EK: I. Klâsik İslâmî Döneme Ait Metinler</b> .....	73
<b>EK: II. Türk Folklor ve Edebiyatına Ait Metinler</b> .....	85
<b>EK: III. Eskiçağ ve Hristiyanlık Dönemine Ait Metinler</b> ..	111

#### **B) Listeler Fotoğraflar ve Haritalar** ..... 117 |

<b>İNDEKS</b> .....	125
---------------------	-----

**Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün  
YAYINLARINDAN MEVCUT OLANLAR**

Modern folklor araştırmalarının tesbit ettiği, günümüzde artık tartışmasız kabul edilen gerçeklerden biri de, pek çok efsâne, destan, menkabe ve hattâ masalın, hakikatte tarihî bir hâdisenin –halk muhayyilesinde hâsil ettiği yankı sonucu– bozulmuş şeklinden başka bir şey olmadığıdır. İşte bu vâkıanın tipik örneklerinden biri de, özellikle Anadolu ve Balkanlar Türk folklorunda çok tanınmış olan *kesik baş* motifli belirtilen türlerdir.

Türkiye’de *kesik baş*’tan sözedildiği zaman hiç şüphesiz daha yakın zamanlara kadar halk arasında makamla ezbere okunan *Hikâye-i Kesik-Baş* hatıra gelir. Orta yaşın üzerinde olup bundan szedildiğini duymayan hemen hemen yok gibidir. İşte bu küçük araştırma bir anlamda, çocukluk döneminde duyulan özel bir merakın şu kadar yıl sonra bir tatmini şeklinde yorumlanabilir. Ama asıl maksat, Türk kültür tarihi bakımından büyük önem arzeden kültür tahlillerinin nasil ve ne ölçüde yapilabileceğini araştırmak olmuştur. Bu tür araştırmalar için kanaatimizce, halk inançları ve bunların folklor sâhasına yansımından başka bir şey olmayan mahsulleri ihtiva eden bu çeşit konular, çok elverişli birer vâsita, birer anahtar teşkil etmektedir. Bu itibarla, belki bâzılarına ilk bakışta anlamsız ve lüzumsuz, hattâ saçma gelebilecek bu neviden konular üzerinde yapılacak çalışmaların sayısı arttıka, öyle sanıyoruz ki, kültür tarihimiz açısından yeni ve zengin ufuklar aılabilecektir. İşte bu küçük araştırma gerçekte bunun için gün yüzü görmüştür.

Bir diğer önemli husus da, bize göre, kültür tarihi araştırmalarının folklorik cephesi dikkate alınmadıkça, veya folklor araştırmaları tarih perspektivi içinde gerekleştirilmedike her iki sâhadan da sağlam sonuçlar beklemenin g olduğudur. İşte bu yüzden bu araştırma “Tarih-Folklor İlişkisinden Bir Kesit” alt başlığını taşıyor.

şunu hemen belirtelim ki, konu esas olarak Türk folklorunu hedef tutmakla beraber, gerek Anadolu’da gerekse Balkanlar’da yüzlerce yıl bir arada yaşamış bulunan Türk ve hıristiyan halkların birbirleriyle olan kültür etkileşimleri hesaba katılarak belli ölçüde hıristiyan folk-

lorundaki *kesik baş*lı türler de nazarı dikkate alınmaya çalışılmıştır. Bu, aynı zamanda bir mukayese imkânını sağlamak bakımından da gerekliydi. Bu yüzden, birinci bölümde Türk folklorundaki *kesik baş* motifli türler üzerinde durulmuş, ikinci bölümde de aynı motifi taşıyan Anadolu ve Balkanlar hıristiyan folklorundan bazı örnekler ele alınmıştır. Ancak şunu itiraf etmelidir ki, ne Türk folkloruna ne de hıristiyan folkloruna ait bütün mahsuller görülebilmiş değildir. Hattâ özellikle Balkanlar'a dair metinler genellikle kendi ana dillerinde yayınlandıklarından, bizim için bunlardan faydalanmak bir yana, kendilerini görmek bile mümkün olmamıştır. Bu sebeple, ancak vaktiyle Batı Avrupa dillerinde yayınlanmış bulunan belli başlı koleksiyon ve araştırmalarla yetinmek zorunda kalmıştır.

Şu var ki, görebildiğimiz örnekler, nihayet belli bir kaç tipin sürekli tekrarlandığını, ancak küçük ayrıntılarda bazı farklar ortaya çıktığını göstermiştir ki, aynı olay Balkanlar'daki hıristiyan folklor mahsulleri için de geçerlidir. Bu bakımdan, bir yerden sonra örnek sayısının fazla olmasının sanıldığı kadar önem arzemediği, genel çizgiyi ve sonuçları etkilemeyeceği anlaşılmıştır.

Son bölümde, ilk iki bölümdeki örnekler ve bunlar üzerindeki müşahedelere dayanarak tarihi ve folklorik bir tahlil denemesine girişilmiştir. Bu yapılırken de, dünya geneli çerçevesinde hareket edilmeğe ve varılan sonuçlar bu genel çerçeve içine yerleştirilmeğe çalışılmıştır.

Araştırmamızın sonuna ilâve edilen ekler kısmında ise, konunun, ileri sürülen fikirlerin ve yapılan yorumların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak bazı temel metinler eklenmiştir. Bunların hemen tamamı, gerek Osmanlı türkçesinden yeni harflere, gerekse yabancı dillerden türkçeye çevirmek sûretiyle ilk defa yayınlanmaktadır. Nihayet en sona eklenen iki liste ve iki harita ile de, konuya genel bir bakış sağlayabilmek amacı güdülmüştür.

Her üç bölümde ileri sürülen fikir ve görüşlerin, varılan sonuçların ve yapılan yorumların birer hipotez mâhiyetini arzettiğini, herhangi bir şekilde kesin olma iddiasını taşımadıklarını da burada belirtmekte fayda görüyoruz.

Böyle bir konuda gerçekleştirilmeye çalışılan bu türden bir araştırma, bildiğimiz kadarıyla Türkiye'de ilk defa denendiği için, şüphesiz bazı eksiklikler, isabetsiz teşhisler ve hatâlar bulunacaktır. Bu vesileyle, ilgililerin bunların düzeltilmesi hususunda yardımlarını esirgemeyeceklerinden eminiz.

Burada, son olarak, bu küçük araştırmanın basılmasına önyak olan muhterem Prof. Dr. Şükrü Elçin'in şahsında Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'ne sonsuz teşekkürlerimizi sunmak istiyoruz.

13.11.1988 Ankara

A. Yaşar OCAK

# GİRİŞ

Bugün elimizdeki *kesik baş* motifli efsâne, destan, menkabe, masal ve hikâye gibi Türk folklor mahsullerine genel bir bakış atfedildiğinde, bunların Balkanlar'dan Orta Asya'ya kadar geniş bir alana yayıldıkları görülür. Ancak bu geniş alan içerisinde asıl yoğunluğun Anadolu ve Balkanlar'da toplandığı dikkati çeker.

Daha çok kahramanlık, bazan da haksızlığa ve zulme uğramışlık temalarını işleyen efsâne, destan, menkabe ve masallarda, özellikle ilk üç türde bol miktarda yer bulduğuna bakılırsa, *kesik baş* motifi Türk folklorunda ilgi çeken ve bu sebeple de yaygınlaşan bir motif niteliğini kazanmıştır. Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar devamlı savaşarak ilerleyen ve buna paralel olarak bir hayli kahramanlık efsânesi, destanı ve menkabeti üreten Türk zümreleri içinde bu motifin yaygın oluşunu bu bakımdan tabii karşılamak gerekir.

*Kesik baş* motifli türlerin büyük bir kısmı şifahî olup, görünüşe göre, pek azı, o da XIV. yüzyıldan itibaren, Anadolu'da ve başka yerlerde yazıya geçirilmeye başlanmıştır. Sâdece metin tesbiti ve yayını şeklinde de olsa, bunların daha XIX. yüzyıl sonlarından itibaren Türk edebiyatı ve tarihi ile ilgilenen şarkiyatçıların araştırmalarına konu teşkil ettikleri müşahede ediliyor. Rus türkologları Gordlevski, Oletsniski ve Smirnov'un 1880'li yıllarda bazı ilgili metinleri yayınladıkları veya yazılarında bunlardan bahsettikleri bilinmektedir.<sup>1</sup> Tanınmış Fransız türkologu Jean Deny de, 1919 yılında yayınladığı "*Traditions populaires turques de Salonique et de Florina*". (*Revue des Traditions Populaires*, XXXIV (1919), supplément, ss. 25 vdd.) adlı makalesinde, adı geçen yörelerden bizzat derlediği Türk efsâneleri arasında bazı *kesikbaş* motifli olanlarını da neşretmiştir.<sup>2</sup>

1 Gordlevski, Oletsniski ve Smirnov'un yayınladıkları metinleri ihtiva eden yazıları görmek maa'lesef mümkün olmamıştır. Bunun bir eksiklik olduğunu itiraf etmemiz gerekir.

2 Bu araştırmada, aynı makalenin bir sene sonra yayınlanmış müstakil neşri (*Traditions Populaires Turques de Salonique et de Florina*, Niort 1920, Imprimerie Nouvelle G. Clouzot) kullanılmıştır.



Bunlardan başka, bizde Mehmet Önder (*Anadolu Efsâneleri*, Ankara 1966; *Şehirden Şehire*, İstanbul 1972–1973, 3 cilt), Saim Saka-oğlu (101 *Anadolu Efsânesi*, İstanbul 1976) ve Bilge Seyidoğlu (*Erzurum Efsâneleri*, Ankara 1985) da, aynı şekilde derledikleri bazı Anadolu şehirlerine ait *kesik baş* efsânelerini yayınlamışlardır. Bunlardan bazıları da, muhtelif vilâyetlerin tarih ve folkloruna ait kitaplarda veya, Cumhuriyetin 50. yılı münasebetiyle çıkarılan il yıllıklarında yer almış bulunmaktadır.

Balkanlar'daki Türk ve gayri Türk zümreler arasında mevcut *kesik baş*'lı efsâneler ise, bazan türkçe ama genellikle kendi mahallî dillerinde yayımlanmış ve yayımlanmaktadır. Şefket Plana, "*Arnavut ve Güney Slav halk şiirinde Kosova savaşı*" (*I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara 1976, II, 269–278) adlı makalesinde bazı *kesik baş*'lı Türk efsânelerini ele almış, daha sonra "*Kosova ve Makedonya efsânelerinde önemli folklor motifleri*" (*III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara 1986, II, 331–340) adındaki yazısında<sup>3</sup>, yine bazı *kesik baş* efsânelerini özetlemiştir.

Bu motifi taşıyan Türk destanları içinde, önsözde de belirtildiği üzere, en meşhuru olan *Dâsitân-ı Kesik-Baş* ise, Türkiye'de ve dışarda gerek metin neşri gerekse dil çalışmaları bakımından müstakil incelemelere konu olmuştur. Türk halk edebiyatının dikkate şâyan bir bölümünü oluşturan dinî destanlar türüne giren bu destan, Vasfi Mâhir Kocatürk'ün *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara 1964) adlı eserinde ele alınmış, ayrıca 1461 de yazıldığı bildirilen eski bir *Dâsitân-ı Kesik-baş* nüshasına dayanılarak bir özet ve metinden bazı parçalar kaydedilmiştir.

Bu destanın Kazan türkçesi ile basılmış taş basması bir nüshasının metni, Jan Ciopinski tarafından transkripsiyonlu lâtin harfleriyle yayımlanmış ("*Kesik Baş Kitaby, Variante de Kazan*", *Folia Orientalia*, XI (1969), ss. 79–88), fransızcaya çevrilmiş (*aynı dergi*, XII (1970), ss. 61–68) ve yorumlanmıştır (*aynı dergi*, XIII (1971), ss. 9–13). Fuat Özdemir de, "*İlk dinî destanlar ve Kesikbaş destanı*" (*Folklor Araştırmaları Kurumu Yıllığı*, Ankara 1975, ss. 123–129 vd) ismini taşıyan makalesinde, bu destanın belli başlı birkaç yazma nüshasını incelemiş ve yorumlamıştır. Son zamanlarda ise, Y.S. Ahmetgaleyeva, *Dâsitân-ı Kesik-Baş*'ın dil özelliklerini dikkate alarak *Türk Yazı Dilleri ve "Kesik*

3 Şefket Plana'nın bu yazısı, aynen ve fakat "*Kosova ve Makedonya türbeleri ile ilgili önemli efsâneler*" başlığıyla yeniden yayımlanmıştır (*Çevren*, sayı: 59, Mayıs - Haziran 1987 ss. 21–30).

*Baş Kitabı*” Eseri Üzerine bir İnceleme adlı kitabında<sup>4</sup>, Tatar diyalektlerinde yazılmış nüshalarının tenkitli metnini inşa etmiştir. Bu metin hem eski harflerle hem de transkripsiyonlu lâtin harfleriyle verilmiş, üstelik rusçaya çevirisi de eklenmiştir.

Bildiğimiz kadarıyla, V. Mâhir Kocatürk ve F. Özdemir’in zikredilen yazılarından başka bu destan Türkiye’de ne bir araştırmaya konu olmuş, ne de tam metin olarak yayınlanmıştır. Oysa bu dînî destan, ilerde görüleceği gibi, bazı bakımlardan dikkate değer bir metindir.

Burada son olarak, *kesik baş* motifi üzerinde daha geçen yıl yayınlanmış olup meseleyi kültür antropolojisi açısından ele alan, dikkate değer bir eserden bahsetmek gerekir. Tanınmış sosyal antropologlardan Paul-Henri Stahl tarafından gerçekleştirilen bu araştırma, Doğu ve Batı Avrupa’da baş kesme olayını ele almış, zengin antropolojik ve tarihi malzemeye dayanarak konuyu sistematik bir biçimde incelemiştir. *Histoire de la Décapitation* (Paris 1986, Presses Universitaires de France) adını taşıyan eserin bir bölümü, baş kesme konusunun ritüel ve epik yönüne ayrılmış, Balkanlar’daki hıristiyan halklar ve Türkler arasında yaşayan bir kısım *kesik baş* efsânelerini incelemiş ve bazı görüşler ileri sürmüştür. Ancak Osmanlı kaynaklarını Batı Avrupa dillerine yapılan çevirilerinden kullanmak zorunda olduğundan, meselenin Türkler’deki ritüel ve epik yönü ister istemez yetersiz kalmıştır. Buna rağmen P.H. Stahl’ın bu eseri gerçekten değerli ve orijinal olup bu araştırmamızda ondan geniş fayda sağladığımızı belirtmek icap eder.<sup>5</sup>

Bu kısa girişten sonra, şimdi, Anadolu ve Balkanlar Türk folklorunda *kesik baş* motifli türlerin incelenmesine geçebiliriz.

---

4 *Issledovanie Turko yazicnogo Pamyatnika “Kisekbaş Kitabı”*, Moskva 1979. Bu eserin varlığından bizi haberdar eden ve faydalanmamızı sağlayan Hacettepe Üniversitesi Fdebiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Dursun Yıldırım’a çok teşekkür ederim.

5 Burada gerek Prof. Stahl’ın bu eserinden bizi haberdar ederek bir nüshasının tarafımıza gönderilmesini sağlayan Prof. Mihail Guboglu’na, gerekse bizzat Prof. Stahl’a, ayrı ayrı teşekkür zevkli bir vazifedir.



## ANADOLU VE BALKANLAR TÜRK FOLKLORUNDA KESİK BAŞ

### I- KESİK-BAŞ DESTANI

#### A) Destanın Mâhiyeti

Anadolu Türk folklorunda, belki de genel olarak Türk folklorunda *kesik baş* motifinin işlendiği en eski örnek, bazan *Hikâye-i Kesik-Baş* diye de anılan *Dâsitân-ı Kesik-Baş*'tır. Dini destanlar arasında, belki de kahramanının "gövdesiz bir insan başı" olması gibi garip ve acıip gelen bir durum sebebiyle, en tanınmışlarından biri budur. Balkanlar'dan Asya içlerine kadar geniş bir alanda pek çok Türk zümreleri tarafından sevilip inanılarak okunduğu, zaman zaman ve yer yer ortaya çıkan, muhtelif Türk şiveleriyle yazılmış nüshalarından çok iyi anlaşıl-maktadır. W. Radloff, bu destanın Kazaklar arasında halk inançlarının esaslarından sayıldığını belirttiği gibi, Fuat Köprülü de, Kırım Türkleri ve Başkurtlar'da *kesik baş* rivâyetlerine tesadüf olduğunu kaydet-mektedir<sup>1</sup>.

Bilindiği üzere *Dâsitân-ı Kesik-Baş*, Türk halk edebiyatının ilgi çekici bir türünü oluşturan *Hikâye-i Geyik*, *Hikâye-i Çöğercin*, *Hikâye-i Deve*, *Dâsitân-ı Ejderhâ* ve *Dâsitân-ı İbrahim* vb. dini destanlar ara-sına girer. Genellikle yazma veya taşbasması *Mevlid* nüshalarında, zikredilen öteki destanlarla bir arada bulunmakla beraber<sup>2</sup>, bazan da müstakil olarak yazma mecmûalarda yer alabilmektedir<sup>3</sup>.

Bilebildiğimiz kadarıyla, Türkler'in yaşadıkları sâhalar içinde Anadolu'ya has gibi görünen bu destanlar, çoğunlukla 60-100 küsür

1 W. Radloff, *Sibirya'dan*, çev. Ahmet Temir, İstanbul 1956, 1/2, 508; F. Köprülü, *Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi*, İstanbul 1930, s. 46.

2 Msl. bk. *Hikâye-i Mevlidü'n-Nebî*, İstanbul 1311 (taşbasması), ss. 38-42.

3 Msl. bk. Türk Tarih Kurumu Kitaphâi, mecmua nr. 462, vv. 4b-8a.

beyit gibi, uzun olmayan, ezberlenmesi kolay metinler olup mesnevî tarzında düzenlenmişlerdir. Nâzımları çoğu defa meğhul olup, halka dinî heyecan vermek ve bazı islâmî fazîletleri öğretmek maksadıyla yazılmış didaktik eserlerdir. Hz. Muhammed'in, dört halifesinin fazîletleri, Peygamber'in mucizeleri ve özellikle Hz. Ali'nin üstün vasıfları ve kahramanlıkları işlenmektedir. Bunlar işlenirken bahis konusu yapılan olaylar hayâlî olup İslâm öncesi eski Türk ve Anadolu efsânelerinin islâmîleştirilmiş şekillerinden ibarettir.<sup>4</sup> Hemen her zaman fantastik motiflerle süslenmişlerdir. Yakın zamanlara kadar, Anadolu köylerinde ve kasabalarında, çeşitli meclislerde bunları ezbere veya yüzüne makamla okuyanlar bulunuyordu. Bugün ise bu gelenek hemen hemen kaybolmak üzeredir. Ancak ara sıra bu destanları tam veya parçalar hâlinde ezbere bilen yaşlılara rastlanmaktadır.

İşte *Dâsitân-ı Kesik-Baş* için de aynı durum sözkonusudur. Bugün elde mevcut yazma ve basma nüshalarda<sup>5</sup>, beyit sayıları, yerleri ve bazı kelimeler değişiklik göstermekte, uzunluk 90 küsur beyitten 130 küsur beyite kadar çeşitlenmektedir. F. Özdemir'in dediği gibi, bunun sebebi herhalde zaman ve mekân değişmesine paralel olarak okuyucuların veya müstensihlerin şahsî tasarrufları olmalıdır<sup>6</sup>. Okunamayan veya anlaşılabilen yerler atlanmış yahut anlaşılabilir hâle sokulmuş, veya olaya uygun düşen yeni beyitler ilâve edilmiştir. Buna rağmen dil özellikleri ve hâdisenin esası olduğu gibi kalmıştır.

## B) Destanın Yazarı ve Zamanı

Destanın yazarı, adları yukarda zikredilen öteki dinî destanlar gibi, belli değildir. Bazı nüshalarda, genellikle şâirin isminin veya mahlasının bulunması gereken son beyitlerde hiç bir isme rastlanmadığı<sup>7</sup>, bazılarında ise, Kirdeci Ali, Kethüdâ Ali veya Aliyyü'd-Dîn

4 Vaktiyle bu konu oldukça geniş bir şekilde tarafımızdan şuralarda ele alınmıştır: *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983, ss. 160, 168; *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliyâ Menkabeleri*, Ankara 1984, ss. 70, 73.

5 *Dâsitân-ı Kesik-Baş*'ın başka yazma nüshaları için yukarda 3 nolu nottakinden başka bk. Fuat Özdemir, "İlk Dinî Destanlar ve Kesik Baş Destanı", *Folklor Araştırmaları Kurumu Yıllığı*, Ankara 1975. ss. 127-129; Neclâ Pekolcay, *İslâmî Türk Edebiyatı*, İstanbul 1981, 1, 257; ayrıca Vatikan Kütüphanesi nüshası için bk. Ettore Rossi, *Elencio Dei Monoscritti Turchi Della Biblioteca Vaticana*, Roma 1943, nr. 100.

6 Özdemir, a.g.m., s. 125.

7 Msl. bk. Türk Tarih Kurumu Kitaphâğı nüshası, nr. 462, v. 8a.

benzeri isimler görülmektedir<sup>8</sup>. Fakat nüshaların çoğunda Kirdecî Ali adına tesadüf ediliyor. Ancak, XIII. yüzyılın sonlarıyla XIV. yüzyılın başlarında yaşadığı sanılan bu şahsın<sup>9</sup>, destanı söyleyen mi, kaleme alan mı, yoksa anlatan mı olduğu konusu tartışılmaktadır<sup>10</sup>.

*Dâsitân-ı Kesik-Baş*'ın yazarı gibi yazıya geçiriliş tarihi de kesin olarak tayin edilememiştir. Bununla beraber genellikle XIV. yüzyıl kabul görmektedir. Gerek dil ve üslûbu, gerekse Kirdecî Ali adı bunun gerçeğe uygun olabileceğini düşündürmektedir. Ama destanın anlatıldığı hikâyenin daha eski bir zamanda, hiç olmazsa XIII. yüzyılda belki de daha erken- teşekkül etmiş bulunması kuvvetle muhtemeldir.

### C) Destanın Konusu

Yukarda da belirtildiği üzere, nüshalarda teferruata ait ufak tefek noksanlar veya fazlalıklar bulunmakla birlikte, hikâyeye aynıdır: Bir gün Hz. Muhammed dört yakın dostu (Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali) ve öteki sahâbesi ile Mescid-i Nebevî'de oturmuş sohbet etmektedir. O sırada kapıdan yuvarlanarak ak sakallı, kesik bir insan başı girer; az ilerde durur. Gözlerinden yaşlar akmaktadır. Hz. Ali yerinden kalkarak *Kesik-Baş*'ı alıp Hz. Muhammed'in yanına getirmek ister, ama bir türlü yerinden kıpırdatamaz; şaşırıp kalır. Bunun üzerine Kesik-Baş başından geçenleri, kendini tanıttıktan sonra anlatmaya başlar.

Vaktiyle Kal'a-i Zerrîn (Altın Kale) denilen bir şehirde oturmaktadır. Elli bir defa hacca gitmiş ve pek çok hayır işlemiştir. İsm-i Âzam duâsını bildiği için, hârikulâde işler yapabilmektedir. Fakat bir gün bir dev peydâ olarak oğlunu ve kendinin vücudunu yer: karısını ise kaçırıp yaşadığı kuyuya götürür.

Kesik-Baş bunları anlattıktan sonra, ağlayarak Hz. Muhammedden, Dev'den intikamını almasını rica edip aksi halde Kıyamet gününde dâvacı olacağını söyler. Bu sözü duyan Hz. Ali hemen ileri atılır ve Dev'i öldürmeye gitmek üzere müsaade ister. Hz. Muhammed, Dev'in

8 Msl. bk. Ahmetgaleçeva, *Kesik Baş Kitabı*, s. 136, dipnot: 471. Burada belirtilen üç nüshada, zikredilen isimler geçiyor. Ancak bunlardan ikinci ismin, bir okuma veya istinsah hatâsı olarak Kirdecî olacağı yerde *Kethüdâ* şeklini aldığı, dolayısıyla farklı bir şahıs bulunmadığını söyleyebiliriz.

9 Bk. Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 144.

10 *A.g.e.*, aynı yerde; Özdemir, s. 124.

onu öldüreceğinden korkarak bırakmak istemezse de, beriki ısrar eder. Atı Düldül'ü ve kılıcı 'Zülfikar'ı hazırlayıp yola çıkar. Kesik-Baş da kendisiyle beraberdir. Kesik-Baş dağ taş, dere tepe demeden yuvarlanarak kuş gibi gider. Yolda namaz vakti geldikçe Hz. Ali dürup namaz kılmakta, Kesik-Baş da göz ucuyla ibadet etmektedir.

Nihayet Dev'in kuyusuna gelirler. Hz. Ali kemendini çıkarıp kuyudan aşağı inmeye başlar, ama kemend yetişmez. Bunun üzerine Allah'a sığınarak İsm-i Âzam duâsını okur ve kendini aşağı bırakır. Tam yedi gün yedi gece dibe doğru iner; lâkin kuyunun dibi bir türlü görünmez. Bu müddet esnâsında namaz vakti geldikçe Hz. Ali imâ ile namazını edâ etmekten aslâ geri kalmaz. Sonunda sekizinci gün ayağı yere basar. Karşısında bir demir kapı görür. Bir hamlede kapıyı söküp açar ve bir sarayla karşılaşır. Sarayda nur yüzlü genç bir kadının gözleri yaşlı olduğu halde namaz kıldığını görür. Bu kadıncağız, Dev'in kaçırdığı, Kesik-Baş'ın hanımıdır. Hz. Ali odalardan birini açıp bakar; zincirlerle bağlanmış beşyüz müslümanın durduğunu görür. Dev hergün bunlardan beş tanesini yemektedir. Esirler Hz. Ali'yi görür görmez tanırlar. Zira Hz. Muhammed mânevî âlemde kendilerine görünmüş ve onun buraya gelerek kendilerini kurtaracağını müjdelemiştir.

Hz. Ali hemen oradan Dev'in bulunduğu yere gelir; Dev uyumaktadır. Korkunç bir nâra atarak onu uyandırır. Bir minare boyundaki Dev Hz. Ali'yi görür görmez öfkelenir. Onu yiyeceğini ve yer yüzünde bir tek müslüman bırakmayacağını haykırır. Bin batmanlık güzünü kapıp saldırırsa da bir şey yapamaz. Hz. Ali onu evvelâ imana dâvet eder, fakat iltifat görmez. Bunun üzerine Zülfikar'la hamle edip Dev'in başını keser ve vücudunu iki parçaya böler. Sonra Kesik-Baş'ın hanımını ve müslümanları kurtarır. Hep birlikte Dev'in hazinesini de alırlar ve kuyu dibine gelirler. Hz. Ali orada bir duâ eder; kendilerini derhal kuyunun ağzında bulurlar. (Bazı nüshalarda duâyı yapan Hz. Muhammed, bazılarında ise onları kuyunun ağzına çıkaran Cebrâil Aleyhisselâm'dır). Hz. Ali burada bir duâ daha yapar; Kesik-Baş'ın gövdesi derhal peydâ olur ve genç bir delikanlı hâlini alır. Sonra da memleketlerine giderler. Hz. Ali ise dönüp Medine'ye gelir.<sup>11</sup> (Bazı nüshalarda da Hz. Ali'nin Kesik-Baş ve yanındakilerle beraber Hz. Muhammed'in yanına geldikleri, burada Hz. Muhammed'in duâsıyla tekrar eski durumuna kavuştuğu anlatılır)<sup>12</sup>.

11 Bu özet, Türk Tarih Kurumu Kitaphâğı nüshası ile, taşbasması *Hikâye-i Mevlidü'n-Nebî* nüshasından yapılmıştır. Destanın tam metni için bk. Ek: 11, 1 s. 85-92.

12 Msl. bk. Ciopinski, *Folia Orientalia*. XI (1969), s. 88; Ahmetgaleyeva, s. 135 teki metinler.

Kısaca bu şekilde özetlenebilecek olan destan dikkatle mütâlâa edilecek olursa bazı bakımlardan dikkate değer özellikler sergilediği görülecektir. Bir defa, Hz. Ali'nin halk inançlarındaki mâlûm fedâkârlığı ve kahramanlığı dile getirildiği gibi, esas amaç olarak namazın önemine işaret edilmek istenmiştir. Dikkat edilirse Hz. Ali hem acele yolculuğu esnâsında, hem kuyu dibine doğru düşerken; Kesik-Baş ibadet yapacak gövdesi olmadığı halde; hanımı ise, Dev'in elinde esir iken bile aslâ namazlarını terketmemişlerdir. Kanâatimize göre destanın didaktik amacı, her ne şartlarda olursa olsun, müslümanların namazlarını aslâ terketmemeleri gerektiğini anlatmaktadır. Hz. Muhammed'in mucizeleri, Hz. Ali'nin kahramanca mücadelesi ikinci derecede olup bu amaç için kullanılmıştır.

Kültür tarihi bakımından ise ilgi çekici bir nokta müşahede ediyor: Genelde klâsik Türk destanlarında rastlanmayan, gövdesiz bir insan başının kahraman olması bir yana, destanın kanevasının, eski Türk, Orta Doğu ve hıristiyan dînî inançlarına yabancı olmayan bir temayı yansıttığı gözden kaçmıyor. Bu tema, kötülük timsali ejderha ile mücadeleden ibarettir. Özellikle hıristiyan hajiografisinde (azizbilimi) çok tanınmış bir menkabe ile olan benzerliğine J. Ciopinski de haklı olarak işaret etmektedir<sup>13</sup>. Gerçekten de *Dâsitân-ı Kesik-Baş*'ta hikâye olunan hâdise, Aya Yorgi (Hagios Georgios, Saint Georges)'nin ejderha menkabesini çok andırmaktadır. Hz. Ali Aya Yorgi'ye; Dev Aya Yorgi'nin mağlup ettiği ejderhaya; Kesik-Baş'ın karısı da adı geçen azizin ejderhanın elinden kurtardığı kızı benzemektedir. Kesik-Baş destanı müslüman Türkler arasında ne kadar yaygınsa, Aya Yorgi'nin bu menkabesi de hıristiyanlık dünyasında o kadar yaygındır. Üstelik bu menkabenin Müslüman Anadolu ve Balkan Türkleri arasında islâmîleştirilmiş ve muhtelif şeyhlere maledilmiş bir kaç versiyonu da mevcuttur.<sup>14</sup>

*Dâsitân-ı Kesik-Baş* Anadolu Türkleri tarafından o kadar benimsenmiştir ki, bugün Türkiye'nin bazı yerlerinde, bu destanda anlatılan Kesik-Baş'a ait olduğuna inanılan türbeler ve yanlarında Dev'e izâfe edilen kuyular gösterilmekte, bunlar halk tarafından çeşitli maksatlarla ziyaret edilmekte ve adaklar adanmaktadır. Bunlardan biri de, Mardin'in kazası Cizre'de, kale harabeleri arasında yer almaktadır. Türbenin hemen yanbaşı, taş merdivenlerle inilen bir kuyu, destan-

13 Ciopinski, *Folia Orientalia*, XIII (1971), s. 12.

14 Bu konuda geniş bilgi ve bibliyografya için bk. A. Yaşar Ocak, "XIII.-XV. yüzyıllarda Anadolu'da Türk - Hıristiyan Dînî Etkileşimler ve Aya Yorgi (Saint Georges) Kültü", *Fuad Köprülü'nün Vefatının 20. Yıldönümünü Anma Kitabı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara (baskıda).



daki Dev'in kuyusu olarak biliniyor. Bu türbede, üzerinde ip sarılı bir kamaş (Hz. Ali'nin kemendi) her derde deva inancıyla ziyaret olunmaktadır. Buna benzer bir ikinci türbe, Adana-Gaziantep yolu üzerindeki Sakçagözü'nde bulunmakta olup, ancak bunun kuyusu yoktur. Bir üçüncüsü ise Sivas taraflarında yer almakta ve halk tarafından ziyaret edilmektedir<sup>15</sup>.

## II- KESİK BAŞ MOTİFLİ DİĞER TÜRLER

### A) Efsâneler

Anadolu ve Balkanlar Türk folklorunda *kesik baş* motifinin en çok kullanıldığı tür, hiç şüphesiz kahramanlık temasını işleyen, başka bir deyişle, savaşlar ve fetihleri konu edinen efsânelerdir. Fuad Köprülü *kesik başlı kahramanlar*'ı işleyen efsâne ve destanların eski Türkler arasında eski zamanlardan beri yayılmış bir gelenek olduğunu belirtmekte ise de<sup>16</sup>, Anadolu'ya gelmeden evvel, özellikle İslâm öncesi dönemde teşekkül etmiş efsâne ve destanların hiç birinde bu motifin kullanıldığına bile bildiğimiz kadarıyla henüz rastlanmamıştır. Bununla beraber, bu motifi işleyen destan ve efsânelerin Anadolu'da birden bire çoğaldığı görülüyor. Bunların, Türkler'in Anadolu'yu ilk fethetme ve burada yerleşmeye başladıkları XI. yüzyıldan itibaren, hiç olmazsa şifâhî olarak ortaya çıkmaya başladıklarını tahmin etmek yanlış olmasa gerekir. Hattâ bunlardan bir kısmının da Türkler'den önce müslüman Arap ordularının Anadolu akınları dönemini ve o dönemdeki İslâm kahramanlarını konu edinmiş olması, bilhassa Güney-Doğu Anadolu ve Suriye havasındaki müslüman Araplar arasında bu tür efsâne ve destanların daha önceden mevcut bulunabileceğini düşündürüyor. Ama böyle olabileceği gibi, Türk öncesi Anadolu fetihlerini konu alan bu destan ve efsânelerin kahramanlarının Türkler tarafından evliyâ gözüyle görülmesi ve mezarlarının Anadolu'da bulunduğu inanılması sebebiyle, Türk döneminde teşekkül etmiş olması da düşünülebilir.

Kahramanları ister eski İslâm fetihleri dönemine, isterse Türk fetihleri dönemine ait bulunsun, söz konusu efsâneler genellikle Anadolu şehirlerinin fethiyle ilgilidir. Hemen hemen hiç biri eski devirlerde

15 Bk. Yahya Benekay, "Hikâyet-i Kesikbaş", *Hayat Mecmûası*, sayı: 14, 26 Mart 1964, ss. 12-13.

16 Bk. *Kayıkçı Kul Mustafa*, s. 45.

yazıya geçmemiş olup halk arasında şifâhî olarak yaşamaktadır. Ancak zamanımızda bazı araştırmacılar tarafından derlenip yayınlanmışlardır.

Anadolu'nun ilk İslâm fetihleri dönemini yansıtan dikkate şâyan bir efsâne, Sinop'la âlâkâldır. Bugün Sinop'ta Seyyid Bilâl Türbesi'deki mezara raptedilmiş bulunan levhada da yazılı efsâneye göre, Seyyid Bilâl Hz. Hüseyin soyundandır. Emevî halifesi Ömer b. Abdülâziz devrinde İstanbul kuşatmasında gemilerle Karadeniz sahillerinde bulunurlarken, bir fırtınaya yakalanırlar. Sinop limanına sığınmak zorunda kalırlar. Ancak şehrin tekfuru kendilerinden kuşkulanan orduya gece bir baskın düzenler. Müslümanlar şiddetle karşı koyarlarsa da pek çoğu şehir düşer. Geri kalanlar Seyyid Bilâl emrinde düşman çemberini yarıp çıkmak isterken, tekfurun, bir kılıç darbesiyle Seyyid Bilâl'in başı kesilir. Seyyid Bilâl derhal yere düşen başını koltuğuna alarak bugün türbesinin bulunduğu yere kadar gelir ve orada vefat eder. Bu kerâmeti hem müslüman askerler, hem de başlarında tekfur olduğu halde Rumlar görürler; şaşkınlıktan ne yapacaklarını bilemezler. Tekfur korkup çatışmayı durdurur; müslüman askerlerin çekip gitmelerine mani olmayacağını söyler. Sonra da ölümüne sebep olduğundan dolayı pişmanlık duyduğu Seyyid Bilâl'in üzerine türbe yaptırır. Kendisinin de, öldüğü zaman, türbenin kapısı önüne gömülmesini vasiyet eder<sup>17</sup>.

Yine ilk İslâm fetihleri dönemine ait efsânelerden biri de, Antakya'nın fethini hikâye etmektedir. Kahramanı ise, aslında, hristiyanlığın yeni çıktığı ve yayıldığı dönemlerde yaşadığı sanılan ve islâmî literatüre Habîb-i Neccar adıyla geçen zattır. Efsâneye göre Hz. Ömer zamanında Ebû Ubeyde b. Cerrah komutasındaki ordu Anadolu'ya gazâyâ çıkmış ve Antakya önlerine gelmiştir. Ordunun bayraktarı Habîb-i Neccar'dır. Kahraman bir cengâver olan bu zat, surların önündeki muharebelerde pek çok müslüman askerinin imdadına yetişir. Bir ara Ebû Ubeyde'nin "Yetiş yâ Habîb!" dediğini duyar ve hemen fırlayarak elindeki sancağı bir tepeye diker. Ancak kâfirler Habîb'in başını kılıçla kesip bir mızrağa saplayarak burçlardan birine yerleştirirler. Şehrin fethi uzar ve savaş kızışmıştır. İşte tam bu sırada, burçtaki mızrak üzerinde dikili Habîb-i Neccar'ın kesik başından müslümanları coşturan nâralar ve teşvikkâr sözler işitilir. Şevke gelen mücâhidler hep birden hücum ederek nihayet şehri fethetmiş olurlar. Ebû Ubeyde Habîb-i

<sup>17</sup> Metin için bk., A. Oktay Güner, "Hazreti Seyyid Bilâl", *Tercüman Gazetesi*, 16 Ağustos 1987; ayrıca bk., Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara 1967, s. 280.

Neccar'ın kesik başını defnedip üzerine bir türbe, yanına da bir câmi yaptıır. Gövdesi ise Nur dağlarında bir yere gömülür<sup>18</sup>.

Gaziantep'in, eski adıyla Ayıntab'ın fethi efsânesi de şöyledir: Şehrin kuşatılması sırasında Hz. Muhammed'in sahâbesinden pek çoğu, bu arada Pîr Sefa da şehit olurlar. Orduda bulunan başka bir sahâbe, Karaçomak, bunu görünce hırsla çarpışmaya devam ederek bir tepenin eteğine kadar gelir. Burada düşmanlar başını vücudundan ayırırlar. Ama Karaçomak'ın başsız vücudu vuruşarak tepenin başına kadar çıkar. Sonra orada yıkılıp ruhunu teslim eder. Fetih tamamlandıktan sonra Karaçomak'ın başı ve gövdesi ayrı ayrı, buldukları yerlerde defnedilirler. Bunun için Karaçomak'ın bugün iki türbesi bulunduğu söylenir. Bunlardan başına ait olduğuna inanılanı, Gaziantep'te Karartarla Câmii yakınında; vücudunun bulunduğu sanılan türbe ise şehit düştüğü, adını taşıyan Karaçomak köyünün üstündeki tepededir<sup>19</sup>.

Çorum'un fethiyle ilgili bir efsânede de, yine Hz. Peygamber'in sahâbesinden Suub-u Rûmî (Suheyb-i Rûmî) ile Übüdü Gazî (Ubeydullah b. Cahş)'nin kahramanlıkları anlatılmaktadır. Efsâneye göre bu iki sahâbe Anadolu'yu islâmlaştırmak için gelmişler ve Çorum'da kâfirlerle savaşmışlardır. Bu esnâda düşman tarafından başları kesilmiş, ama onlar "kellelerini koltuklarına alarak" mücadeleye devam etmişlerdir. Türbeleri Çorum'da, bugün Hıdırlık denilen semtte bulunmaktadır.<sup>20</sup>

Oldukça tipik bir efsâne ise İznik'in İslâm orduları tarafından fetihini dile getirmektedir. İslâm orduları Anadolu'da bir çok şehri fet-hederek nihayet İznik önlerine gelmişlerdir. Şehir kuşatılır ama bir

---

18 Mehmet Önder, *Şehirden Şehire*, İstanbul 1972, I, 74-75; Evliyâ Çelebi'de Habîb-i Neccar'ın daha değişik bir menkabesi "Menâkıb-ı Habîb-i Neccar" başlığı altında anlatılır. Burada Habîb-i Neccar gerçek zamanına yerleştirilmiş ve Hz. İsa zamanında yaşamış bir salih kişi olarak gösterilmiştir. Rivâyete bakılırsa, kâfirler Hz. İsa'ya inandığı için onun başını keserler. Baş tepeden aşağı yuvarlanarak iner ve bir mağara içine düşer; oraya defnedilir. Evliyâ Çelebi burada merdivenle inilen bir tekke olduğunu, türbenin hem müslümanlar hem de hıristiyanlar tarafından ziyaret edildiğini, Habîb-i Neccar'ın vücûdunun ise kale içindeki başka bir tekkede medfun bulunduğunu yazmaktadır (bk. *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, İstanbul 1314, III, 54).

19 Efsânenin metni için bk. Cemil Cahit Güzelbey, *Gaziantep Evliyâları*, Gaziantep 1964, ss. 26-27. Görüldüğü gibi burada Hz. Muhammed'in sahâbesinden olduğu söylenen bu zâtn adı da tarihî bir ad olmayıp bir lâkaptan ibarettir. Halbuki diğer efsânelerde verilen adlar gerçek kişi adlarıdır.

20 Tanyu, a.g.e., s. 191.

türlü alınamaz. Ordunun sancaktarı olan Abdülvahhab Gazî<sup>21</sup>, yakışıklı, genç bir mücahiddir, Kaledeki Bizanslı kızlardan biri, savaşı seyrederken onu görür ve âşık olur. Bir hüçûm sonucu burca tırmanmaya ve sancağı oraya dikmeye muvaffak olan Abdülvahhab Gazî de kızı farkeder ve o da ona âşık olur. Ama ne yazık ki kıza bakarken, düşman askerlerinden biri delikanlının başını uçurur; surlardan aşağıya yuvarlar. Tam o zaman garip bir şey olur: Herkesin şaşkın bakışları önünde Abdülvahhab Gazî aşağıya atlar ve başını yerden alıp koltuğunun altına yerleştirerek tek eliyle savaşmaya devam eder. Savaşa savaşa şimdi türbesinin bulunduğu yere kadar gelir ve orada can verir. Şehir fetholunduktan sonra üzerine türbe yapılır. Bugün Bayraklı Dede diye tanınan türbe, halk tarafından büyük bir saygıyla ziyâret edilmekte, adak olarak da her ziyâretçi bir bayrak getirip türbeye bırakmaktadır<sup>22</sup>.

Ankara'nın ilk İslâm fetihleri döneminde kuşatılmasına ait bir efsâne ise, Battal Gazî'nin babası Hüseyin Gazî'nin başına gelenleri anlatır. Efsâneye göre, kuşatma sırasında düşmanlar Hüseyin Gazî'nin başını keserler. Ama o, başını koltuğuna alarak doğuda, şehre yaya bir buçuk saat mesafedeki, bugün türbesinin bulunduğu tepeye kadar gelir ve ancak orada rûhunu teslim eder. Evliyâ Çelebi burada zengin vakıflara sahip bir tekke bulunduğunu, senede bir defa toplanılarak binlerce kişilik kalabalık bir cemaat huzûrunda Hüseyin Gazî'nin rûhuna mevlid okunduğunu yazar<sup>23</sup>.

Hüseyin Gazî'nin bir türbesi de, Sivas'ın Divriği kazası yakınındaki İğımbat tepesinde bulunmakta olup halk arasında anlatılan ve yukardakine benzer efsâneye göre, kendisi tek başına düşmanla savaşmış ve çoğunu kılıçtan geçirmiştir. Namaz vakti gelince namaza durmuş, bunu fırsat bilen kâfirler de arkadan gelip başını uçurarak kendisini şehit etmişlerdir. Buna rağmen Hüseyin Gazî ölmemiş, namazını başsız tamamlamıştır. Namaz bittikten sonra başını koltuğuna alarak İğımbat

21 Burada sözü edilen Abdülvahhab Gazî, *Battalnâme*'nin de baş kahramanlarından biri olup Seyyid Battal Gazî'nin cenk arkadaşıdır. *Battalnâme*'deki rivâyete göre kendisi Hz. Muhammed'in sahâbesindedir. Onun tükürüğü hü Battal Gazî'ye nakletmek ve böylece onu yenilmez bir kahraman yapmak için bizzat Peygamber tarafından görevlendirilmiştir (bu konuda bk. *Menâkıb-ı Gazevât-ı Seyyid Battal Gazî*, İstanbul 1287 (taşbasması).

22 Bu efsâne, Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Metin Özbek tarafından ricamız üzerine Bursa Kültür ve Turizm Müdürlüğü Şube Müdürü Bedri Yalman vâsıtasıyla İznik'ten derlenmiştir. Burada her ikisine de teşekkürlerimi sunarım.

23 Bk. *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, II, 425-426; krş. F.W. Hasluck, *Bektâşilik Tedkikleri*, çev. Râgıp Hulûsi, İstanbul 1928, s. 95. Bugün de mevcut olan türbe hakkında alâka çekici geniş açıklamalar için şuraya bakmak faydalı olacaktır: Tanyu, a.g.e., ss. 86-94.

tepesine tırmanmış ve zirvede rûhunu teslim etmiştir. Bugün bu türbe çok saygı görmekte, muhtelif vesilelerle adaklara ve ziyâretlere sahne olmaktadır<sup>24</sup>.

Türk dönemi fetih efsânelerine gelince, onların da bu anlatılanlardan hemen hiç farkı yoktur. Meselâ, Erzincan'ın merkeze bağh Binkoç köyü yakınlarında türbesi bulunan Seydi Sultan efsânesi bunlardan biridir. Rivâyete göre Seydi Sultan askerleriyle burada bulunurken, kâfirlerle şiddetli bir muharebeye girişmek zorunda kalır. Çarpışma esnâsında düşmanlardan biri kılıcıyla Seydi Sultan'ın başını vücudundan ayırır. Ama o derhal başını alıp koltuğunun altına yerleştirir; hiç bir şey olmamış gibi savaşımaya devam eder. Ne var ki, bu kerâmeti gören bir kadın bağrarak onu etraftakilere gösterir. İşte o anda Seydi Sultan kılıcını yere diker ve orada canını teslim eder; askerleri de ardıç ağacı hâline gelir<sup>25</sup>.

Biraz farklı mâhiyette bir efsâne de, Tokat'ın kazası Turhal'ın adını açıklamaktadır. Buna göre bir zamanlar şehri düşman kuşatmıştır. Savaş günlerce sürüp gider; pek çok müslüman şehit düşer. Savaşın iyice kızıştığı bir gün, Türk askerlerinden biri şiddetle düşman safları içine dalar ve yalnız kılıç akşama kadar savaşıp. Güneş battığı sırada arkadan gelen bir kılıç darbesi bu cengâver yiğitin başını uçurur. Yere düşen kesik baş, yuvarlana yuvarlana şehir dışındaki köprüye gelir. Yoluna devam edecekken, gâipten gelen bir ses:

“Dur! Kal!” diye kesik başa emreder; o da oracıkta kalakalır. Türkler muharebeyi kazandıktan sonra oraya bir türbe ile mescid yaptırırılar. Böylece şehrin adı “Durkal”dan bozma Turhal olur<sup>26</sup>.

Yozgat havalisinde anlatılan bir *kesik baş* efsânesi ise, Akdağmâdeni kazasına tâbi Çalışkan köyündeki Muşalim kalesinin adını hikâyeye ediyor. Efsâneye göre kalenin adı, burasını Bizanslılar'dan fetheden Muşlu Ali'den gelmektedir. Muşlu Ali, komutasındaki bir bölük askerle kaleyi kuşatmış, bu sırada başı uçurulmuştur. Ama o yılmayarak başını koltuğuna almış ve savaşa devam etmiştir. Nihayet Bizanslılar'ı kovalayıp mağlûbiyete uğratarak kaleyi fethetmiş ve sonra düşüp ölmüştür<sup>27</sup>.

24 Bk. Kutlu Özen, “Hüseyin Battal Gazi Yatırı”, *Türk Folklorundan Derlemeler*, Ankara 1987, s. 148.

25 Efsânenin metni şurada yayınlanmıştır: Saim Sakaoğlu, 101 *Anadolu Efsânesi*, İstanbul 1976, ss. 99-100.

26 Bk. Mehmet Önder, *Anadolu Efsâneleri*, Ankara 1966, s. 129.

27 Bk. *Yozgat 1973 İl Yıllığı*, Ankara 1973, s. 101.

Bugün Konya'da önemli bir ziyâret mahalli olan Kesikbaş Türbesi hakkında da şu efsâne anlatılır: Rivâyet olduğuna göre, Selçuklular zamanında Konya şehri düşmanlar tarafından kuşatılır. Kaledekilerin canla başla savunmalarına rağmen, düşman kapılara dayanır. İşte bu tehlikeli vaziyet üzerine kalenin aksakallı yaşlı komutanı yahn kılıç kapıdan çıkıp nâra atarak düşmana saldırır. Bu hareket ötekilere de cesaret verir; onlar da hücumla geçerler. Lâkin bir ara düşmanlardan biri aksakallı komutanın başını uçurur. Fakat komutan düşüp öleceği yerde hemen başını yerden alıp mücadelesini sürdürür. Bu hayret ve dehşet verici manzaradan ürken düşmanlar kuşatmadan vazgeçip selâmeti kaçmakta bulurlar. O zaman başsız gövde koltuğundaki başını yere koyar; kıbleye dönerek secdeye kapanır ve canını teslim eder. Selçuklu sultanı bu türbeyi işte onun için yaptırmıştır<sup>28</sup>.

Bir Kesikbaş Türbesi de İsparta'da bulunmakta olup Kesikbaş Gazi diye tanınmaktadır. Fakat hakkında herhangi bir efsâne tesbit edilememiştir<sup>29</sup>. Ankara'da da yine böyle bir Kesikbaş Türbesi vardır<sup>30</sup>.

Bu tür efsânelerin daha geç bir devre ait örneğini de Fatih devrinden verelim: Trabzon'un Fatih Sultan Mehmed tarafından fethini anlatmakta olan bu efsâneye göre, sultan şehri kuşattığı zaman, imparatorun teslim olmasını ister. Ancak imparator, teslim şartı olarak kule ile Ayasofya arasına gerilmiş zincirin kırılmasını ileri sürer. Sultanın topçuları gülle ile kırmayı denerlerse de başaramazlar. Derken, meçhul bir asker bir atışta zinciri parçalar. Hemen kendisini padişahın huzûruna çıkarırlar. Bu, bir yeniçeridir. Padişah topçularının kıramadığı zinciri bir yeniçerinin kırmasına içerleyerek boynunun vurulmasını emreder ve yeniçerinin başı kesilir. Padişahın askerleri surların kapularından sel gibi içeri akarken, en ön safta, koltuğunda kesik başı olduğu halde birinin koştuğunu görürler. Bu, sultanın başını vurdurduğu yeniçeridir. Ama görülür görülmez de oraya yağır kalır. Padişah bu kerâmeti işittiği zaman hatâ ettiğini anlar ve oraya bir türbe yaptırarak yeniçeriyi defnettirir<sup>31</sup>.

28 Önder, *a.g.e.*, ss. 127-128. Aynı türbe hakkında İbrahim H. Konyalı ise, *Konya Tarihi* (Konya 1964) isimli eserinin bir yerinde (s. 627) Konya'da idam edilenlere *Kesikbaş* dendiğini, dolayısıyla bu kitabsiz türbede de böyle birinin yatması muhtemel olduğunu söylerken, başka bir yerinde (s. 628), yukarıda anlatılan efsâneye işaret etmektedir. Eskişehir'e tabi Seyitgazi'deki büyük tekke bitişiğinde, Battal Gazî türbesinde yatanlardan birinin de *Kesik Baş* adını taşıdığını Jean Deny kaydetmektedir (bk. *Traditions*, s. 28).

29 Bk. *Cumhuriyet'in 50. Yılında İsparta* (1973 İl Yıllığı), Ankara 1973, s. 107.

30 Bk. *Yurt Ansiklopedisi*, İstanbul 1981, I, 783, "Ankara" maddesi.

31 Metin için bk. Önder, *Şehirden Şehire*, I, 119-120.

Dikkat edilirse bu efsânenin şimdiye kadar yukarda zikredilenlerden farklı bir yanı vardır. Ötekilerinde kahramanların başları genellikle kâfir askerleri tarafından kesildiği halde, bunda haksız yere padişah tarafından boynü vurdurulan biri bahis konusudur.

Biraz aşağıda verilecek olan örneklerde de görüleceği üzere, *kesik baş* motifli eșâne ve destanlar, Osmanlılar'ın Rumeli fetihlerini sürdürdükleri XIV-XVI. yüzyıllar boyunca özellikle serhad boylarındaki askerle ve halk arasında yayılmış bulunuyordu. Bunların, Osmanlı ordularının artık savunma savaşıları vermek zorunda kaldıkları XVII.-XVIII. yüzyıllarda da bu durumu korudukları, Tamışvarlı İbrahim Naimüddin gibi müelliflerin eserlerinden anlaşılmaktadır<sup>32</sup>. Hattâ XIX. yüzyılın sonları gibi, daha geç devirlerde bile bu tür efsânelerin teşekkül edebildiğini görmekteyiz.<sup>33</sup>

Bununla beraber, *kesik baş* motifli kahramanlık efsânelerinin büyük bir çoğunluğunun, özellikle XV-XVI. yüzyıllar gibi Osmanlı fetihlerinin Rumeli topraklarında altın devrini yaşadığı bir döneme tesadüf etmesi, rastgele bir olay değildir. En büyük meydan savaşıları, kale muhasaraları ve fetihler bu dönemde vukû bulmuş, Arnavutluk, Bulgaristan, Macaristan, Yugoslavya ve kısmen Avusturya toprakları XV-XVI. yüzyıllarda sayısız Türk şehidine mezar olmuştur. Bu itibarla bugün, gerek bu sayılan memleketlerde, gerekse diğerlerinde pek çok *kesik baş* türbesi ve bunlar etrafında teşekkül etmiş yığınla *kesik baş* efsânesi bulunmaktadır. Biz burada bunlardan ancak imkânımız nisbetinde bazı örnekler verebileceğiz.<sup>34</sup>

Söz konusu efsânelerden biri, Yunanistan'da Florina'nın Gazi Yakub Beğ tarafından fethini anlatmaktadır. Gazi Yakub Beğ, maiy-

32 El-Hac Tamışvârî İbrahim Naimüddin, *Hadikatü's-Şühedâ*, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (İsmail Sâib) Kütüphanesi, kısım: I, nr. 2037 (Bu eserin bir nüshası da Türk Tarih Kurumu Kitaphâ'ında bulunmaktadır).

33 Msl. bk. Bilge Seyidoğlu, *Erzurum Efsâneleri*, Ankara 1985, s. 22. Burada anlatılan efsâne, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi esnâsında Hasankale (Erzurum)'de geçen bir olayı hikâye eder. Anlatıldığına göre Ruslar Hasankale'ye ilerlerken, Hasandede dağında şiddetli bir muharebe vukû bulur. Bu muharebede "Kellesi koltuğunda" bir yiğit elindeki kılıcıyla düşman saflarını darmadağın eder. Bunu gören bir kadın bağırıp etraftakileri haberdar edince kesik başlı yiğit derhal orada can verir. Muharebeden sonra herkes onun cesedini görmeye gelir. Halk orada bir türbe yapar. Bugün hâlen dilekleri ve adakları olanlar, yağmur duâsına çıkanlar tarafından saygı ile ziyaret edilip kurbanı kesilmektedir.

34 Bu hususta muhtelif Balkan dillerinde yapılan yayımlardan bazıları için Şefkât Palena'nın giriş kısmında zikredilen makalelerindeki dipnotlarında bibliyografik mâlumat bulunmaktadır.

yetindeki kırk süvari ile Florina'yı kuşatır. Bu müfrezenin bayrak-  
tarlığını Kirli Baba adında biri yapmaktadır. Kaleye hücum esnâsında  
düşman askerlerinden biri Kirli Baba'nın kellesini uçuruverur. İşte  
o zaman bir kerâmet zuhur eder ve Kirli Baba başını koltuğuna alarak  
savaşa devam eder. Ama o sırada bir kadın kendisini görür. Görür  
görmez de Kirli Baba hemen oracığa 'düşüp ruhunu teslim eder.  
Fetihten sonra kendisini oraya gömerler. Türbenin bulunduğu yer bir  
geçit yeri olup bugün orası Kirli Derbend diye anılmaktadır.<sup>35</sup>

Bir başka efsâne ise, 28 Haziran 1389 tarihindeki Birinci Kosova  
Meydan Savaşı'nda şehit edilen sultan I. Murad'la ilgilidir. Bir Arnavut  
halk şiirinde anlatılan bu efsâneye göre, Sırp prensi Miloş Obiliç, pa-  
dişahın huzuruna çıktığında eğer padişah kendisine elini uzatırsa itaat  
edeceğine, ayağını uzatırsa, onu hançerleyeceğine yemin eder. Gerçek-  
ten de padişah kendisine ayağını uzatır. Miloş derhal gizlediği hançerini  
çekerek saldırır ve padişahın başını keser. Ama sonuç Miloş'un bek-  
lediği gibi olmaz. Zira padişah ölmez ve başını yerden alıp koltuğuna  
yerleştirir; Bursa'ya doğru uçar ve türbesinin bulunduğu yere gelerek  
orada ruhunu reslim eder<sup>36</sup>. Görüldüğü gibi bu efsânenin son kısmı  
hariç, Sırp prensinin I. Murad'ı şehid etmesi hâdisesi gerçek bir vak'-  
adır. Ancak müslüman halk muhayyilesi, böyle olmadık bir şekilde ve  
zamanda şehit edilen padişahına normal bir ölümü yakıştıramamış  
ve ona anlatıldığı gibi bir kerâmet izâfe ederek kendisini takdis et-  
miştir.

Böyle kesik başını koltuğuna alarak uçan bir başka Osmanlı gazisi  
de meşhur Gül Baba'dır. O da Kosova savaşında bulunmuş, başı kâ-  
firler tarafından kesilmesine rağmen bir müddet savaşmaya devam  
etmiş ve sonunda kanı kâfir kanıyla karışmasın diye savaş alanından  
türbesinin bulunduğu Mitroviça'ya kadar uçmuştur<sup>37</sup>.

Bugün Kosova yakınlarındaki Rogaçitsa köyünde bulunan bir  
kesik baş türbesiyle alâkalı olarak şöyle bir efsâne anlatılmaktadır:

35 Bk. Deny, *Traditions*, ss. 8-10. Yazar dinlediği bir başka rivâyette de, kesik başlı  
askerin Kirli Baba değil, bir başkası olduğunu, Kirli Baba'nın o askerin hizmetkârı olarak  
görev yaptığını belirtiyor. J. Deny ayrıca, Üsküb'de de böyle kellesi koltuğunda savaşan bir  
diğer şehit türbesi bulunduğunu ilâve ediyor.

36 Bk. Plana, "*Kosova Savaşı*", s. 276. Bu efsânede, Anadolu'dakilerden farklı  
olarak bir de *uçma* motifi dikkati çekiyor, ki ilerde üzerinde durulacaktır.

37 Aynı yazar, *a.g.m.*, aynı yerde; krş. aynı yazar, "*Kosova ve Makedonya Efsâneleri*",  
s. 336. Gül Baba'nın aslında XVI. yüzyılda yaşamış bir gazi-veli olduğu ve asıl türbesinin Buda-  
peşte'de bulunduğu bilinmektedir (bk. L. Fekete, "Güllüba", EI2).



Burada Bağdad'tan gelen iki şehit yatmaktadır. Bunlar savaşmak için gelmişler ve bir savaş sırasında başları düşman tarafından kesilmiştir. Bu iki başsız şehit derhal kellelerini koltuklarına alarak savaş alanından Rogaçitsa'ya kadar gelmişler lâkin 'orada halk tarafından görülmüşlerdir. Şaşkın şaşkın kendilerini seyreden halkın gözleri önünde başlarını yere koyup uzanmışlar ve ölmüşlerdir. Sonra üzerlerine bir türbe yapılmıştır<sup>38</sup>

Prizren'deki Kesikbaş Türbesi'nde yatan Ömer Baba hakkındaki efsâne ise şöyle devam etmektedir: Bu zat aslında Şahinova köyünden olup gençliğinde çobanlık yapmaktaymış. Aynı zamanda kerâmet sahibi bir evliyâ olduğu için, zaman zaman kendisini iki yerde birden savaşırken görenler olurmuş. Birgün yine böyle bir savaştan sonra yatıp uyurken, gece düşmanlar basmışlar ve başını kesmişler. O da kesik başını koltuğuna alıp Prizren'e kadar gelmiş (uçmuş ?) ve orada önceden hazırladığı mezara girerek vefat etmiş. Sonra üzerine bugünkü türbe inşâ edilmiş<sup>39</sup>.

## B) Destanlar

Kahramanlık destanları şüphesiz ki Türk folklor ve edebiyatının ilgi çekici ve zengin yönlerinden birini teşkil eder. Ama *kesik baş* motifini işleyen destanların, aynı motifi işleyen efsâneler kadar sayıca fazla olmadığı anlaşılıyor. Biz bunlardan örnek olarak sâdece ikisini ele almak istiyoruz.

Birincisi, Ömer Seyfeddin'in ünlü hikâyesi "Başını vermeyen şehid"<sup>40</sup> e ilham kaynağı ve malzeme teşkil eden<sup>40</sup>, *Tarih-i Peçevi*'deki Grijgal Kalesi Destanı'dır<sup>41</sup>. İkincisi ise, çok daha meşhur olup besteli

38 Plana, "*Kosova ve Makedonya Efsâneleri*", s. 335. Yazarın anlattığına göre bu türbenin çatısı yokmuş. Zira inanaşa göre duvarların üstüne inşâ edilen çatı her defasında geceleri çökmüş. Bunun üzerine çatı yapılmaktan vazgeçilmiş. Her iki şehid geceleri kalkar, abdest alıp namaz kılarlarmış. Onun için türbede mutlaka içi su dolu bir ibrik ve bir havlu bulundurmak gelenek haline gelmiş. Buna benzer kesik baş türbelerinin Novakoy ve Crmnyan adlı köylerde ve daha başka yerlerde de mevcut olduğu, bu türbelerde de su dolu ibrik ve havlular bulunduğuna anlatılıyor.

39 *A.g.m.*, ss. 335-336. Yugoslavya ve Arnavutluk'ta bulunan diğer bazı kesik baş türbeleri için Plana'nın her iki makalesine de bakılmalıdır.

40 Ömer Seyfeddin, "Başını Vermeyen Şehid", *Seçme Hikâyeler*, İstanbul 1970, I, 3-17.

41 Bk. İbrahim Peçevi, *Tarih-i Peçevi*, İstanbul 1283, I, 356-363. Destanın metni için bk. Ek: II5, ss. 97-103.

olarak da çalınıp söylenen, Kayıkçı Kul Mustafa'nın nazına çektiği "Genç Osman Destanı"dır<sup>42</sup>.

"Grijgal Kalesi Destanı" XVI. yüzyılda Macaristan'da Osmanlı ordularının daha Sigetvar kalesini almadan önceki yıllara ait olup, bu kale yakınlarında bulunan Grijgal kalesinin düşman tarafından kuşatılmasını anlatmaktadır. Destanın, adı meçhul kale kadısı tarafından yazıldığını, kendisinin de eserine koyduğu kısmı oradan aldığı tarihçi İbrahim Peçevi söylemektedir<sup>43</sup>. Onun, "*Ve min kerâmâtî'l-Ğuzât*" (Gazilerin kerâmetlerinden) başlığı altında kaydettiği, bizzat kale kadısının ağzından anlatılan, mesnevî tarzındaki bu destan şöyle özetlenebilir:

Hikâye olduğuna göre, etrafı düşman palankalarıyla çevrili bulunan Grijgal kalesi komutanı Ahmed Beğ, seçme askerleriyle yakındaki Kopuşvar palankasının fethine gitmiştir. Orayı aldıktan sonra Sigetvar kalesinin fethine de hazırlanmışsa da, vakit ve durum elvermediğinden, Budin taraflarına geçer. İşte bunu fırsat bilen Sigetvar kalesi komutanı Kraçin bütün kuvvetleriyle Grijgal kalesini kuşatmaya gelir. Lâkin asıl kuvvetler Ahmed Beğ'le beraber gittiğinden içerde az bir asker kalmıştır. Kraçin bir adam göndererek eğer kale mücadelesiz teslim olursa, içerdekilere zarar vermeyeceğini, çekip gitmelerine müsaade edeceğini bildirir. İçerdeki Türk askerleri, kale kadısının başkanlığında bir durum değerlendirmesi yaparlar ve teslim olmaktansa bir huruç hareketi yapmanın zaferi sağlayabileceğine karar verirler.

O gün hem Cuma hem de Kurban Bayramı arifesidir. Hep birlikte Cuma namazını kılarlar; zafer için duâ ederler. Namazdan sonra kapılar açılır ve hep bir uğurdan hüçûma geçilir. Askerler arasında iki kişi vardır ki, Deli Mehmed ve Deli Hüsrev adını taşımakta olup son derece cengâverdirler. Ayrı ayrı birer bölüğe komuta eden bu yiğitler, ellerindeki yalın kılıçlarla örnek bir mücadele verirler. Onlara yakın kılıç sallamakta olan kale kadısı, bir düşman süvarisinin âniden Deli Mehmed'in kellesini uçurduğunu görür. Süvari düşen başı alıp uzaklaşmak üzereyken, vaziyeti farkedenden Deli Hüsrev'in arkadaşına "Canımı verdin, başını yerme!" diye haykırdığına şahit olur. Başsız yatan Deli Mehmed,

42 Bu destan Fuad Köprülü'nün *Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi* isimli eserinde geniş olarak ele alınmış, çeşitli bölgelere ait rivâyetlerinin mukayesesi yapılmış ve örnek metinler verilmiştir. Destan metni ayrıca pek çok defa mutelif yerlerde yayımlandığından metin bu çalışmaya alınmamıştır.

43 Peçevi, I, 355.

kadının gözleri önünde hemen fırlar ve bir hamlede süvariye yere yarakak başını elinden alır, oraya uzanır.

Bütün bu olanları kadından ve Deli Hüsrev'den başka kimse farketmemiştir. Nihayet akşam olur. Düşman, gelen imdat kuvvetlerinin de yardımıyla yenilerek kaçırılır. Türk askerleri, meydandaki şehit arkadaşlarının cesetlerini bir araya getirip toplarlar. Bu arada Deli Mehmed'i de yanında kesik başı ile bulurlar ve ötekiler gibi namazını kılıp oraya defnederler. Sonra askerler çekilip kaleye girerler. Fakat kadı hâlâ gördüğü hâdisenin şaşkınlığını üzerinden atamamış, mezar başında kalakalmıştır. Birden kendisine kabrin içi görünür. Hüriler, gösterdiği yararlıktan dolayı Deli Mehmed'i tebrik etmektedirler. Kabrin içi nurla dolup taşmaktadır. Gördüğü bu hârikulâde manzara kadının bayılmasına yetmiştir. Karanlık çökerken kaledekiler onu zorla kendine getirip içeri alırlar. Kadı biraz toparlanıp odasına giderken Deli Hüsrev'in yanına uğrar. Aynı şeyleri kaleden o da görmüştür. Kadı bunun üzerine daha da şaşırır. Bunu farkedene Deli Hüsrev, aynı şeyleri sürekli görmek istiyorsa, gördüklerini aslâ kimseye söylememesi gerektiğini, aksi halde bir daha göremeyeceğini ihtar eder.

Ne var ki Kadı, şahit olduğu esrara daha fazla dayanamaz ve ona buna anlatmağa başlar. Ama Deli Hüsrev'in dediği gibi olur ve artık kabir ahvalini bir daha göremez. Bunun üzerine Deli Hüsrev kendisini azarlar ve yalnız ikisinin bu duruma şahit olmasının yakında şehit olacakları anlamına geldiğini söyler.

Asıl metninin daha uzun olduğu anlaşılan destan, burada bitmektedir. Olayı anlatan kadı, yazdıklarının aynen vukû bulunduğunu, gerçeğe aykırı bir şey söylemediğini, ne anlattıysa gözleriyle görerek anlattığını yemin ederek belirtmektedir<sup>44</sup>.

“Genç Osman Destanı”na gelince, bu birincisi kadar teferruatlı değildir. Nâzımı, Kayıkçı Kul Mustafa adlı beli bir şahsiyet olup XVII. yüzyılda IV. Murad zamanında yaşamıştır<sup>45</sup>. Destanın kahramanı, henüz bıyıkları terlememiş, Osman adında bir delikanlıdır. IV. Murad'ın 1638 deki Bağdad seferi ilân edildiği zaman, sefere katılmak ister, lâkin çok genç olduğundan reddedilir. Ama azimli genç sonunda emeline nâil

44 A.g.e., I, 359.

Değilem Hak bilür bu sözde kezzâb  
Be-hakk-ı Mustafâ ve Âl ü Ashâb

45 Kayıkçı Kul Mustafa için Köprülü'nün yukarıda zikredilen eserine bakılmalıdır.

olur. Şehrin surları önüne gelindiğinde kahramanca ve cansiperâne mücadeleleriyle büyük yararlıklar gösterir. Fakat bir ara düşman kılıcıyla başı uçurulur. Buna rağmen Genç Osman başını koltuğu altına alarak Bağdad fethedilinceye kadar savaşı; ancak ondan sonra canını teslim eder<sup>46</sup>. Meselâ Kayıkçı Kul Mustafa'nın nazma çektiği destanın Karaman rivâyetinde olayın bu kısmı şöyle anlatılır<sup>47</sup>.

Bağdad'ın kapısını Genç Osman açtı  
Gören kâfirlerin tedbiri şaşdı  
*Kelle koltuğunda üç gün savaştı*  
Şehidlere serdar oldu Genç Osman

Aynı destanın Bağdat rivâyetinde ise, Genç Osman'ın adı verilmeden, kendisinden bir Türk komutanı olarak bahsedilmektedir. Osmanlı askerleri hücum ile şehre girdikten sonra, çarpışına bir hayli zaman daha devam eder. Bu çarpışmalardan birinde bu komutan, elinde iki kılıç olduğu halde, düşmanlarını öldürmektedir. Bir aralık başı uçurulur, fakat o, çarpışmaya ara vermez. Ancak kadının biri bu fevkalâde hali görerek bağırınca, hemen o anda olduğu yere düşer ve ölür. Cesedi oraya defnolunur. Bu mevki hâlâ *Ebû Seyfeyn* (İki Kılıçlı) diye anılmakta olup halkının ekserisinin Yahudî olduğu bildirilmektedir<sup>48</sup>.

### C) Evliyâ Menkabeleri

Türk evliyâ menkabelerinde *kesik baş* motifi ilgi çeken biçimler almıştır. Ayrıca efsâne ve destanlardan farklı olarak bunlarda kahramanlık teması değil, genellikle zulme, haksızlığa uğramışlık teması işlenmektedir. Bu türde şüphesiz ilk akla gelen örnekler, klâsik anlamda evliyâ olmamakla beraber, müslümanların belli bir kesiminin, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'den sonra en mukaddes saydıkları bir şahsiyet olması dolayısıyla, Hz. Hüseyin'in başıyla ilgili menkabelerdir. Bilindiği gibi, İslâm tarihinde, Sünnî-Şîî bütün müslümanların şu kadar yüz yıl sonra hâlâ üzüntüyle yâdettikleri bir Kerbelâ hâdisesi vardır. Hilâfet müessesesi etrafında cereyan etmiş olup, Emevîler'le Hz. Ali soyundan gelenler arasındaki mücadelelerin en kanlı ve en müessif safhasını teşkil eden bu hâdisede, Hz. Muhammed'in Hz. Ali'den olma torunu Hz. Hüseyin başı kesilerek şehid edilmiştir. İşte bahis konusu

46 Destanın manzum ve mensur versiyonları ve bunlardaki farklılıklar hakkında bk. a.g.e., ss. 30-35, 40 vd.

47 Bk. a.g.e., s. 31.

48 A.g.e., s. 40.

menkabeler, ailesi efradıyla birlikte Kerbelâ'dan Şam'a, Emevîler'in payitahtına götürülürken, Hz. Hüseyin'in kesik başı etrafında cereyan ettiğine Şîî-Alevî müslümanlarca inanılan fevkâlâde bir takım olayları yansıtan menkabelerdir.

Meselâ bunlardan birine göre, Emevî askerlerinin komutanı Şimr, öldürülmeden önce kendisinden namaz için müsaade isteyerek namaza duran Hz. Hüseyin'in başını, namaz bitmeden sabredemeyip kesince, o anda etrafı simsiyah bulutlar kaplar; her taraf karanlıkta kalır; şiddetli bir fırtına çıkar; şimşekler çakar; o kadar ki, herkes kıyâmet kopacak sanır<sup>49</sup>.

Bir başka menkabeye göre ise, Hz. Hüseyin'in başını önce Kerbelâ'dan Kûfe'ye götürmüşlerdir. Başın muhafazasıyla görevli olan zât, Kûfe dışındaki evinde mukaddes başı saklamak için âzami gayreti göstermektedir. O gece bu zâtın karısı, Hz. Hüseyin'in başının bulunduğu odanın nurla dolup taşıdığını, duvar yarılarak dört tane melek gibi kadının çıktığını ve başın etrafında dolanarak ağlaştıklarını görür. Kadınlar daha sonra mukaddes başı öperek geldikleri gibi kayıplara karışırlar. Korku ve şaşkınlıktan bir kenara büzülerek olanları seyreden kadının kulağına o esnâda gâipten bir ses, gelen kadınların Fâtımatü' Zehrâ, Hadîcetül-Kübrâ, Hz. Meryem ve Hz. Âsiye olduklarını haber<sup>50</sup> verir<sup>51</sup>.

Bir diğer menkabeye göre de, Hz. Hüseyin'in başını ve ailesi efradını Şam'a götüren Şimr, yolda Musul'da mola verir. Şehrin ahâlisi gelenleri seyre çıkar. Ancak komutan, halk arasında karışıklık doğmasından korktuğu için esirleri ve kesik başı şehir dışında bir yerde konaklatır. O sırada Hz. Hüseyin'in başını da bir taş üzerine koyup dinlenmek ister. İşte o zaman, mukaddes baştan bir damla kan aktığı ve üzerinde bulunduğu taşın kıpkızıl yakuta dönüştüğü görülür<sup>51</sup>.

Bir başka menkabede anlatıldığına göre, Hz. Hüseyin'in ve diğer şehitlerin başlarını bekleyen Emevî muhafızlarından biri şöyle bir olaya şahit olduğunu nakletmiştir: Kesilen başları her gece elli asker beklemektedir. Kendisinin de nöbette bulunduğu bur gece, nur yüzlü. bir

49 Bk. Fazlullah Rahîmî, *Gülzâr-ı Hasaneyn*, nşr. A. Âdil Atalay, İstanbul 1987, s. 188. Bu eser, XIX. yüzyılda yazılmış olmakla beraber, Fuzûlî'nin *Hadîkatü's-Süadâ*'sından sonra Muharrem mâtem âyinlerinde en çok okunan bir eser hüviyetini kazanmış olup Şîî-Alevî müslümanlarca çok tutulmuş ve itibar görmüştür.

50 Bk. *a.g.e.*, s. 192.

51 *A.g.e.*, ss. 198-199.

zat peyda olarak iki gözü iki çeşme, Hz. Hüseyin'in başına yüzünü gözünü sürer. Asker engel olmak isteyince, gök gürültüsü gibi bir ses, yerinden kııldamamasını, nur yüzlü zâtın Hz. Âdem olup yas tutmağa geldiğini ihtar eder. Sonra sırasıyla Hz. Nuh, Hz. İsmail, Hz. İshak ve diğer peygamberler gelirler. Onlar gittikten sonra da arkasında Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Câfer Tayyar ve Hz. Hamza olduğu halde Hz. Muhammed görünür. O esnâda gökten nurlar içinde bir kürsü ve üzerinde, elinde yalın kılıç olan bir melek iner ve kesik başların yanındaki muhafızların üzerine saldırır. Ertesi sabah elli muhafızın yerinde bir kül yığmı görülür<sup>52</sup>.

Hz. Hüseyin'in kesik başı etrafında teşekkül eden asıl ilgi çekici menkabeler, onun konuştuğunu anlatanlardır. Bunlardan birinin Halep'te geçtiği nakledilir. Rivâyete göre, Hz. Hüseyin'in ailesi efrâdı ve kesik başı Halep'e geldiği gece, kale kapısının bekçiliğini yapan Üzeyir adındaki yahûdi, rüyâsında Hz. Musa ve Hz. Hârun'u görür. Peygamberler ağlayarak Hz. Hüseyin'in şehid edildiğini bildirirler. Ertesi sabah heyecan içinde uyanan Üzeyir, yanına yiyecek, içecek ve elbiseler alarak esirlerin yanına varır ve Hz. Hüseyin'in başını ziyâret eder. Yüzünü yüzüne sürer ve rüyâsında gördüğü peygamberlerin selâmını iletir. İşte o zaman Hz. Hüseyin'in kesik başının selâma mukabele ettiği ayan beyan duyulur. Bu hârikulâde olay karşısında heyecanlanan Yahudi derhal kelime-i şehâdet getirerek oracıkta müslüman olur<sup>53</sup>.

Buna benzer bir diğer menkabe ise, yine Hz. Hüseyin'in kesik başının konuştuğunu duyan bir hıristiyan râhibin müslüman oluşunu anlatmaktadır: Rivâyete göre, Hz. Hüseyin'in başını ve ailesini getiren asker kafilesi Şam'a iki günlük mesafeye geldiği zaman, baskına uğrayacakları haberi ulaşır. Askerler hemen yakınlardaki bir manastıra sığınmak isterler. Baş râhip kim olduklarını, yanlarındaki esirlerin ve kesik başların kimlere ait bulunduğunu sorar. Kafile başkanı Şimr soruları cevaplar ve sığınmak için izin ister. Râhip, yalnız esirleri ve başları içeri alabileceğini, askerlerin manastıra sığmayacağını söyleyince Şimr râzı olmak zorunda kalır. Kesik' başları büyük bir sandık içine koyup manastıra yollar. Baş râhip esirleri yerleştirir; sandığı da bir odaya koyar. O gece bir ara uyanır ve odadan tarafa baktığında, nurlar saçıldığını görür. Derhal merak ve şaşkınlıkla odaya gider. O sırada

52 *A.g.e.*, s. 202.

53 *A.g.e.*, 200-201.

odanın içine semâdan nurdan bir taht iner. Üstünde Hz. İbrahim, eşleri Sâre ve Hâcer, Hz. Hatîce, Hz. Meryem ve Hz. Âsiye ile Hz. Fâtıma oturmaktadır. Bu mukaddes kadınlar sandığın etrafında mersiye okuyarak gözyaşı dökerler; sonra da geldikleri gibi semâyâ çekilirler. Râhip hayretle olanları gözlemektedir. Akli başına gelince sandığı açar; içinden Hz. Hüseyin'in başını tanıyıp çıkarır. Baş gülsuyu ile yıkıyarak bir tabağa koyar ve saygı dolu sözler söyler. Bunun üzerine nurlar saçan baş ağzını açıp konuşmaya başlar. Zulüm eseri olarak öldürüldüğünü, Hz. Muhammed'in torunu, Hz. Ali'nin oğlu olduğunu söyler. Bu hayret verici olayı gören râhip hemen manastırdakileri toplar ve gördüklerini bir bir anlatır. Hep birlikte müslüman olurlar<sup>54</sup>.

Şu örneklerden rahatça anlaşılacağı üzere, Şii-Alevî müslümanlar arasında, tıpkı Hıristiyanlar'da Hz. Yahya'nın kesik başı etrafında teşekkül eden sayısız efsâne gibi, yığınla menkabe teşekkül etmiştir. Böylece bu tarihî şahsiyet ve kahramanı olduğu hâdise, giderek bir menkabeler hâlesiyle çepeçevre kuşatılmış olmaktadır.

Diğer evliyâ menkabelerine gelince, bu konuda ilk örneğimiz, Mevlânâ'nın müşidi Şems-i Tebrizî'yi anlatan ilginç bir menkabedir. Bu menkabenin daha ziyâde Bektâşî tarikatı içinde ve bu tarikatın husûsiyetlerine göre teşekkül ettiği hemen dikkati çekiyor. Rivâyete nazaran, Mevlânâ bir gün Hacı Bektaş-ı Velî'den bir dede ister. Halîfelerden gönüllü çıkmayınca Şems kendisinin gitmek istediğini söyler. Onun tevâzû göstermemesinden rahatsız olan Hacı Bektaş, "Benlik ile meydâne geldin. Başlı git, başsız gel!" der. Şems gider ve Mevlânâ ile dost olarak onu kendisine mürid edinir. Şems'i çekemeyenler, kendisini öldürerek ortadan kaldırmak isterler. Bunun için de, Mevlânâ'nın oğlu Velid (Bahâeddin Veled) i kandırırlar. Velid pusu kurarak Şems'i halvethânenin dışına çağırır. Beriki durumu anlarsa da, kaderine râzi olarak dışarı çıkar. Tam o esnâda "... *Velid kılıcın salub re's-i şerîflerin kesdi. Yere düşmezdin Şems-i Tebrîz kellesin eline alub tut beni yâ Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî deyüb feryad eyledi*". Şems, kellesi koltuğunda uçarak şeyhinin dergâhına gelir, özür diler. Hacı Bektaş'a durum zâten mâlûm olmuştur. Şems'e başını alıp memleketi Tebriz'e gitmesini emreder. Bu arada, Şems'in ortadan kaybolduğunu gören Mevlânâ, araya sora Tebriz'e gelir. Ama Şems, onu asıl irşad edecek kişinin Hacı

54 A.g.e., ss. 202-203.

Bektaş olduğunu, onun yanına gitmesi gerektiğini söyler. Bunun söyler söylemez de, başını yere koyup oracığa uzanır ve ruhunu teslim eder<sup>55</sup>.

Hakikatte, Mevlânâ'nın oğlu Alâeddin Çelebi'nin kıskançlık dolayısıyla adının karıştığı tarihî bir sûikast olayının<sup>56</sup>, konuşan kesik baş motifiyle menkabe haline dönüştürüldüğü bu hikâyede, Şems Hacı Bektaş'm halifesi gösterilmektedir. Böylece Bektaşî geleneği, Şems dolayısıyla Mevlânâ'yı da Hacı Bektaş'ın çevresi içinde mütâlâa ettiğini göstermiş olmaktadır.

Şems-i Tebrizî'nin bu menkabeti, divan ve halk şiirinde de yankı yapmış, XVI. yüzyıl divan şâirlerinden Hayâlî Beğ,

Gökde seyrân eyleyen hurşîd-i nûr-efşân mıdır  
Yoksa dilden baş çeken bir lem'a-i sûzan mıdır

.....

Yâ Ser-i Şems-i Şehîd oldur, melekler yüz sürer  
Seyr eder gökde şafak-siretde akan kan mıdır

mısrâlarıyla, güneşi tasvir ederken Şems (Güneş) adından da yararlanarak tevriye yapmış, aynı zamanda menkabedeki Şems'in kesik başına da işaret etmek istemiştir<sup>57</sup>. Âşık Seyrânî de

Seyrânî, düşünme sîm ü zerini  
Bilse "innî enellah"ın sırrını  
Er bırakmaz yerde serini  
Şems-i Tebrîz gibi baş kapar kaçır

kıt'asıyla bu menkabeye atıfta bulunmuştur<sup>58</sup>.

Şems-i Tebrizî menkabesindeki gibi konuşan bir kesik baş da, XIV. yüzyıl mutasavvıf şâirlerinden Âşık Paşa'nın (öl. 1332) kerâmetleri arasında söz konusu edilmektedir. Rivâyete bakılırsa, Hızır

55 Metin için bk. *Manâkib-i Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî*, nşr. A. Gölpinarlı, İstanbul 1958, ss. Hakikatte zikredilen eserin bugün elimizde mevcut bir çok nüshasında bulunmayan bu menkabenin daha sonraları teşekkül ettiği ve Bektaşî geleneği içine girdiği anlaşılmaktadır. Zaten A. Gölpinarlı da bu menkabeyi bir yazma nüshadan buraya eklediğini bildirmektedir. Evliyâ Çelebi, Şems-i Tebrizî'nin başının Azerbaycan'da Hoy kasabasında bir türbede gömülü olduğunu ve kendisinin burasını bizzat ziyâret ettiğini haber vermektedir (bk. *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, II, 287).

56 Şems-i Tebrizî'ye düzenlenen bu sûikast olayı hakkında bk. Abdülbaki Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, İstanbul 1959, ss. 81-86.

57 Bk. *Hayâlî Beğ Divanı*, nşr. A. Nihat Tarlan, İstanbul 1945, s. 160.

58 Bk. Osman Polat, *Âşık Seyrânî. Hayat ve Şiirleri*, Ankara 1975, s. 7.



Aleyhisselâm Âşık Paşa'ya verdiği bir çok kerâmet arasında, bir de bir "Ulu Kafa" vermiştir, Âşık Paşa istediği her şeyi bu kafadan öğrenebilecektir<sup>59</sup>.

Fatih devrinin meşhur ülemâsından olup bir ara onun kütüphânesinin başına da geçen Molla lûtfî'nin, 1494 yılında zındıklık suçundan idam edildiğini anlatan bazı Osmanlı kaynakları, ilgi çeken satırlar ihtiva ederler. Bunlardan biri, Molla Lûtfî'nin idam sehпасına götürülürken sürekli Kelime-i Şehâdet getirdiğini, hattâ cellad başını uçurduktan sonra yere düşen kellesinin bir müddet daha Kelime-i Şehâdet getirmeye devam ettiğini, bu yüzden de halkın onun suçsuz olduğuna inandığını yazmaktadır. O kadar ki, "Mâte şehîden" (Şehid olarak öldü) diye tarih bile düşürülmüştür<sup>60</sup>.

Daha tipik bir menkabe, XVI. yüzyılda Şeyhülislâm İbn Kemal fetvâsıyla yine zındıklık suçundan on iki müridiyle birlikte başı kesilerek idam edilen on dokuz yaşındaki Melâmî şeyhi İsmail-i Mâşûkî (Oğlan Şeyh) hakkında anlatılmaktadır. Hemen bütün Melâmî kaynaklarında tekrarlanan bu menkabeye göre, genç şeyhin kesilen başı ve gövdesi denize atılmış; o gece müridlerden biri rüyasında şeyhi görmüştür. Şeyh kendisine, gövdesi ile beraber Rumeli Hisarı yakınındaki Kayalar mevkiinde sahile çıkacağını, kendisini karşılamasını ve oraya defnedilmesini bildirmiştir. Gerçekten de mürid ertesi gün denilen yere gittiğinde, önce şeyhin başsız cesedi denizden çıkıp gelmiş, bir gün sonra ise, kesik başı nurlar içinde denizden çıkarak kendisine ulaşmıştır. Mürid rüyadaki tâlimata uyarak her ikisinin de oraya defnetmiştir, ki bugün mezar orada bulunmaktadır<sup>61</sup>.

XVII. yüzyılda Manastır'da padişah IV. Murad'ın emriyle idam edilen Hasan Keşfi Efendi'nin bir menkabesini, Manastırlı Mehmed Tevfik şöyle anlatıyor: Hasan Keşfi Efendi, genç yaşında Ciğەر Baba adındaki bir şeyh tarafından irşad edilmiştir. Zamanla şeyhinin makamına geçer; onun sûretine girer. Hakkında padişaha ihbarlarda bu-

59 Metin için bk. Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l-Kudsîyye fi Menâsıbi'l-Ünsîyye*, nşr. İsmail E. Erünsal-A. Yaşar Ocak, İstanbul 1984, s. 109.

60 Msl. bk. Edirneli Meedî, *Terceme-i Şakayık*, İstanbul 1269, s. 298 (Metin için bk. Ek: II2, s. 93); ayrıca bk. Hüseyin Efendi, *Bedâiyü'l-Vekayi*, faks. nşr. A.S. Tveritinoва, Moskova 1961, II, 400b. Molla Lûtfî'ye dair bu zikredilenlerden başka şu makaleye bakılmalıdır: Şerefeddin Yaltkaya, "Molla Lûtfî", *Tarih Semineri Dergisi*, II (1938), ss. 35 vdd.

61 Msl. bk. Lâlizâde Abdülbâki, *Melâmiyye-i Bayramiyye*, İstanbul 1156, s. 29 (Metin için bk. Ek: II3, s. 94). İsmail-i Mâşûkî ve Melâmilik konusunda bk. Cölpınarlı, *Melâmilik ve Melâmiler*, İstanbul 1931.

lunulur. Padişah bu asılsız ihbarlara kanarak şeyhin idamı emrini gönderir. Ciğër Baba sûretindeki Hasan Keşfi Efendi gelen emre tevekkülle boyun eğer. Dergâhın yarım saat aşağısındaki bir meydanda halkın gözü önünde başı vurularak idam edilir. O anda herkesi şaşkırtan bir kerâmet zuhur eder. Şeyhin başsız vücudu, sehpadaki başını alır ve doğrularak dergâhtaki makamına doğru yürümeye başlar. Bu olağanüstü durumu gören memurlar, hayretten donakahrlar ve yaptıkları işin yanlışlığını idrak ederler; bin pişman olurlar. Zira suçsuz bir velinin hayatına kastetmişlerdir. Ama iş işten geçmiştir. İstanbul'a döndükleri zaman gördüklerini padişaha da anlatırlar. IV. Murad dedikodulara aldanarak verdiği haksız idam emrinden dolayı çok pişmanlık duyar. Günahını hafifletmek için kendi parasıyla Hasan Keşfi Efendi'nin mezarı üstüne bir türbe yaptırır; yanına da bir câmi ve bir zâviye inşa ettirir<sup>62</sup>.

Bu kısım ile ilgili son bir örnek olarak da, Yedi Kesikbaşı Şehid'i anlatan bir menkabeği özetlemek istiyoruz. P.-H. Stahl'in naklettiği bu mankabe, Sarayevo'daki bir câmiin bitişiğinde bulunan türbeye aittir. Rivâyete göre, vaktiyle Sarayevo'da yedi Türk dervişi yaşamakta imiş. Birgün bunlar hırsızlık yaptıkları iddiasıyla sancak beğine ihbar edilmişler. Sancak beği de kendilerini başlarını vurdurmak sûretiyle idam ettirmiş. Celladlar işlerini bitirdiğinde, yedi başsız gövde doğrulup başlarını yerden almışlar ve bugün türbelerinin bulunduğu mevkie kadar gelip orada düşüp ölmüşlerdir. Sancak beği ve halk gördükleri bu manzara karşısında onların evliyâ olduklarını anlamışlar ve üstlerine bir türbe inşa etmişlerdir<sup>63</sup>.

#### D) Masallar ve Hikâyeler

*Kesik baş* motifinin tipik örneklerinden bazıları da masallar ve hikâyeler arasında bulunmaktadır. Bunlardan birini "Altındağ'ın padişahı" adlı masalda görmek mümkündür. Burada başı kesilen, ama *Hayat Suyu* sayesinde yeniden dirilen bir çocuk söz konusudur. Vaktiyle çok zengin olmak isteyen bir tüccar vardır. Günün birinde önüne bir cüce çıkar ve oğlunu kendine vermesi şartıyla dileğini gerçekle-

62 Bk. Mehmed Tevfik, *Manastır Vilâyetinin Tarihçesi*, Manastır 1327, ss. 54-56 (Metin için bk. Ek: II4, ss. 95-96); krs. Deny, *Traditions*, s. 8.

63 Bk. Stahl, *Histoire de la Décapitation*, s. 16;. Bu menkabedeki Yedi Kesik Başlı Evliyâ, biraz da Anadolu ve başka yerlerdeki, hıristiyan hacıoğrafi (aziz bilimi)nin meşhur Yedi Martir (Yedi Şehid) menkabelerini hatırlatmaktadır.

tireceğini söyler. Tüccar kabul eder; oğlunu cüceye verir. Fakat çocuk cüceyle kavga eder. Cüce ceza olarak onu cinlerin sarayına bırakır. Oğlan orada beyaz bir yılanla rastlar. Bu, aslında cinlerin büyü ile bu hale soktuğu genç ve güzel bir kızdır. Kız oğlana kendini tanıttıktan sonra, eğer cinlerin başını kesmelerine razı olursa o zaman büyüünün bozulacağını ve eski durumuna geleceğini söyler. Oğlan razı olur ve cinler gerçekten gelip başını keserler. Oğlanın başı yere düşer düşmez, beyaz yılan genç ve güzel bir kız olur. Genç kız oğlanın başını alır ve gövdeyle beraber *Hayat Suyu*'nun bulunduğu yere götürür. Su değer değmez oğlan diriliverir ve evlenip mesud olurlar<sup>64</sup>.

Son derece ilgi çekici bir diğer masalda ise, konuşan bir kesik baş bahis konusudur. Bu kesik baş, aynı zamanda sihirli güçlere sahiptir. "*Sihirli kafa*" ismindeki bu masal şöyle özetlenebilir: Vaktiyle İstanbul'da boğaz kenarındaki küçük kulübesinde iki kızıyla beraber yaşayan bir kadıncağız vardır. Onların dokuduğu peçeleri satmak ve yiyecek parası kazanmak için her sabah erkenden kalkıp şehre pazara gider. Yine böyle bir sabah giderken, yolu Galata köprüsüne düşer. Alaca karanlıkta ayağına bir şey takılır. Eğilip baktığında, kesik bir insan kafası görür; korkarak geri çekilir. Ama Kesik-Baş konuşmaya başlar ve kadından, kendisini alıp evine götürmesini rica eder. Kadıncağız büsbütün dehşete ve hayrete kapılır ve evine doğru kaçmaya başlar. Kesik-Baş da peşinden takip eder. Kadın dehşet içinde evine sığınıp kapıyı kilitlemek isterse de, beriki bir sıçrayışta içeri dalar ve doğrudan gidip ocağın yanına kurulur. Evdekiler ne yapacaklarını şaşırmış bir haldeyken Kesik-Baş yiyecek ister. Yiyecek alacak para olmadığı cevabını alınca, kadına hemen köprüye, kendisini bulduğu yere gitmesini ve orada "Ahmed!" diye üç defa seslenmesini, karşısına çıkacak zenciye, efendisi Kesik-Baş'ın sandığın içindeki yeşil keseyi kendisine vermesini emrettiğini söylemesini bildirir.

Kadıncağız söylenenleri aynen yapar. Gerçekten de her şey Kesik-Baş'ın dediği gibi cereyan eder. Kadın yeşil keseyi alıp içini açar ve parayla dolu olduğunu görünce çok mutlu olur. Hemen yiyecek içecek alarak eve döner. Evi tamir ettirip dayayıp döşer. Kısaca paraya her ihtiyaç olduğunda aynı işlem tekrarlanmakta ve her seferinde başka bir zenci çıkarak kadına para dolu keseler vermektedir. Böylece bir müddet işler yolunda gider.

64 Masalın metni için bk. Naki Tezel, *İstanbul Masalları*, İstanbul 1938, ss. 156-158. Bu masala çok benzeyen bir Rum masalı için ise şuraya bk. André Mazon, *Contes Slaves de la Macédoine Sud-Occidentale*, Paris 1923, ss. 198-200.

Günün birinde Kesik-Baş kadından evlenmek istediğini, gidip padişahın kızına kendisi için dünür olmasını bildirir. Kadıncağız şaşırır Masalın bundan sonraki kısmı, tıpkı “Alâeddin’in sihirli lâmbası”ndaki gibi gelişir. Bir çok denemeden sonra padişahın kızıyla evlenen Kesik-Baş aslında büyü ile o hale sokulmuş bir şehzâdedir. Ondan sonra da başından bir çok mâceralar geçer<sup>65</sup>.

Halk hikâyelerinden vereceğimiz örnek ise, yine böyle konuşan bir kesik başı konu edinmekte olup, XVIII. yüzyılda Bozok havâli-sinde güç kazanmış bir âyan sülâlesi olan Çapanoğulları etrafında gelişmektedir. “*Dertli Kaval*” adındaki bu hikâyede, Necip ismini taşıyan bir gencin başından geçenler anlatılmaktadır. Rivâyete göre, Çapanoğlu’nun oğlu Karabey meçhul biri tarafından vurulup öldürülür. Çapanoğlu, oğlunun katilinin bulunması için hemen harekete geçer; katilin başını getirene üç göz bir değirmen, iki subasar tarla, bir çift öküz ve bir de arap tay vereceğini vâdeder. O devir için fevkalâde câzip olan bu ödül herkesi teşvik eder. Daha o günün akşamı kösenin biri bir kesik baş getirir. Köseyi kestiği bu başla birlikte Çapanoğlu’nun huzûruna çıkarırlar. “*Hikmet-i Huda Kesik-Baş divan odasında dile geldi : Ben vurmadım vuruldum, cennet köşküne kuruldum dedi. Çapanoğlu, ya kim vurdu oğlumu? diye gürlledi. Kesik-baş, ben biliyorum. Bilsen bilsen, Dertli Kaval bilir, dedi, bir daha demedi ; dili dışarı düştü*”.

Çapanoğlu Kesik-Baş’ın bu ifadesi üzerine Köse’yi sıkıştırır ve suçunu itiraf ettirir. Köse yalvarıp yakarıp kendisini affettirmeyi başarır ve gerçek katili bulup getireceğine yemin eder. El etek öperek konaktan çıkar. Kesik-Baş’ı bir kör kuyuya attıktan sonra, Dertli Kaval’ı bulmak üzere yollara düşer<sup>66</sup>.

## E) Modern Efsâneler

Son olarak burada, ancak iki örneğine rastlayabildiğimiz, gerçekten vukû bulmuş mahallî cinayet olayları etrafında zamanımızda teşekkül etmiş efsâneleri söz konusu etmek istiyoruz.

İlk efsâne, Adana dolaylarına ait olup üvey oğlu tarafından öldürülen zengin bir tüccarı anlatmaktadır. Rivâyete göre, Adanalı

65 Bu masalın tam metni fransızca olarak burada yayınlanmıştır : E. Henri Carroy-Jean Nicolaides, *Traditions Populaires de l’Asie Mineure*, Paris 1889, ss. 127-143 (Türkçe tercümesi için bk. Ek: II6, ss. 104-107).

66 Hikâyenin tam metni için bk. Eflâton Cem Güney, *En Güzel Türk Masalları*, İstanbul 1948, ss. 111-112.

zengin bir tüccarın, üvey oğlu ile birlikte iş için bir yere kadar yolculuk yapmaları gerekir. Yolda vâsıtaları bozulur, lâkin sapa bir yer olduğu için başka bir vâsıtayla yollarına devam edemezler. Yürüye yürüye akşama doğru bir orman kenarına gelirler. Geceyi orada geçirmek üzere konaklarlar; karınlarını doyurduktan sonra yatıp uyurlar. Tüccar kendinden emin uyurken, bir ara üvey oğlu kalkar ve önceden hazırladığı bıçakla uyuyan adamın başını keser. Paralarını alıp ortadan kaybolur. Birkaç yıl sonra uzak bir şehirde ticaret hayatına atılır ve çok zengin olur. Orada evlenir.

Günün birinde karısı hâmile kalır. Kadın bir gece rüyasında kendini ormanlık bir yerde görür. O ara kesik bir erkek başı yuvarlana yuvarlana önüne gelir ve konuşmaya başlayarak kocasının kimliğini açıklar; kendine yaptıklarını bir bir anlatarak intikamını alıp onu mahvedeceğini söyler. Kadıncağz korku içinde uyanır. Sabah olduğunda kocasına hiç bir şey söylemez. O işine gitmek üzere evden ayrılır ayrılmaz, babasının evine gider; rüyasını anlatır ve tekrar evine döner. Aynı rüya daha sonraki gecelerde de tekrarlanır. Bunun üzerine kadın babasının evine sığınır. Kocasını geri isterse de kayınpederi reddeder. Aradan birkaç gün geçmeden damadının dükkânında yangın çıkar; nasıl çıktığı anlaşılmayan bu yangından mallarını ve parasını kurtarmak isteyen damat içerde yanıp kül olur. Böylece halk, bu işin vaktiyle üvey oğlu tarafından başı kesilerek öldürülen tüccarın işi olduğuna, onun intikamını nihayet böyle aldığına inanır ve bu söylenti yapıp gider<sup>67</sup>.

İkinci efsâne ise Muğla dolaylarında geçmektedir. Bundan uzun yıllar önce Muğla'nın Yeşilyurt nâhiyesinde hacca gitmeğe hazırlanan bir zat, evinde eşine dostuna bir hac yemeği vermek ister. Herkes toplanıp sofralara oturulduğu bir anda, nereden çıktığı belli olmayan kesik bir genç kız başı yuvarlanarak misafirlerin etrafında dolaşmağa başlar. Herkes korku ve dehşete düşer. Sonunda kesik baş tanınır. Bu, yemek sahibinin yıllar önce öldürülen kızının başıdır. O vakitler kız, babasının rızası olmadan sevdiği adama kaçmış, bunu hazmedemeyen babası, kızı ve damadıyla mahkemeye düşmüştür. Mahkemeden çıkar çıkmaz baba bıçağını çekerek kızının üstüne saldırmış ve başını keserek öldürmüştür. Tabii baba hapse mahkûm olmuş ama, bir kaç yıl yattıktan sonra aftan yararlamp çıkmıştır. İşte aradan geçen yıllardan sonra, hac yemeği esnâsında cereyan ettiği söylenen bu olay üzerine dâvet-

67 Bu efsâne, Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Özcan Mert'ten derlenmiştir. Kendisine teşekkür ederim.

liler, adamın haccının kabul olmayacağına bunu bir işaret sayarak evi terketmişlerdir<sup>68</sup>.

Yukarda özetlenen şu iki örnek, bu tür modern kesikbaş efsânelerinin, Anadolu'nun muhtelif kasabalarında ve köylerinde de benzerlerine tesadüf edilebileceğini tahmin ettiriyor.

### III- MÜŞAHEDE VE YORUMLAR

Buraya kadar bazı örnekleri özetlenen, Anadolu ve Rumeli Türk folklorunda ortaya çıkmış *kesik baş* motifli türler, bu motifin nasıl ve ne tarzda kendini gösterdiğini az çok anlatmaya yetecek ölçüdedir. Bunlar toyekûn göz önüne alındığı zaman, başlıca şu beş grup içinde toplanabilecekleri görülür:

1- VII. yüzyıldan itibaren müslüman Araplar'ın, XI. yüzyıldan itibaren de müslüman Türkler'in Anadolu fetihleri hâdiselerini yansıtanlar,

2- XIV-XV. ve müteakip yüzyıllarda Osmanlılar'ın Balkanlar ve Doğu Avrupa'da, ayrıca doğu sınırlarında yaptıkları mücadeleleri yansıtanlar,

3- Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar döneminde haksız yere idam edilen veya halkın gözünde öyle telâkkî olunan bazı tarihî şahsiyetlerle ilgili olanlar,

4- Tamamen hayâlî olup masal veya hikâye kahramanlarıyla alâkalı bulunanlar,

5- Son olarak da, zamanımızda vukû bulmuş gerçek hâdiseler etrafında teşekkül edenler.

Dikkat edilirse, bu sayılan grupların dördüncüsü hariç, ötekileri tamamiyle gerçek hâdiseler ve şahsiyetleri konu edinmektedirler. Bunların da mâhiyet itibariyle iki ana kategori oluşturdukları müşahede olunmaktadır:

A) Kahramanı *kesilmiş baş* olanlar,

B) Kahramanı *başsız gövde* olanlar.

---

<sup>68</sup> Bu efsâneyi bize nakleden Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü araştırma görevlisi Mehmet Özden, o zamanlar Yeşilyurt nâhiyesinde bu olayın kulaktan kulağa dolaştığını ifade etmektedir. Burada kendisine teşekkür ediyorum.

## A) Kahramanı Kesilmiş Baş Olanlar

Bu kategorinin bugün bilebildiğimiz en eski örneği, ilk başlarda söz konusu edilen *Dâsitân-ı Kesik-Baş* olup, şimdilik, bu kategorinin prototipi kabul edilebileceğini söyleyebiliriz. Bugüne kadar Türk folklorunda ondan daha eski bir metin ele geçmemiştir. Bu destanda, “sür’atle yuvarlanarak yol alan, harikulâde işler beceren ve konuşan bir kesik baş” bahis konusudur. Aslında bu kategoriye teşkil eden türlere ait öteki örneklerde, üç çeşit kesik başın kahraman olduğu gözden kaçmıyor. Birincisi, *Dâsitân-ı Kesik-Baş*’taki gibi, hem hareket, hem de konuşabilme özelliğine sahiptir. Bu çeşit kesik başlardan biri, Şems-i Tebrizî menkbesinde karşımıza çıkıyor. Hakikatte bu menkabe, her iki kategoriye de girebilecek mâhiyettedir; zira bir de hareket edebilen gövde vardır. Şems-i Tebrizî’nin başı, arkasından Tebriz’e kadar gelen Mevlâna ile konuşmuş, ona Hacı Bektaş’a mürid olmasını tavsiye etmiştir. Bir ikincisi, “*Sihirli kafa*” masalının kahramanı bulunan kesik baştır. Bu da tıpkı *Dâsitân-ı Kesik-Baş*’taki gibi sür’atle hareket ederek kadının peşinden gidebilmekte, hem de onunla ilk andan itibaren konuşmaktadır. Bu masaldaki kesik baş da normal bir insan başı değildir; sihirli güçlere sahip, fevkalâde işler beceren bir insanın başıdır. Bu çeşidin bir örneği de, Adanalı tüccar efsânesinin kahramanı olan kesik baştır.

İkincisi, yalnız konuşabilen, ama hareket etmeyen kesik baştır. Bu çeşit kesik başlara Habîb-i Neccar efsânesinde, Hz. Hüseyin’in başı ile ilgili menkabelerde, Molla Lûtfi ve Âşık Paşa menkabelerinde ve nihayet “*Dertli Kaval*” hikâyesinde rastlamaktayız. Habîb-i Neccar’ın başı, saplandığı mızrak üzerinde mücahitleri savaşa teşvik eden sözler söylemekte, Hz. Hüseyin’in başı konuşarak yahûdi ve hıristiyanları müslüman etmekte, Molla Lûtfi’nin başı ise, idam sehpasına düştüğü zaman bile, kelime-i şehâdet getirerek âdetâ hem kendini zındıklık suçundan mahkûk edenlere, hem de olayı seyreden halka zındık olmadığını ispat etmeye uğraşmaktadır. Nitekim bizce bu menkabeyi, Molla Lûtfi’nin haksız yere idam edildiğine inanan efkâr-ı umûmiyenin bir ifadesi olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Âşık Paşa’ya Hızır Aleyhisselâm tarafından verilen “Ulu Kafa”ya gelince, o da, Âşık Paşa neyi öğrenmek istiyorsa onu kendisine haber veren, kısaca gaybı bilen ve söyleyen mucizevî bir baştır. “*Dertli Kaval*” hikâyesindeki kesik baş da, Çapanoğlu’na mâsumiyetini ve gerçek katilin nasıl bulunabileceğini haber veren bir kesik baştır.

Üçüncü çeşide gelince, bu çeşit kesik başlar, yalnızca hareket edebilmekte, ama konuşamamaktadırlar. Meselâ Turhal adının nereden geldiğini anlatan efsânedeki kesik baş böyledir. Savaş alanından yuvarlana yuvarlana köprüye kadar gelmiş ve orada durmasını emreden ilâhî sesi duyunca hareketsiz kalmıştır. Bu üçüncü çeşide bir örnek de İsmail-i Mâşûkî menkabesinde ortaya çıkıyor. Molla Lûtfi gibi haksız yere idam olduğuna inanılan bu genç şeyhin başı, deniz dalgalarının üstünde sahile çıkar ve kendini bekleyen müridin yanına gelir. Aslında bu menkabe de Şems-i Tebrîzî'ninki gibi aynı zamanda ikinci kategoriye girer; zira bunda da İsmail-i Mâşûkî'nin yürüyen başsız gövdesi vardır. Bu çeşidin son örneğini, Muğla'nın Yeşilyurt nâhiyesine ait efsânedeki genç kızın kesik başı teşkil etmektedir. Bu da konuşmadan sadece etrafta dolaşmıştır.

Kanaatimizce bu tasnif açık bir şekilde gösteriyor ki, bütün bu kesik başlı türlerin prototipi gerçekten *Dâsitân-ı Kesik-Baş*'tır. Bu destanın kahramanı Şeyh Abdullah'ın kesik başının bazan hareket özelliği, bazan konuşma, bazan da hem hareket etme hem de konuşma özelliği birlikte, birinci kategoriye oluşturan türlerde meydana çıkmaktadır. Burada önemli bir tesbit de şudur: Muğla efsânesi hariç, bütün kesik başlar erkek kesik başlarıdır.<sup>69</sup> Bunun ise herhalde bir izahı olmalıdır.

## B) Kahramanı *Başsız Gövde* Olanlar

Ele alınan örnekler içinde çoğunluğun bu kategoriye teşkil edenlere ait olduğu her halde dikkati çekmiştir. Bu kategoriye prototip olarak açıkça gösterilebilecek herhangi bir metinden sözetmek en azından şimdilik mümkün görünmüyor. Ne varki, bir tahmin olarak, bu kategorideki örneklerin de yine *Dâsitân-ı Kesik-Baş*'tan kaynaklanmış olabileceğini; muhtemelen XIII. yüzyıldan, belki de daha eskilerden beri halk arasında çok sevilen bu destanın geniş etkisiyle halk muhayyilesinin, Kesik-Baş'ın bir de vücûdu olduğunu düşünerek ona da bir fonksiyon yüklediğini; üstelik kahramanlık efsânelerinin buna çok müsait olduğunu söyleyebiliriz. Ama tekrar edelim ki bu sırf bir faraziye olmaktan öteye gidemez.

Hasan Keşfi Efendi menkabesi gibi bir kaç istisnânın dışında, bu katogorinin hemen bütün örnekleri kahramanlık efsâne ve destanların-

<sup>69</sup> Bununı sebebi üçüncü bölümü teşkil eden tahlil kısmında açıklanmaya çalışılacaktır.



dan ibarettir. İkinci bölümde görüleceği üzere, Anadolu ve Balkanlar hıristiyan folklorunda da aynı durum söz konusu gibidir. Habîb-i Neccar ve Turhal efsâneleri hariç, yukardaki bütün efsâne ve destanların kahramanları, hep başsız gövdelerdir. Hepsinde de, “başı kılıçla kesilmesine rağmen, ölmeyen, “*Kellesi koltuğunda*” savaşmaya devam eden<sup>70</sup>, ama biri tarafından görülünce hemen rûhunu teslim edip düşen kahramanlar” basih konusudur. Sadece isim ve yerleri, zamanları değişen tek bir olay hepsinde tekrarlanır. Dikkati çeken bir husus, bu kesik başlı kahramanların, bu fevkâlâde hallerini ancak başkaları tarafından görülünceye kadar sürdürebilmeleridir. Kendilerini görenler çoğu zaman kadınlar, pek nadiren de erkeklerdir. Herhalde bununla zamanın umûmî efkârı, böyle fevkalâdeliklerin ancak ve ancak gizlilik içinde cereyan edebileceğini, şayet birileri bunu görürse o zaman kudsîyetin ihlal edilmiş olacağını anlatmak istemiş olmalıdır.

---

70 Türkçedeki *Kellesi koltuğunda*, *Kellesini koltuğuna almak* veya *Kelleyi koltuğa almak* gibi deyimler hiç şüphe yokki buradan gelmektedir. Bilindiği gibi bu deyimler, amaca ulaşmak için veya her hangi tehlikeli bir işin üstesinden gelebilmek amacıyla ölümü göze almak, yahut ölüm kadar güç bir sonuçla karşılaşmaya râzı olarak bir işe girişmek anlamını ifade etmekte ve bile bile böyle işlere girişenler için kullanılmaktadır. Ayrıca *Başını alıp gitmek* deyiminin de yine bu efsânelerden kaynaklandığı muhakkaktır.

## ANADOLU VE BALKANLAR HİRİSTİYAN FOLKLORUNDA KESİK BAŞ

Türk folklorunda olduğu gibi, Anadolu ve Balkanlar ve hattâ kısmen Doğu Avrupa folkloru da *kesik baş* motifini işleyen zengin efsâne, destan, menkabe ve masallarla dolu bulunmaktadır. Bunların bir kısmı çok eski devirlerden intikal eden mahsuller olup bir kısmı da Türkler'le mücadele ve savaş yıllarının hâtıralarını pek tabii olarak yansıtmaktadır. Bunlar savaşlarda Türkler'e karşı çarpışmış ve onlar tarafından başları kesilmiş gerçek veya efsânevî kahramanları konu edinmektedir. Bu mahsullerden bazıları ise, hıristiyanlığın yayılış dönemlerinde yaşamış ve putperestlerle mücadelelerinde başları kesilerek öldürülmüş gerçek veya hayâli azizlerin hayatlarını anlatmaktadırlar.

### I- KAHRAMANLIK EFSÂNE VE DESTANLARI:

Kısmen yazılı kısmen de şifâhî olarak zamanımıza intikal eden Romanya, Macaristan, Bulgaristan, Yugoslavya, Arnavutluk ve Yunanistan gibi, Balkanlar ve Doğu Avrupa ülkelerindeki efsâne ve destanlar, eskiden beri muntazam koleksiyonlar halinde yayınlanmış ve yayınlanmaktadır<sup>1</sup>. Batı dillerine çevrilenlerle az da olsa türkçeye intikal edenlerin dışındaki yayınlardan maalesef faydalanamadığımızı burada bir kere daha belirtelim. Batı dillerinde çıkanların çoğu da daha ziyade dinî nitelikli efsâneler ve menkabeler olup bunlardan aşağıda bahsedilecektir. Yalnız burada kahramanlık efsânelerine bir örnek olarak, Türk kahramanlık efsânelerine ne kadar benzediğini göstermek bakımından, Birinci Kosova savaşında I. Murad'ı şehid eden Miloş Obiliç'i konu edinen bir efsâneyi özetlemekle yetineceğiz.

<sup>1</sup> Mahellî dillerde yapılan bu yayınlardan bazıları, Şefket Plana'nın daha önce zikredilen makalelerinin dipnotlarında yer aldığı gibi, çok daha zengin bir bibliyografya P.H. Stahl'ın *Histoire de la Décapitation* adlı eserinde mevcuttur.

Bu efsâneye göre, Miloş Obiliç Kosova'da Türkler'e karşı kahramanca çarpışır; pek çok Türk askerini öldürür. Çünkü kendisine kılıç ve mızrak işlememektedir. Bunu farkedenden Türkler onu aldedebilmek için bir çare düşünürler. Sonunda atının ayaklarını kesmeyi akıl ederler. Gerçekten de Miloş'un atı yere yıkılır. Türkler derhal üstüne çullanıp kendisini yakalarlar. Böylece savaşı kazanmaları kabil olur. Prensi padişahın huzuruna çıkarırlar. Padişah öpmesi için ayağını uzattığı bir sırada, daha önce sakladığı hançeri çeken prens oracıkta padişahı öldürür. Ancak kendisi de yakalanır ve başı vurulur. İşte o zaman, başını eğilip yerden alan prens Miloş, bugün mezarının bulunduğu Salabanya'ya kadar uçarak gelir. Onu kellesi koltuğunda havada uçarken gören bir küçük kız çocuğu durumu annesine de gösterir. İşte tam o anda Miloş yere düşer ve ölür<sup>2</sup>.

Görüldüğü gibi bu efsânenin temasının ve hattâ teferruatının bile Türkler'inkinden farkı yoktur. Yalnız buradaki havada uçma motifine, Anadolu'daki Türk efsânelerinde hiç rastlanmaz. Ancak Rumeli'dekilerde görülen bu motifin, buralara mahsus olduğu kuvvetle muhtemeldir.

## II- DİNİ EFSÂNELER VE AZİZ MENKABELERİ:

Bilindiği gibi, hıristiyanlık tarihinde başı kesilen ilk ve en meşhur şahsiyet Hz. Yahya (Vaftizci Yahya)'dır. P.-H. Stahl'a göre, onun yaşadığı tarihî olay, zamanla hıristiyanlar arasında efsânevî bir boyut kazanmış, Balkanlar ve Doğu Avrupa ülkelerinde, hattâ Batı Avrupa halkları arasında bile bir takım efsâne ve masalların doğmasına vesile teşkil etmiştir.<sup>3</sup> İncil'de nakledilen olay zamanla teferruata ait zenginliklerle gelişmiş ve ilgi çekici biçimler kazanmıştır. Bu itibarla burada önce bu hikâyeden bahsetmek gerekecektir.

### A) Hz. Yahya'nın kesik başı:

Hz. Yahya'nın başının kesilmesini anlatan hikâyeye, İncil'in Matta (Mathieu) versiyonunda yer almaktadır. Burada anlatıldığına göre, Filistin kralı Hirodes, kardeşi Filippus'un karısı Hirodias ile ilişki kurmuş ve kendi karısını boşayıp onunla evlenmeyi planlamıştır. Üstelik kardeşi Filippus hayattadır, fakat orada bulunmamaktadır. Bunu işiten Hz. Yahya şiddetle buna karşı çıkar. Hirodes onu öldürtmek isterse de,

2 Bk. Planç, "Kosova Savaşı", s. 275.

3 Bk. Stahl, a.g.e., ss. 154-157.

halkın isyan edeceğinden korktuğu için buna cesaret edemez ve sadece zindana attırmakla yetinir. Bununla beraber, bir bahane ile Hz. Yahya'yı ortadan kaldırmak için gizlice Hirodias'la anlaşır. Hirodes'in doğum yıldönümünde Hidrodias'ın kızı onun önünde oynayıp dansedecektir. Bunun mükâfatı olarak da her ne isterse kendisine verilecektir. Plana göre kız Hz. Yahya'nın başını isteyecektir. Gerçekten de günü geldiğinde her şey planlandığı üzere gerçekleşir. Kız, mükâfat olarak *bir tepsi içinde Hz. Yahya'nın başını* ister. Kral Hirodes derhal celladı göndererek peygamberin başını kestirir ve bir tepsi içinde kıza sunar. O da başı alıp annesine götürür<sup>4</sup>. Böylece hâinane plan gerçekleşmiştir.

İncil'deki bu metinde anlatılmamakla beraber, kilise tarihleri ve geleneği, Kral Hirodes ve Hirodias'ın cezasız kalmadıklarını, her ikisinin de hayatlarının geri kalan kısımlarını sefil ve perişan bir şekilde tamamlamak zorunda kaldıklarını nakleder<sup>5</sup>. Ortodoks ve Katolik kiliselerinde Hz. Yahya'nın başının kesilmesi olayı, her senenin 29 Ağustos'unda dîni törenle yâdedilmektedir<sup>6</sup>.

Hz. Yahya'nın başı bütün hıristiyanlık dünyasınca mukaddes kabul edilmektedir. Kilise geleneği bu kesik başın bulunmasının mucizevî hikâyesini de anlatmaktadır. Rivâyete göre, Hz. Yahya'nın idamı-sonra, geri kalan başsız vücudu mü'minleri tarafından zindandan alınarak defnedilmiştir. Başını ise, Hirodias Kudüs'e götürerek orada sarayının bahçesine gömmüştür; zira başın vücutla bir arada olması hâlinde peygamberin yeniden dirileceğinden korkmuştur. M.S. 353 yılında tahta çıkan Roma imparatoru Marcien zamanında Kudüs'e gelen iki râhip rüyalarında Hz. Yahya'yı görürler. Hz. Yahya başının nerede olduğunu kendilerine söyler. Râhipler derhal rüyada tarif edilen yere giderek, eskiden Hirodias'ın sarayının bahçesinin bulunduğu yeri bulup kazarlar ve bir deri torba içinde peygamberin başını bulurlar. O sırada kendilerine, Amasya'dan gelmiş fakir bir çömlekçi de katılır. Râhipler onu Hz. Yahya'nın başını taşımakla görevlendirirler. Peygamber rüyada ona da görünür ve başını Amasya'ya götürmesini söyler. Çömlekçi onun dediğini yapar ve Amasya'da bir mağara içine bu mukaddes emaneti

4 Bk. *Kitab-ı Mukaddes* (İncil), İstanbul 1949, *Matta*, XIV, 1-12. Ashında bradaki hikâyede yukarda verilen tafsilat yoktur. Bu tafsilat, *l'Histoire Ecclesiastique*'den naklen Jacques de Voragine'in *La Légende Dorée* (Paris 1960, 2. bs., ss. 91-92) adlı tanınmış eserinden alınmıştır. (İncil'deki metin için bk. Ek: III2, s. 112). Bu konuda tefsir kitaplarında yer alan mâlumatın esası, genellikle Ehl-i Kitap çevrelerinden edinilen malzemeye dayanmaktadır.

5 Bk. de Voragine, *a.g.e.*, II, 92-93.

6 Şöz konusu merasim hakkında bk. *a.g.e.*, II, 92-96.

gizler. Aradan kısa bir aman geçince fakir çömlekçi zenginleşmeğe başlar. Ona bu serveti sağlayan Hz. Yahya'nın kesik başıdır. Çömlekçinin ölümünden sonra baş kızkardeşine intikal eder. Onunla Sivas'a oradan da nihayet İstanbul'a geçer ve orada muhafaza altına alınır<sup>7</sup>.

Zaman geçtikçe Hz. Yahya'nın başının sayısı çoğalmış, özellikle Doğu Avrupa ülkeleri başta olmak üzere, Batı Avrupa memleketlerinde de yeni başlar ortaya çıkmış, bazı kiliseler Hz. Yahyanın başını muhafaza etmeleriyle ün yapmışlardır<sup>8</sup>.

Bu ünlü başın, sade hıristiyanlar değil, müslümanlar arasında dahi takdis konusu olduğunu görmekteyiz. Rivâyete nazaran Şam'daki büyük kilisede korunan bir Hz. Yahya başı, Emevîler zamanında şehrin müslüman ve hıristiyan ahalisi arasında büyük anlaşmazlığa sebebiyet vermiştir. Hıristiyanlar başın orada olmadığını, müslümanlar ise başın kilisede olduğunu öne sürmüşler, bunun üzerine halife Abdülmelik (685–705), kiliseyi hıristiyanların elinden alarak câmie çevirtmiş ve onlara da Saint Thomas kilisesini tahsis etmiştir. İşte bu câmi, meşhur Ümeyye (yahut Emeviyye) Câmii'nin esasını teşkil etmiş olup hep öylece kalmıştır. Oysa iddiaya göre, daha Şam müslümanların eline geçmeden evvel, yani Bizans döneminde, Hz. Yahya'nın başı buradan alınarak büyük bir merasimle İstanbul'a taşınmıştır<sup>9</sup>.

İşte, tarihî ve efsânevî yönleriyle Hz. Yahya'nın başının hikâyesi kısaca bundan ibarettir. Bu hikâye, aynı olayı, yani Hz. Yahya'nın başının kesilmesi olayını anlatan değişik dinî efsânelerin doğmasına temel oluşturmuştur. Vaktiyle Lydia Şişmanova<sup>10</sup> Bulgaristan'dan, Strasbourg Üniversitesi Edebiyat Fakültesi profesörlerinden André Mazon ise, Makedonya'dan derledikleri bu efsâne ve masallardan bir kısmını gerek metin olarak, gerekse inceleme, çeviri ve notlarla yayınlamışlar, bilhassa A. Mazon, ilgiye değer tesbitlerde bulunmuştur<sup>11</sup>. Biz burada bunlardan bazılarını özetlemeye çalışacağız.

Meselâ bunlardan birine göre, kralın Hz. Yahya'nın başını kesmekle görevlendirdiği cellat zindana gittiği vakit, peygamberin mucizesiyle, onun şeklini almış başka bir mahkûmun kafasını kesmiştir. Peygamber ise, kendi başının bir eşi olan bu başı alarak bizzat krala götürmüştür.

7 *A.g.e.*, II, 95–96; krş. Stahl, s. 154–155.

8 Joseph de Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris 1836, IV–292.

9 *A.g.e.*, IV, 289–290, 292. İstanbul'da bulunduğu ileri sürülen bu baş konusunda bk.

İ. Hakkı Konyalı, "Hz. Yahya'nın Kesik Başı", *Tarih Hazinesi*, sayı: 3, Aralık 1950, ss. 132–134.

10 Bk. Lydia Şişmanova, *Légendes Religieuses Bulgares*, Paris 1896.

11 Bk. Birinci Bölüm, s. 30, dipnot 54.

Fakat kral peygamberin başını yeniden kestirmiş, lâkin yine bir mucize sonucu kesilen baş derhal yerini yeni bir başa terketmiştir. İlk kesilen baş, günahkârdır ve peygamber bu sâyede ondan kurtulmuştur<sup>12</sup>.

## B) Dîni efsâne ve masallar:

İncil'deki hikâyenin nasıl masal haline dönüştüğünü gösteren tipik bir örnek şöyledir: Vaktiyle Türk hükümdarlarından birinin bir kızı ve bunun hıristiyan bir kölesi vardı. Kız zamanla adı Yahya olan bu hıristiyan köleye ilgi duymaya başlar ve birlikte olmak ister. Ama delikanlı gayet dürüst bir tarzda bu talebi reddeder. Buna sinirlenen kız, babasına olayı ters biçimde aktararak kölenin başını vurdurmasını ister. Babası denileni yaptırır; Yahya'nın başı vurulur. İşte o esnâda beklenmeyen bir şey olur: Genç kölenin başsız vücudu eğilerek yerden başını alıp koltuğuna yerleştirir yerleştirmez Hz. İsa görünür. Onun mucizesiyle delikanlının omuzları üstünde yeni bir baş belirir. Delikanlı koltuğundaki başı yere bırakır ve bir daha dönmek üzere çekip gider<sup>13</sup>. Görüldüğü gibi burada Filistin kralı Hirodes'in yerine Türk hükümdarı, Hirodias'ın yerine hükümdarın kızı, Hz. Yahya'nın yerine ise, yine adı Yahya olan bir hıristiyan köle geçmiştir.

Bir Arnavut efsânesinde ise, Artanavutlar'ın sofu kralı Jan Vladimir anlatılmaktadır. XI. yüzyıla ait olan bu efsâneye göre, adı geçen kral gecelerini ibadet, gündüzlerini oruçla geçirmekte, bu yüzden de karısıyla bir türlü anlaşamamaktadır. Kocasının bu aşırı sofuluğundan hoşlanmayan kadın bir gün erkek kardeşini çağırarak onu öldürmesini ister. Adamın geldiği sırada kral, altın işlemeli eğeri olan katırına binmiş olduğu halde bir yere gitmeye hazırlanmaktadır. Adam hemen hücum edip kılıcıyla kralın başını uçurur. Ama kral ölmez; başını koltuğuna alarak hiç bir şey olmamış gibi uzaklaşıp gider. Yetimlerin ve dulların koruyucusu olan bu faziletli kralı yolda bir sürü insan karşılaştıra çıkar. Bugün mezarının bulunduğu yere gelince katırından iner ve kesik başını ellerine alıp gökyüzüne doğru uzatarak Hz. İsa'ya: "İşte başımı ve rûhumu senin ellerine havale ediyorum!" diye nidâ eder ve ölür. O esnâda gökyüzünde ilâhî sesleri duyulur ve etraf misk kokularıyla dolar<sup>14</sup>.

12 Şişmanova, *a.g.e.*, ss. 97-100; krş. Mazon, s. 168 ve Stahl, s. 157. Bu son ikisindeki metin de aslında Şişmanova'dan özetlenerek alınmıştır.

13 Bk. Mazon, s. 167.

14 *A.g.e.*, s. 164.

Bir başka tipik efsâne de yine bir kralla alâkalıdır. Anlatıldığına göre, vaktiyle Selânik ve Florina taraflarına hükmeden Kosta Lera adında, üç kalbi ve kanatları olan bir kral vardır. Bu kral Türkler'e esir düşer. Türkler başını keserler. Ama o ölmez ve başını koltuğuna alarak kendisini eski haline döndürebilecek Hayat Suyu'nu aramak üzere uçarak yola çıkar. Fakat tam Baniça ve Ekşisu arasındaki Kirli Derbent üstüne geldiğinde, halk kendisini görür; hemen o anda yere düşer ve ölür<sup>15</sup>.

Çok iyi farkedildiği gibi bu efsâne, birinci bölümde özetlenen, Jean Deny'nin Florina'dan derlediği Kirli Baba efsânesiyle birleşiyor. Hattâ bir anlamda aynı efsânenin hıristiyan versiyonu dahi denebilir. Bu ise çok dikkate değerdir. Zira aynı bölgede birlikte yaşayan iki toplum arasındaki kültür etkileşiminin çok açık bir belgesidir.

Burada Batı Avrupa'dan, İngiltere'den de bir tipik örneğimiz olacaktır. Bu örnek, İngilizler'in meşhur "*Kral Arthur ve Yuvarlak Masa Şövalyeleri*" isimli efsânesinin bir epizodudur. Burada anlatıldığına göre, soğuk ve karlı bir yılbaşı gecesinde, Kral Arthur ve şövalyeleri ünlü Camelot Şatosu'nun büyük salonunda oturmakta ve bir ziyafete hazırlanmaktadırlar. Aniden salonun kapısı açılır ve iri yarı bir şövalye atının üzerinde oluğu halde içeri girer. Şövalyenin yüzü, elleri, saçları, elbiseleri, baltası ve atı, kısaca her şeyi yeşildir. Kral kendisini birlikte yemeğe davet eder. Ama şövalye yemek yemeğe değil, oyun oynamağa geldiğini söyler. Oyunun ne olduğu sorulduğunda, şövalyelerden birinin, elindeki yeşil balta ile boynunu vurmasını istediğini, gelecek sene aynı gün de kendisinin o şövalyenin boynunu vuracağını bildirir. Bu tuhaf cevap herkesi şaşırır. Yalnız Sir Gawaine teklifi kabul ettiğini bildirerek ayağa kalkar; şövalyenin yanına gidip elinden baltayı alır. Yeşil Şövalye diz çöker ve başını uzatır. Herkesin dehşet dolu bakışları önünde Sir Gawaine bir vuruşta Yeşil Şövalye'nin başını döşemeye yuvarlar. Ama başı kesilen şövalye ölmez; başını yerden alıp doğrulur ve atına atlayarak Sir Gawaine'e verdiği sözü tutmasını hatırlatıp uzaklaşır.

Tam bir yıl sonra yine böyle bir yılbaşı gecesinde Sir Gawaine Kral Arthur'dan izin alıp verdiği sözü tutmak üzere Yeşil Şövalye'nin şatosuna gider. Zahmetli bir yolculuktan sonra şatoya ulaşır ve içeri girerek diz çöküp bekler. Yeşil Şövalye ondaki bu sadakati görüp hayran olur

<sup>15</sup> A.g.e., ss. 198-199. Bu efsânedeki gibi, kesik başlı vücudu yeniden diriltiren Hayat Suyu'ndan bahseden bir Türk masalından daha önce birinci bölümde sözedilmişti (bk. s. 34).

ve kendisiyle dost olmak istediğini bildirir<sup>16</sup>. Aslında bu epizodun efsânenin geneli içinde herhangi bir fonksiyonu yok gibi durmaktadır ve Yeşil Şövalye'nin durup dururken neden başının kesilmesini istediğini de bir anlama bağlamak zordur.

### C) Aziz menkabeleri:

Yukarıda hıristiyan hagiografisi (azizbilimi) nin *kesik baş* motifli menkabeler itibarıyla hayli zengin olduğundan bahsedilmişti. Gerçekten de, tanınmış hagiografi âlimlerinde Hippolyte Delehaye, gerek doğu, gerekse batı hıristiyan hagiografisinde tuhaf karakterine rağmen bu motifin yer aldığı bir çok örneğin bulunduğunu teyid etmektedir.<sup>17</sup>

Bu menkabelerin en tanınmışlarından biri Saint Denis'ye ait olup bu türün prototipini teşkil eder<sup>18</sup>. Rivâyete bakılırsa, Saint Denis ve iki arkadaşı putperestleri Hz. İsa'ya inanmaya dâvet için uğraşmalar: lâkin putperestler buna yanaşmadıkları gibi, üstelik her üçünü de yakalayıp Merkür heykelinin önünde başlarını kesmek sûretiyle ona kurban ederler. Sıra Saint Denis'ye gelip başı kesilir kesilmez hemen doğrulup ayağa kalkar ve yerden başını alarak koltuğuna yerleştirir. O anda önünde ilâhî bir ışık belirir ve bir melek peydâ olur. Kesik başlı aziz o meleğin refakatinde, başının kesildiği Şehitler Tepesi'nden mezarının bulunduğu yere kadar tam iki mil uçarak gelir ve orada rûhunu teslim eder<sup>19</sup>. Saint Denis'nin bu menkabeleri çok tanınmış olup yalnız adı değişmek sûretiyle daha pek çok aziz için benzeri menkabelere rastlamak hiç de zor değildir.

Hıristiyanlıkta azizlerin başları ayrı bir önem arz etmektedir. Zira başlar vücudun tamamını temsil eder kabul olunmakta, her biri ayrı ayrı takdis edilmektedir. Bu yüzden, Ortaçağlardan beri, herhangi bir kilise veya manastır yapılacak zaman, adına inşâ edildiği azizin vücudundan bir parçanın, ama özellikle başının bulundurulmasına âzamî itina gösterilirdi. Bu başlar, daha doğrusu kafatasları, altın ve mücevherlerle süslenir, kilisenin yahut manastırın en mûtena odasında dikkatle muhafaza edilirdi. Bu tür aziz başlarından pek, çoğunun nerelerde ve hangi kilise ve manastırda bulunduğunu, Ortaçağ seyyahlarının eserleri

16 Metin için bk. *King Arthur and His Knights*, nşr. Ronald D.K. Storer, Oxford 1971, 3. bs., ss. 20-29.

17 Bk. *Les Légendes Hagiographiques*, Bruxelles, 1955, 4. bs., ss. 147-148.

18 Stahl, a.g.e., s. 163.

19 Metin için bk. de Voragine, II, 277; krş. Stahl, aynı yerde.



sâyesinde bugün çok iyi biliyoruz. P.-H. Stahl, bu eserlere dayanarak bir liste tertip etmiş olup,<sup>20</sup> buradan naklen bazılarını aşağıya kaydediyoruz. Meselâ:

Saint Blaise'in başı Raguz'a'da bir kilisede,

Saint Anastasie'nin başı Modon'da büyük kilisede,

Saint Gregoire Bogoslov'un başı Erdel'de Slatina'daki manastırda,

Saint Haralamb'ın başı Meteora'daki bir manastırda,

Saint Spiridon'un başı Pantocrator manastırında

bulunmaktadır. Bu aziz başlarının herbirinin birer menkabesi mevcuttur. Ayrıca bunlar etrafında çeşitli kültlerin teşekkül ettiği müşahede olunmaktadır. Bu başlardan kiminin bazı felâketlerin defedilmesinde, kiminin ise, hastalıkların iyileştirilmesinde etkili olduğuna inanılmaktadır. Bunun tarihten bazı misalleri de vardır. Meselâ XVII. yüzyılda Romanya'da bir çekirge salgını olmuş, Prens Constantin Brancoweanu Athos Tepesi'ne haberci göndererek, buradaki manastırda saklanan Saint Mikhail Sinadski'nin başını istetmiştir. Azizin başı gelir gelmez çekirgeler araziye terketmişler ve bir daha da geri dönmemişlerdir. Bunun üzerine adı geçen manastıra bağışta bulunulmuştur.

Aynı şekilde 1738 yılında Eflâk'da çıkan bir veba salgınının da, Saint Bessarion'un başı sâyesinde atlatıldığı rivâyet edilmektedir<sup>21</sup>. Bu tür uygulamaların geçmişte olduğu gibi bugün de Doğu Avrupa ve Balkan memleketlerinde oldukça yaygın olduğunu, bazı kimselerin gördükleri rüyalarla bazı azizlerin başlarının bulunmasını sağladıklarına inanıldığını P.-H. Stahl haber vermektedir.<sup>22</sup>

### III- MÜŞAHEDE VE YORUMLAR

Az sayıda da olsa, hıristiyan folklorundan yukarıya naklettiğimiz örnekler, az çok bize bir fikir verebilecek niteliktedirler. Bunlara genel bir bakış atfedildiğinde, hemen tamamının birinci bölümde söz konusu yapılan ikinci kategoriye, yani kahramanı başsız gövde olan sınıfa dahil oldukları dikkati çeker. Türk folklorunda çok görülen birinci kategoriden örneklere hıristiyan folklorunda pek rastlanamamış olması düşün-

<sup>20</sup> Bu liste için bk. Stahl, ss. 137-140.

<sup>21</sup> *A.g.e.*, ss. 140-141.

<sup>22</sup> *A.g.e.*, s. 146.

dürücüdür. Bu durum şahsen bizim görebildiğimiz örneklerde böyle olduğu gibi, Stahl'ın gerçekten bol malzemeye dayanan eserindeki örneklerde de böyledir. Bu eserde her ne kadar, kahramanı normal insan başından çok büyük dev başlar olan bazı masallardan söz edilmekteyse de<sup>23</sup>, bu türün bizim ele aldığımız konuyla bir ilgisi bulunmamaktadır. Ayrıca bu türün birçok örneğini, Stith Thompson'un ünlü motifler indeksinde de bulmak mümkündür. Ancak burada verilen literatür daha çok, böyle konuşan, hareket eden normal insan başlarından ziyade, tabiat üstü varlıkları konu alan örneklerle doludur<sup>24</sup>.

Hıristiyan folklorundaki muhtelif türlere ait örneklerde, Anadolu Türk folklorundakilerde olmayan bir motif vardır ki, o da, daha önce de kısaca temas olunduğu üzere, başları kesilen kahramanların, başlarını koltuklarına alarak havada uçmalarıdır. Bu motife Türk folklorunun Rumeli sâhasındaki örneklerinde ancak rastlanabilmesi ve bu örneklerin tarih itibariyle birincilere nazaran daha yeni devirlere ait bulunması, bu motifin kanaatimizce Türkler'e has olmadığına kesin delildir. Halbuki Doğu Avrupa hıristiyan folklorunda bu motifin bulunduğu örnekler XI. yüzyıldan daha eskilere dayanmaktadır. Bu da gösteriyor ki, Osmanlılar'ın Rumeli fetihlerinin sürdüğü yüzyıllarda buralarda yapılan savaşlar ve sürdürülen mücadeleler esnâsında Türk gazileri arasında *kesik başlı* efsâne ve destanlar teşekkül ederken, daha önce hıristiyan ahâli arasında mevcut "havada uçma" motifi de zaman zaman kullanılmıştır. Ama "kesik başlı kahraman" motifinin, Rumeli'ye geçmeden önceki dönemde bilinip kullanıldığı, birinci bölümdeki örnekler sâyesinde çok açık bir biçimde meydana çıkmaktadır. Üstelik, "havada uçma" motifinin yer aldığı örneklere nisbetle bu motifin yer almadığı örnekler sayıca daha fazladır.

23 *A.g.e.*, ss. 158-162

24 Bk. Stith Thompson, *Motif-Index of Folk-Literature*, Bloomington, Indiana 1958, VI, "Heads" ve "Headless body vital" motifleri. Burada, kahraman cinler, ejderhalar, devler vb. varlıklar olan masallar hakkında referanslar verilmekte, ayrıca bazı başsız insanları konu alan efsânelerden de bahsedilmektedir ki, bunlardan biri yukarıya alınan Yeşil Şövalye efsanesidir. Thompson eserinin bir başka yerinde de (II. cilt, 1956.) E 783. 1. numaralı motif olarak, Keltler'de, Hindistan, Afrika ve Güney Amerika'daki bazı kavimlerde kesik başlı masallar hakkında referans vermektedir.

## TARİHİ VE FOLKLORİK TAHLİL

### I- İNSAN BAŞININ SEMBOLİK KIYMETİ VE ANLAMI

“*İnsan başı* genel olarak faal prensibin şiddetini temsil eder. O, yönetme, emretme ve aydınlatma yetkisini de muhtevîdir. Ayrıca, maddenin bir tezahürü olan vücuda nisbetle rûhun tezahürünün de timsalidir. Yuvarlak biçimiyle *insan başı*, vaktiyle Eflâtun’un değdiği gibi, bir kâinata benzer. Gerçekten de o, âdetâ küçük bir kâinatır”.

İnsan başının sembolik anlamı, *Dictionnaire des Symboles*’de yukardaki satırlarla ifade edilmektedir<sup>1</sup>. Hakikaten insan başı, tarihin en eski devirlerinden beri hemen hemen dünyanın her tarafında, en iptidai kültür ve dinlere mensup insanlardan, en gelişmiş kültür ve din çevrelerine mensup toplumlara gelinceye kadar vücudun en müteber ve şerefli âzası kabul edilmiştir. Bu yüzdendir ki, yeryüzünde tarih öncesi çağlardan beri zaman zaman ve yer yer insan başıyla ilgili değişik inançlar ve kültlerin teşekkül ettiği görülmektedir. Burada kısaca, bu muhtelif inanç ve kültlere dair mâlumat verilecektir.

### II- TARİH ÖNCESİ VE TARİHİ DEVİRLERDE İNSAN BAŞI (*KESİK BAŞ*) KÜLTÜ VE RİTÜEL MÂHİYETİ:

Bugünkü modern antropoloji araştırmaları ve yapılan arkeolojik kazılar sonucu elde edilen veriler, dünyanın çeşitli yerlerinde daha neolitik dönemlerden beri insan başı (*kesik baş*) kültürünün mevcûdiyetini şüpheye yer vermeyecek bir biçimde ortaya koymuştur. 1889 larda Fransa’nın Aveyron bölgesindeki dolmenlerde yapılan kazılar, insan başı kültürünün taş devrine giden bazı örneklerini sergilediği gibi, 1945 ve müteakip yıllarda aynı bölgede Pradel Mağarası’nda yapılan kazılar da, tunç

<sup>1</sup> Bk. *Dictionnaire des Symboles*, edl. Jean Chevalier- A. Geheerbrant, Paris 1975. 4. bs.. “Tête” maddesi, IV, 287.

devrine kadar uzanan daha başka veriler meydana çıkarmıştır.<sup>2</sup> Anadolu'da ise, yine tarih öncesi çağlara kadar inen insan başı kültü ile alâkahlı çok daha yeni bulgular elde edilmiştir, ki bunlardan geniş olarak biraz aşağıda bahsedilecektir.

Tarihî devirlere gelindiğinde, daha bol malzeme ve bilgilere rastlamak kabil olmaktadır. Meselâ insan başı kültürünün hâkim olduğu toplumlardan birini, bilindiği üzere, Keltler (Gaulois) teşkil etmektedir. Keltler'de oldukça belirgin bir kesik baş kültürünün, buna bağlı inanç ve bazı uygulamaların bulunduğunu uzmanlar kaydediyorlar. Onlara göre Keltler, savaşlarda yendikleri düşmanlarının başlarını kesip atlarının boynuna asarak evlerine götürüyorlar ve orada sedir ağacından elde ettikleri bir çeşit yağ sayesinde ihtimamla ve bozulmadan muhafaza edebiliyorlardı. Keltler'in bastıkları sikkeler üstünde de bu kesik baş figürlerini görmek mümkündü. Aynı şeyleri vaktiyle İrlandalılar da yapıyorlardı<sup>3</sup>.

Keltler'in inançlarına göre, düşmanlarının kesik başları, onların muhariplik gücünü ve değerini temsil etmekteydi. Güney Galya'da vaktiyle Ulster muhariplerinin kestikleri başları muhafaza ettikleri, Kral Kuşobar'a ait sarayın özel odasında bulunan bir mihrabın varlığı bilinmektedir<sup>4</sup>.

Daha değişik bir kesik baş kültürünü, Haçlı Seferleri esnaâsında kurulmuş bir askerî tarikat olan Templier tarikatı mensupları arasında tesbit edebiliyoruz<sup>5</sup>. 1307 yılında tarikat ilga edildiği zaman, mensupları mahkeme önüne çıkarılmış ve yargılanmıştı. İşte bu sorgulamaya ait zabıtlarda<sup>6</sup>, tarikat mensuplarının kendi kiliselerinde bulunan bir Kesik Baş'a çok saygı duyduklarına, hattâ buna taptıklarına dair bazı iddialar yer almıştır. Şöyle ki: Sorguya çekilen Taylafer de Gênes adlı şövalye, söz konusu Kesik Baş hakkında sorulan soruya, tarikata kabul edildiği gün bir kiliseye götürüldüğü, kilisenin mihrabında kırmızı renkte bir insan başı gördüğü ve kendisinden buna ibadet edilmesinin istendiği ce-

2 A. Glory-Romain Robert, "Le culte des crânes humains aux époques préhistoriques", *Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie*. VIII (1947), ss. 114-118.

3 *Dictionnaire des Symboles*, aynı yerde. Keltler'de insan kurban edilmesi hakkında ayrıca bk. "Sacrifice (Celtic)", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, New York 1920. XI, 11.

4 Bk. *Dictionnaire des Symboles*, IV, 288.

5 Templier tarikatı hakkında şunlara bakılmalıdır: L. Dailliez, *Les Templiers, Ces Inconnus*, Paris 1972; Régine Pernoud, *Les Templiers, (Que Sais-Je)*, Paris 1974.

6 Söz konusu mahkemenin zabıtları yayınlanmış olup bazı parçaları şurada bulunmaktadır: Jean Marqué-Rivière, *Histoire des Doctrines Esotériques*, Paris 1971.

vabını vermiştir. Zabıtlarda, başka tarikat kiliselerinde de böyle kesik başların bulunduğu dair kayıtlar mevcuttur<sup>7</sup>. Aynı mahkemede 9 Kasım 1307 tarihinde dinlenen Hugues de Pairaud isimli şövalye ise, yine böyle bir Kesik Baş'ı Montpellier'de bir kilisede gördüğünü söylemiş, diğer şövalyelerle birlikte ona taptıklarını belirtmiştir. Şövalye kendisinin yürekten tapmadığına, ama arkadaşlarının ne niyetle taptıklarını bilmediğine yemin etmiştir<sup>8</sup>.

Burada çağımızda dünyanın bazı yerlerindeki iptidai kabileler arasında mevcut kesik baş kültürlerinden de bahsetmek yararlı olacaktır. Antropologlar, yüzyılımızın başlarından günümüze kadar, Endonezya, Yeni Gine, Malezya, Polinezya gibi Büyük Okyanus adalarının bazılarında; Afrika'da Gine ve Kongo'da; Güney Amerika'da Jivaroslar'da; Karayibler'de ve hattâ Antiller'de dahi kesik baş kültürüne rastlamışlardır. Bu, söz konusu kültürün çok yaygın olduğuna delâlet ettiği gibi, verilen bilgiler de, bunun, sadece düşmana üstün gelme ve onu yok etme tarzında basit bir duygunun tatmininden çok daha başka bir mâhiyet sergilediğini göstermektedir. Yapılan araştırmalar, her şeyden önce kültürün dinî ve sihrî bir yanı bulunduğunu, kabilenin sosyal hayatıyla (evlenme, cenaze merasimleri vb.) sıkı sıkıya ilgisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Hemen bütün iptidai kabilelerde kültür konu olan kesik başların iki kaynaktan geldiği gözlenmiştir: a) Savaşlarda yenilen düşmanlar, b) Bizzat kabilenin kendi üyeleri, ki ekseriya vefat eden atalar veya başkalarıdır. Beyazlarca "Kafa Avcıları", yahut "Kafatası Avcıları" diye anılan iptidai kabilelerde kesilen başlar, başın düşmana veya kabile mensuplarından birine ait olmasına göre değişik muamelelere tabi tutulmaktadır. Bazı Borneo yerlileri baştaki beyni çıkarttıktan sonra onu dumanlı ateşte kurutuyorlar; Yeni Gine'de Papouslar kauçuktan yapılmış bir maske ile kaplıyorlar: Marquise adalarındakiler ise, başın biçiminin bozulmasını önlemek için daha başka işlemler yapıyorlardı<sup>9</sup>.

Genellikle bütün iptidai kabilelerde tesbit edildiğine göre, baş tabiat üstü güçlerin, sihirli kuvvetlerin ikametgâhı olarak değerlendirilmek-

7 Bk. *a.g.e.*, ss. 268, 271.

8 Bk. *a.g.e.*, s. 268. Zabıtlardan bu nakilleri yapan J. Marqué-Rivière, Templier tarikatı şövalyelerinin XIII. yüzyılda Kuzey Sûriye'de uzun müddet kaldıklarına, bu sırada oradaki eski inanç ve dinlerden, özellikle Karmatiler'in ve Dürziler'in ve benzeri heterodoks toplulukların doktrinlerinden geniş ölçüde etkilendiklerine dikkati çekiyor ki (bk. *a.g.e.*, s. 277), kesik baş kültürünün tarikata bu sıralarda girmiş olması çok muhtemeldir.

9 Bk. Glory-Robert, *a.g.m.*, ss. 118, 121.

tedir. Bu sebeple, hem ona sahip olana, hem de onun çevresine yardımı veya zararı dokunabilir. Onun için kutsal, tabulu yerlerde, en seçkin odalarda muhafazası gerekmektedir<sup>10</sup>. Kesik başa sunulacak bütün adaklar, yapılacak merasimler ve kültün diğer bütün gerekleri burada yerine getirilir. Bu işlemler ister düşman, ister kabileden birinin başı olsun, değişmemektedir; zira çeşitli yemeklerden, meyvalardan yahut kıymetli eşyalardan oluşan adaklar, eğer baş düşmanların başı ise onun intikam arzusunu teskin edecek, kabileden birinin (genellikle ataların) başı ise, onun yardımını celbedecektir<sup>11</sup>. Değişen, az yukarda da belirtildiği gibi, başın muhafazası için uygulanan işlemlerdir. Hiç şüphesiz külte konu olan başın ataların başları olması halinde, atalar kültünü de hesaba katmak gerekecektir.'

### III- ANADOLU'DA KESİK BAŞ KÜLTÜ:

Anadolu'da kesik baş kültünü gösteren ilk bulgulara, orta taş devri (mezolitik devir)'nden kalma iskân yerlerinde rastlanmıştır<sup>12</sup>. 1940'lı yıllarda elde edilen bu ilk bulgulardan aşağı yukarı bir kırk yıl sonra, yani 1980'lerde yapılmaya başlanan ve halen devam eden kazılar sonunda da çok daha ilgi çekici bulgular tesbit edilmiştir. Diyarbakır'ın Ergani kazası sınırları içinde yer alan Çayönü tepesinde ele geçirilen kalıntılar Karbon 14 tekniği ile yapılan tarihlendirmeye bakılacak olursa, zamanımızdan takriben 9200 yıl öncesine, yani bölgenin paleolitik dönemden tarım hayatına, dolayısıyla yerleşik hayat tarzına geçtiği bir devre aittir. Bu kalıntılar konumuz açısından bir hayli ilgi çekicidir. Çayönü tepesi 1980 de kazılmaya başlanmış olup 1984 yılında üç oda ve bunlara bağlı bir avludan ibaret bir yapı ortaya çıkarılmış, bu üç odada 71 adet insan kafatasına rastlanmıştır. Şiddetli bir yangın geçirdiği tesbit edilen binadaki kafataslarının bazılarının, bu yangından değişik nisbetlerde etkilendikleri müşahede olunmuştur.

Burada dikkati çeken husus, yapılan incelemeler ve kimyevî tahlillerin, bu kafataslarının aynı zamanda bu odalara konulmadığını, birer ikişer, belki biraz fazla sayıda olmak üzere yerleştirilmiş olduğunu meydana çıkarmasıdır. Daha çarpıcı olanı, bu başların başka bir yerdeki vücutlardan alınıp buraya bırakılmadığı, bedenler daha henüz sağ-

10 *A.g.m.*, ss. 121-123.

11 *A.g.m.*, s. 123. Bu konuda daha geniş bilgi için yukarda gösterilen ve müteakip sayfalara bakılmaktadır.

12 *A.g.m.*, s. 132. (P. Wernert, "L'Anthropologie rituelle et la classe aux tetes", *L'Anthropologie*, 46 (1936), s. 237 den baklen).

lamken, herhangi bir şekilde—çok muhtemelen kesilmek sûretiyle— alınıp yerleştirilmiştir<sup>13</sup>.

Bahis konusu kafataslarının yaşları tesbit olunduğunda ise, çok daha çarpıcı bir nokta belirmiş, ölüm yaşları açıklanan 53 yetişkine ait kafatasından % 83'ünün, yani tamamına yakın bir kısmının 30 yaşın altındaki gençlere ait bulunduğu anlaşılmıştır<sup>14</sup>. Ayrıca, kafataslarının bulunduğu odaların bağlandığı avlunun içinde, üstünde hâlâ kan izlerinin bakiyyelerini taşıyan ve bir kurban taşı olması çok muhtemel bulunan büyük, yassı bir taşın mevcudiyeti de söz konusudur. Bu taş, odaların durumu ve daha başka hususlar, binanın sırf bu kesik başları koruma ve bununla ilgili başka işlemleri yerine getirme maksadıyla inşa edildiğini ortaya koymaktadır<sup>15</sup>.

Çayönü kazılarında her yıl bizzat katılan ve söz konusu 71 kafatasının laboratuvar tahlillerini yaparak yukarıda özetlenen sonuçları tesbit eden antropolog Metin Özbek, bütün bunlara dayanarak, Çayönü tepesindeki binanın bir kesik insan başı kültü yeri olduğu sonucuna varmakta ve bu konuda ilgi çekici ve geniş açıklamalar yapmaktadır. Kendisinin ayrıca tesbit ettiği bir diğer önemli sonuç da, kesik insan başı kültüne hizmet amacıyla bir özel bina yapılması olayının, en azından şimdilik, ilk defa Çayönü'nde görülmüş olduğudur<sup>16</sup>.

1940'lı ve 1980'li yıllarda yapılan arkeolojik ve antropolojik araştırmalar sonunda Anadolu'daki mevcudiyeti neolitik çağa kadar dayandırılabilen kesik insan başı kültürünün, tarihî devirlerde de sürüp gittiğini, ünlü dinler tarihçisi Mircea Eliade belirtiyor. Eliade, İsveç, Almanya, Fransa ve İngiltere gibi memleketlerde insan kurbanı âyinlerinden bahsettikten sonra, bu âyinlerin tarım kültürü ile sıkı sıkıya bağlı olduğunu, ve çok kuvvetli bir ihtimalle, bunun, Süriye, Mezopotamya ve Anadolu gibi birkaç merkezden eski dünyaya yayılmış bulunabileceğini ileri sürmektedir<sup>17</sup>. Nitekim İsrail'de Jeriko köyünde yapılan kazılarda da,

13 Metin Özbek, "Çayönü yerleşmesindeki kesik insan başları", *II. Arkeometri Sonuçları Toplantısı* (Ankara, 26-30 Mayıs 1986), Ankara 1987, ayrı basım, ss. 19-20, 28.

14 Bk. *a.g.m.* s. 30. Bahsedilen 71 kafatasının özellikleri, yaşlarına göre dağılımı vesair hususlara dair geniş ve aydınlatıcı bilgi için 21-25. sayfalardaki tabloya bakmak faydalı olacaktır.

15 *A.g.m.*, aynı yerde.

16 *A.g.m.*, ss. 30-31: "Bize göre tüm bulgular ve tarihsel örnekler, Çayönü'nde bir zamanlar insanların kurban edildiğini (hangi amaçla olduğunu belki hiç bir zaman bilemiyeceğiz) ön plana çıkarmaktadır. Zaten hangi davranış söz konusu olursa olsun, kafataslarının konulduğu bina Çayönü halkının inanç dünyasında kuşkusuz kutsal bir yer olmalıydı."

17 Bk. Eliade, *Traité d'Histoire des Religions*, Paris 1975, ss. 289-290.

neolitik döneme ait gerçek anlamda bir kafatası kültürüne rastlanmış olup Çayönü ile çağdaş bulunduğu görülmüştür<sup>18</sup>.

Eliade Anadolu'da özellikle tarihî devirlerde, meselâ ilk çağlarda hasat mevsimi dolayısıyla icra edilen insan kurbanı ve kafa kesme âyinlerine örnek olarak Frigyalılar'ı göstermektedir. Frigyalılar'da bu olayla alâkalı bir de efsâne olduğunu belirten Eliade, onların yüzyıllar önce hasat zamanında insanları, başlarını kesmek sûretiyle kurban ettiklerini, hattâ elde mevcut delillere göre, o zamanlar bu âdetin Doğu Akdeniz'in her tarafında yaygın olduğunu kaydetmektedir<sup>19</sup>.

Eliade'a göre, söz konusu efsâne işte bu olayın hâtırasını yansıtmakta olup şöyle özetlenebilir: Efsânenin kahramanı, meşhur Kral Midas'ın gayri meşrû oğlu Lityerses'tir. Bu adam korkunç iştahı ile tanınmakta ve mahsûlünü, daha doğrusu buğdaylarını bizzat biçmeyi çok sevmektedir. Kendisinin bir âdeti vardır: Tarlada ekin biçmekteyken, oradan kim geçerse, kendisi ile ekin biçme yarışına zorlamaktadır. Yolcu bu yarışmada yenilirse, Lityerses ellerini bağlıyor ve tırpanla kafasını keserek vücudunu tarlaya atıyordu. Günün birinde, bir yolcu kılığında Herkül oradan geçer ve tabiatıyla Lityerses tarafından yarışmaya çağrılır. Ancak bu defa tersi bir netice ile karşılaşılır : Lityerses'in tanıyamadığı Herkül onu yener ve başını keserek vücudunu Menderes ırmağına atar<sup>20</sup>. Böylece kendî âdetine kendisi kurban gitmiştir.

Tarım ve hasatla ilgili bulunmamakla beraber, sonu bu Frigya efsânesine çok benzeyen bir Yunan efsânesi ise, müzik ilâhı Orpheus'un kesik başının hikâyesini anlatmaktadır. Orpheus'un babası, Trakya prensi Oigaros, annesi ise Musalar (müzik perileri)'dan Kalliope'dir. Orpheus hârikulâde müzik âleti çalar ve mükemmel bir tarzda şarkılar söyler ki, yeryüzünde bir benzeri yoktur. Günün birinde, Eurydike adında genç ve güzel bir kıza âşık olur ve söylediği şarkılarla onu kendisine bend eder. Birbirlerini sevip evlenirler. Ama aradan fazla bir zaman geçmeden, otlar arasında gezinen Eurydike'yi bir yılan sokup öldürür. Orpheus söylediği şarkılarla hasretini gidermeye çalışırsa da, başaramaz. Nihayet ölümler ülkesine giderek karısını geri istemeye karar verir. Yeraltı tanrısı Hades istediğini kabul eder. Ancak, Orpheus'un yeryüzüne çıkarken geri dönüp bakmaması gerekmektedir. Müzik ilâhı karısını alır ve bir mağaradan yeryüzüne doğru çıkmaya başlarlar. Ne

18 Bk. Özbek, *a.g.m.*, s. 29 (G. Kurth, "Anthropologische Beobachtungen von der Jericohgrabung 1955-1958", *Homo Kongreband*, Kiel 1959, ss. 115-130 dan naklen).

19 Eliade, *a.g.e.*, s. 290.



varki, daha mağarayı tam terketmeden merakına yenilen Orpheus geri dönüp karısının peşinden gelip gelmediğine bakar. Bakmasıyla da Eurydike mağarada kaybolur. Orpheus ne yapacağını bilemez bir halde Trakya'ya döner ve yine hasret şarkıları söylemeğe başlar.

Orpheus bir gün Maenadlar'a rastlar. Bunlar derhal kendisini yakalayıp başını keserler, Hebros ırmağına atıp vücudunu da paramparça yaparlar. Orpheus'un kesik başı ırmakta giderken "Ah karabahtlı Eurydike! Ah karabahtlı Eurydike!" diye ağlayıp feryadına devam eder. Sesi etraftaki dağlarda yankılanır. Kesik baş böylece ırmak sularıyla denize gelir. Oradan Limni adası kıyılarına sürüklenir. Burada Musalar onu alıp tapınağa defnederler<sup>21</sup>.

Bize göre bu Yunan efsânesi de, tıpkı Frigya efsânesinde olduğu şekilde, Trakya'da bir *kesikbaş* kültürünün mevcudiyetine işaret sayılabilir. Hattâ bu kültürün genelde Yunanistan'da da mevcut olduğu anlaşılmaktadır<sup>22</sup>. Bu faraziyeyi takviye edecek bir efsâne metnine, M. Ö. V. yüzyılda yazılı olarak rastlamaktayız. Yunanistan'ın güneyinde, Mora yarımadasındaki Epidauros'da bulunan Esculape mâbedi etrafında teşekkül eden bu efsâne, oldukça değişik mâhiyette ve bir hayli ilgi çekicidir. M.Ö. V. yüzyılda yaşamış Hippys isimindeki bir yazarın eserine kaydettiği söz konusu efsâneye göre, kadının biri tenyalardan ıstırap çekmektedir. Hiç bir hekim derdine çare bulamamıştır. Şon çâre olarak kadın Epidauros'a gelir ve burada tanrılara duâ edip yalvarır. Bu arada tanrı Esculape'nin mâbedine de gider; fakat tanrı orada değildir. Kendisini rahipler karşılayıp tanrı Esculape'nin ameliyatlarını yaptığı odaya yatırır. Hastanın vücudundan tenyaları çıkarmak için tıpkı onun gibi kadının başını keserler. İş bittikten sonra başı tekrar yerine koydukları halde, kadın bir türlü dirilmez. Ne yapacaklarını şaşırılmış bir durumda iken tanrı Esculape gelir, olanları görür. Bir daha böyle işlere teşebbüs etmemeleri için rahipleri azarlar. Sonra kadının başını yerine koyar koymaz kadın dirilip ayağa kalkar<sup>23</sup>.

20 *A.g.e.*, aynı yerde.

21 Edith Hamilton, *Mitologia*, çev. Ülkü Tamer, İstanbul 1974, ss. 68-70; Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul 1978, 2. bs., ss. 251-252. Orpheus'un adı etrafında M.Ö. VI. yüzyılda mistik bir felsefi akım teşekkül etmiş ve Yunanistan'dan İtalya'ya kadar etkili olmuştur. Bu konuda geniş ve aydınlatıcı bilgi için bk. E.O. James, *Mythes et Rites dans le Proche-Orient Ancien*, Paris 1960, ss. 172-175, 236-237; Marqué-Rivière, *a.g.e.*, ss. 74-90; Eliade, *Histoire des Croyances et des Idées Religieuses*, Paris 1976, I, ss. 385-386.

22 Bk. "Sacrifice Greek", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, XI, 18.

23 O. Crusius, "L'Opération d'Esculape", *Mélusine: Recueil de Mythologie, Littérature Populaire, Traditions et Usages*, Paris 1890-91, V, 97.

Bu efsâne Hippiys'in eserinden başka , M.Ö. III. yüzyılda yeniden inşâ edilen Esculape mâbedinin harabelerinden zamanımıza intikal eden kitabelerinden birinde de kayıtlıdır. Yalnız buradaki metin yukarıdaki efsâneden biraz farklıdır<sup>24</sup>.

İşte yukarıda özetle kaydettiğimiz Lityerses, Oıpheus ve Esculape efsâneleri açıkça gösteriyor ki, Anadolu ve Yunanistan, dolayısıyla Eliade'nin dediği gibi Doğu Akdeniz'i çevreleyen memleketler, çok eski zamanlardan beri kesik insan başı kültüne yabancı değillerdir. Lâkin mesele bu kadarla da kalmamaktadır. Biz Anadolu'da çok daha yeni devirlere ait (takriben Ms. III. ve ya IV. yüzyıldan IX. yüzyıla kadar) başka bir *kesik baş* kültüne –üstelik Çayönü'nden hiç de uzak olmayan bir bölgede– Harran mıntakasında rastlanmaktayız. Bilindiği üzere, söz konusu yüzyıllarda bu mıntaka ve çevresinde Sâbiüler denilen bir toplum yaşamaktaydı<sup>25</sup>. Yapılan araştırmalar bunların gerçekte Hz. Yahya'ya üstünlük tanıyan ve bir çeşit Müsevîlik–Hıristiyanlık karışımı bir dine sahip olanlar (*Sabbalar*) ile, eski Mezopotamya ve İran dinleri kalıntılarının Hellenistik devirde Yunan inanç ve efsâneleriyle birleşmesinden ibaret bir çeşit karma dine mensup olanlar (*Harranlılar*) olmak üzere, iki cemaat halinde bulduklarını göstermektedir. Asıl Sâbiüler birinci gruptakiler olup Kur'an-ı Kerim'de ehl-i kitap olarak zikredilenler ve dolayısıyla ehl-i zimmetten sayılanlar bunlardır<sup>26</sup>.

Burada birinciler de bizi ilgilendirmekle beraber, konumuz açısından asıl önemli olanlar ikinciler, Harranlılar'dır. Ortaçağda Taberî (öl. 932), İbn'ün–Nedîm (öl. 995), Makdisî (öl. 1000), Dımaşkî (öl. 1357) ve İbn'ül–Cevzî (öl. 1257) gibi İslâm müellif ve tarihçileri Harran Sâbiüleri'yle çok ilgilenmişler, onlar hakkında gerek eski kitaplardan, gerek kendi müşahedelerinden elde ettikleri bilgiler ikitaplarına kaydetmişlerdir<sup>27</sup>.

24 Bk. *A.g.e.*, V, 204, Metnin türkçe çevirisi için bk. Ek: IIII, s. 111

25 Sâbiüler'e dair mâlumat için bk. B. Carra de Vaux, "al-Sâbia", *EI1*. Sâbiüler üzerinde ilk önemli çalışmalardan biri D. Chwolsohn'un *Die Sabier und der Sabismus* (St.-Petersburg 1856) adlı eseridir. Modern araştırmalar arasında şu ikisini, özellikle bizim konumuzda da temas ettikleri için, zikretmek gerekir: J. Hjarpe, *Analyse Critique des Traditions Arabes sur Les Sabéens Harraniens*, Uppsala 1972; Michel Tardieu, "Sabiens Coraniqu.s et Sâbiens de Harran", *Journal Asiatique*. CCLXXIV/ 1–2 (1986), ss. 1–34.

26 Bk. de Vaux, "al-Sâbia", *EI1*; Tardieu, *a.g.m.*, ss. 1–11. Asıl Sâbiüler'i teşkil eden birinci gruba mensup olanların kalıntıları bugün hâlâ Irak'ta Bağdat yakınlarında yaşamakta olup kendileri ile yapılmış yeni bir röportaj şurada bulunmaktadır: *Tercüman* gazetesi, 6–7 Şubat 1987. Abbasiler zamanında bunlardan müslümanlığa geçenler çıkmış ve girişilen tercüme faaliyetinde eski yunancadan eserlerin çevrilmesine büyük ölçüde katkıda bulunmuşlardır.

27 Harran Sâbiüleri, XI. yüzyılda topraklarının Fatimiler eline geçmesine kadar yaşamışlardır. O tarihlerde bir kısmı müslüman olarak yerlerini korumaya muvaffak olmuşlarsa da, pek çoğu etrafa dağılarak zamanla kaybolup gitmişlerdir. Harran'a dair bk. D.S. Rice, "Medieval Harran", *Anatolian Studies*, 2 (1952), ss. 45 vd. G. Fehervari, "Harran", *EI1*.

İşte Harran'daki kesik baş kültüne dair bu eserlerden bazılarında dikkate değer ve şaşırtıcı bilgilere rastlanmaktadır. İbnü'n-Nedim *Kitabü'l-Fihrist* adlı meşhur eserinde Harran'dan bahsederken, kendinden daha önce yaşamış Ebû Yusuf Eyşa' el-Katîi adındaki bir hristiyan müellifin *el-Keşf an Mezâhibi'l-Harnâniyyîn* isimli kitabından naklen şunları anlatmaktadır: Sâbiiler'in Harran'da Utarid (Merkür) yıldızına adanmış bir mâbedleri bulunmakta olup her yıl buna bir genç erkek kurban edilmektedir. Kurban işlemi şöyle vukû bulmaktadır: Aday seçilip kandırılarak öldürülmekte, sonra bazı kimyevî maddelerle karışık zeytinyağı dolu bir kabın içine bırakılmakta, baş vücuttan kendiliğinden ayrılıncaya kadar bekletilmektedir. Sonra ayrılan baş ayrı bir yere konulmakta ve kendisine istikbalde meydana gelecek olaylara dair sorular sorularak cevap beklenmektedir. Zira Harranlılar, Utarid'in bu genç insanın kesik başına indiğine ve onun ağzından sorulan sorulara cevap vereceğine inanmaktadırlar<sup>28</sup>.

Aynı olaydan biraz daha tafsilatlı olarak bahseden XIV. yüzyıl tarihçilerinden Şemseddin ed-Dımaşkî ise, kurban işleminin mâbeddeki Utarid heykelinin önünde yapıldığını kaydetmekte ve âyin sırasında okunan bazı duaları da vermektedir<sup>29</sup>.

Şemseddin ed-Dımaşkî ayrıca, Harran'da bir de Ay mâbedi bulunduğundan ve burada gerçekleştirilen bir insan kurbanı âyininin sözetmektedir<sup>30</sup>. Bu âyin tıpkı öteki gibi yılda bir defa, ay en yüksek noktasına eriştiği zaman yapılmakta, rahipler beyaz elbiseler giyerek kurban adayını Ay tanrısı heykelinin önüne getirerek duâlarla kurban etmekte ve kanını heykelin üstüne sürmektedirler<sup>31</sup>.

28 Bk. İbnü'n-Nedim, *Kitabü'l-Fihrist*, Kahire (tarihsiz), ss. 460-461. Müellif bir önceki sayfada, Halife Me'mun'un, ölümünden birkaç sene evvel Bizans'la savaş için Anadolu'ya giderken Diyar-ı Mudar'a (Harran'ın bulunduğu mntuka) uğradığından bahseder. Halife kendini karşılayanlar arasında Harranlılar'ın bulunduğunu farkedince, kendilerine, ne hristiyan, ne müsevî, ne de mecûsî olmadıkları, hattâ *Ashâbü'r-Re's* (Baş'a tapanlar)dan buldukları için kanlarının helal olacağını bildirmiştir. *Kitabü'l-Fihrist*'in konumuzu alâkalı pasajlarının tükçe çevri metinleri için bk. Ek: II, ss. 73-74

29 Bk. ed-Dımaşkî, *Nuhbetü'd-Dehr fî Acâibi'l-Berri ve l-Bahr*, nşr. A. Mehren Leipzig 1923, s. 43. Buradaki metnin Türkçe çevirisi için bk. Ek: I2, s. 74-75. Ed-Dımaşkî ayrıca Harran'daki bu mâbedlerin benzerlerinin Sayda ve Fergana'da da bulunduğunu, eski Fas hükümdarlarından birinin inşâ ettirdiği bu mâbedin halife Mûtasım (833-842) tarafından yıktırıldığını haber vermektedir.

30 Harran'daki Ay Tanrısı kültü hakkında şunlara bk. F. Laroche, "Divinités lunaires d'Anatolie", *Revue d'Histoire des Religions*, 148 (1955), ss. 1, 24; S.S. Lloyd-W. Brice, "Harran", *Anatolian Studies*, 1 (1951), ss. 87-96.

31 Bk. ed-Dımaşkî, *a.g.e.* ss. 43-44. Türkçe çeviri metin için bk. Ek: I2, s. 75. Müellif yazdığı mâlumatın kendisine anlatılanlardan ibaret olduğunu, işin doğrusunu Allah'ın bileceğini söyleyerek âdetâ bir ihtiyat payı bırakıyor.

Harran'daki insan başı kültü hakkında klâsik müslüman kaynaklarının biraz ihtiyat kaydıyla verdikleri bu bilgiler bu kadarla da kalmamaktadır. 765 yılında buradaki mâbedlerden birinde, başına gelecekleri bilmeden kurban edileceği yere götürülen genç bir adamın, adak odasında iyi gizlenememiş bir kesik başı görünce, âkibetini sezinleyerek can havli ile mâbedden ve şehirden kaçmayı başardığı; derhal halifenin bölge valisine giderek Harran'daki rahiplerin yaptıklarını anlattığı da rivayet olunmaktadır<sup>32</sup>.

Klâsik İslâm kaynaklarının çoğunlukla eski kitaplardan aktararak, pek az da kendi görgülerine ve duyduklarına dayanarak verdikleri bu mâlumat, başta Carra de Vaux olmak üzere, bazı Sâbiilik uzmanlarınca bir yakıştırma olarak değerlendirilmiştir. Bu uzmanlar, rivâyetlerin, Sâbiiler'i sevmeyen ve inançlarından dolayı onları sapık diye vasıflandıran hıristiyan müelliflerinin kafalarından çıktığını ileri sürmektedirler<sup>33</sup>. Şüphesiz bu uzmanların İslâm müellif ve tarihçilerine yönelttikleri tenkitler metot itibariyle haklı görünüyor. Ancak sırf böyle bir metot meselesine dayanarak yapılan tenkitler mevcut rivâyetleri bir kalemde tamamiyle reddetmek için yeterli görünmemektedir. Verilen veya nakledilen bilgilerde hıristiyanlık taassubunun belli ölçüde tesiriyle mübalâğah yerler bulunsa bile, metinlerde öyle teferruat vardır ki, bunların izahını yapmak güçtür. Üstelik metinlerde belirtilen, Harran'dan başka yerlerdeki mâbedlerin varlığını inkâr edebilmek de pek kolay görünmüyor. Bizce hepsinden önemlisi, Harran'da olduğu ileri sürülen bu *kesik baş* kültünün durup dururken birden bire ortaya çıkmadığı, bunun, ta neolitik devre kadar uzanan, Frigyahlar zamanından geçen uzun bir mukaddimesinin bulunduğu da, daha önce verdiğimiz mâlumatın anlaşılmasıdır. Hal böyle olunca, Harran Sâbiileri'nde insan kurbanına dayalı bir *kesik baş* kültünün varlığını hemence reddedebilmek biraz zordur.

Bununla beraber, tarih bakımından Harran'da gerçek anlamda böyle bir *kesik baş* kültü olmamış olsa bile, konumuz açısından bu o kadar önemli değildir. Zira, bizi ilgilendiren efsânelerin çıkması için, bu kültün olduğuna dair rivayetlerin çıkmış olması bile yeterlidir. Nitekim bu rivayetler IX.-XI. yüzyıllarda o ölçüde yayılmıştır ki, biz, meşhur Binbir Gece Masalları içinde, en geç XI. yüzyılda teşekkül ede-

32 Bk. René Khawam, *Les Mille et Une Nuits* (Les Coeurs Inhumains), Paris 1966, II, giriş kısmı.

33 Bk. de Vaux, "al-Sâbia", *EI1*; Hjarpe, *Analyse Critique*, ss. 101-105; Tardieu, "Sabiens Coraniques", ss. 5. 10-12.

rek bu koleksiyonda yer bulmuş olan bir masalla karşı karşıya bulunuyoruz. “Rum Meliki ve Hekim Duban” adındaki bu masal, “Balıkçı ve Cin” isimli meşhur büyük masalın içinde bir epizod olarak yer almaktadır. Burada, tıpkı Sâbüler’in mâbedlerindeki gibi konuşan ve gelecekten haber veren bir insan başı bahis konusudur. Binbir Gece Masalları’nın en eski arapça yazmalarını kullanarak yeni bir metin koleksiyonu hazırlayan ve bunu fransızcaya çeviren Rene Khawam, adı geçen masalın Harran’daki *kesik baş* kültü rivayetlerinden kaynaklandığını tesbit etmiştir<sup>34</sup>.

Masalda anlatıldığına göre, Rum meliki onulmaz bir hastalığa, cüzama tutulur. Hiç bir hekim derdine-çare bulamaz. O sırada Duban isminde bir filozof hekim gelir; meliki iyileştirir. Buna karşılık melik onu mükâfata, ikrama ve servete boğar. Ama melikin kıskanç ve kinci veziri hekimi kıskanır. Devamlı sûrette melike telkinlerde bulunup onu kötüler. Vezir sonunda meliki, hekimin tahtta gözü olduğuna ve kendisini öldürmek istediğine inandırır. Melik bu telkinlere o kadar kapılır ki, hekimin başını kestirmeye karar verir. Bu şaşkıncı karar karşısında hekim mâşûmiyetini ispatlamaya çalışırsa da faydasızdır. Bunun üzerine, melike, söyleyecekleri aynen yapıldığı takdirde, kesilen başının kendine sorulan sorulara cevap vereceğini, istikbale dair kehanetlerde bulunacağını haber verir. Bu haber meliki büsbütün körükler. Ancak hekim, sorulacak soruların kendisinde bulunan bir kitaba bakılarak sorulması gerektiğini ilâve eder. Dediği aynen yapılırdı. Hekim Duban’ın kesilen başı, ilâçlı bir tepsi üzerine konur. Kesik baş hemen gözlerini açar ve soruları beklediğini söyler. Melik kitabın sayfalarını açmağa başlar, ama sayfalar birbirine yapışmış gibidir. Onları ayırabilmek için parmağını ağzına götürüp ıslatarak çevirmek zorunda kalır. Lâkin, her ıslatıştan sonra melikin benzi sararıp solmaya başlar. Nihayet yere uzanır; zehirlendiğini anlamıştır. Nitekim tam ölmek üzereyken, hekim Duban’ın kesik başı, melikin kendisine böyle bir muameleyi reva göreceğini tahmin ettiğinden kitabın sayfalarına zehir sürdüğünü söyler. Bu, melikin işittiği son söz olur ve uzandığı yerde kaskatı kesilerek ölür. Arkasından da kesik baş rûhunu teslim eder<sup>35</sup>.

Harran’daki kültün, bu tür masal, efsâne, destan ve menkabelerin doğuşundaki etkisini ispatlayan bir ikinci örnek ise, daha önce başka örneklerini kaydettiğimiz Hz. Hüseyin’in kesik başıyla alâkalı menkabeler cinsinden olup hayli çarpıcıdır. Buna göre, Kerbelâ’da şehit edi-

34 Bk. yukarıda 31 nolu dipnot.

35 Bk. *Les Mille et Une Nuits*, II, 56-73. Masalın türkçe metni için bk. Ek: 13, ss. 76-82.

len Hz. Hüseyin ve yakınlarının kesik başları Şam'a götürülürken, yolda Harran'da konaklanır. Kalabalık alayı ve kesik başları seyretmeye çıkan Harranlılar arasında adı Yahya olan bir de Yahûdi vardır. Yahya kesik başlara bakarken gözü Hz. Hüseyin'in başına ilişir. O arada başın dudaklarının kıvıldığını farkeder. Hemen yanına yanaşır. Kulak verince, Kur'an-ı Kerim'den "zâlimlerin yakında pişman olacakları" meâlinde âyetler okuduğunu duyar. Bu olay karşısında hayrete düşer ve başın kime ait olduğunu sorar. Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in başı olduğunu öğrenir öğrenmez kelime-i şehâdet getirerek müslüman olur. Kafile içindeki Hz. Hüseyin'in yakınlarına yardım etmek ister. Ancak askerler engel olurlar. Sonunda büyük bir tartışma çıkar; askerler Yahya'yı şehit ederler. Türbesinin Harran'da hâlâ "Yahya-yı Şehit" diye bilindiği rivâyet edilmektedir<sup>36</sup>.

Bu efsânenin yer olarak Harran'ı seçmesi bizce bir tesadüf değildir. Üstelik olayın kahramanı olan Yahûdi'nin Yahya adını taşıması da aynı şekilde bir raslantı olmayıp Hz. Yahya hikâyesi ile Harran'daki kültün ilişkisini hatırlatmaktadır. Bu itibarla, birinci bölümde özetlenen Hz. Hüseyin'in başı etrafında teşekkül eden bütün menkabelerin ana merkezinin Harran olduğunu söyleyebiliriz.

İşte, gerek islâmî folklordaki *kesik baş* motifli türlerin belki de en eski örneğini teşkil eden Hekim Duban masalı, gerekse Hz. Hüseyin'in başıyla ilgili şu son anlattığımız menkabe, konumuz itibarıyla değerli iki belge niteliğini arzetmektedirler. Gerçekten de Hekim Duban'ın ve Hz. Hüseyin'in başları, Harran Sâbîfeleri'nin, âyinlerinde medyum olarak kullandıkları genç insan başlarına çok benzemekte, özellikle Rum Meliki ve Hekim Duban masalı âdetâ kurban âyinlerinin bir tasvirini yapmaktadır.

Eski kaynaklarca Harran'da mevcûdiyeti ileri sürülen veya bazı mütehasıslarca ihtimal verilmeyen bu *kesik baş* kültürünün hakiki mâhiyeti şimdilik kesin bir sonuca ulaşmış görünmüyor. Ama kesin olan şudur ki, bu kültürün dedikoduları yüzyıllar içinde sürüp gitmiş ve Türkler Anadolu'ya geldiklerinde herhalde bunlarla karşılaşmışlardır. Onlar kendileriyle birlikte bir takım evliyâ kültürlerini de getirmişlerdir. Zamanla bu dedikodular bu kültürle birleşmiş, zaman içinde, müslüman Anadolu Türkleri arasında – pek muhtemel olarak daha Anadolu Selçukluları devrinden itibaren–kesik başlı yeni evliyâ kültürleri doğmağa haşlamıştır. Bu araştırmanın sonundaki haritada görüleceği üzere, bugün

36 Efsânenin tafsilatı için bk. Fazlullah Rahîmi, s. 198.

Türkiye'nin pek çok kasaba ve köyünde, şehirlerinde kesikbaş türbeleri ve bunlarla ilgili efsâneler meydana gelmiş olup çeşitli ziyâret ve adak usulleri geliştirilmiştir. Halk bu türbelere büyük bir saygı duymakta, efsânelerde anlatılanların gerçek olduğuna inanmaktadır. Bu, Anadolu tarihinde neolitik devirlerden beri şu veya bu kılıkta sürüp gelen kesik baş kültürünün, bize göre Türk döneminde islâmleştirilmiş bir tarzda yeniden tezahüründen başka bir şey olmamalıdır. Bugün artık insanları kurban ederek başlarını kesmek elbette bahis konusu değildir ama, o kesik başlar şu veya bu İslâm gazîsiné izafe edilip mukaddes addolunuyor, ziyâretlere sahne teşkil edip adaklar adanıyor, kendilerinden bir takım dileklerin gerçekleşmesi bekleniyor. Kanaatimizce kültür tarihi ve folklor açısından önemli olan da budur.

## SONUÇ

---

Şimdi, bütün buraya kadar yazılanlar göz önüne getirilir ve özellikle tahlil kısmında verilen mâlumat üzerinde düşünülürse, bazı sonuçların ortaya çıktığı görülecektir. Şöyle ki:

A) Şurası kesin olarak belirlemektedir ki, Türk folklorunda *kesik baş* motifli mahsûller, Türkler Anadolu'ya geldikten sonra görülmeye başlamıştır. Zira Türkler'in İslâm öncesi devirlerde meydana koydukları Oğuz Destanı, Ergenekon Destanı, Göç Destanı vb. destan ve efsâne lerin hiç birinde bu motife bugüne kadar rastlanmamıştır. İslâmî dönemde ortaya çıkan meselâ Manas Destanı ve benzeri mahsullerin çeşitli varyantlarında da aynı durum söz konusudur. Bu, *kesik baş* motifinin Anadolu'ya gelmeden evvel Türkler arasında bilinmediğini göstermektedir. Gerçi sonraki dönemlerde Kazan civarında, Kırım'da, Başkurtlar'da ve daha başka bölgelerdeki Türk zümreleri arasında *kesik baş* motifli bir kaç türe rastlanmışsa da, daha önceki bölümlerde ifade olunduğu üzere, bunlar ekseriya *Dâsitân-ı Kesik-Baş*'ın veya "Genç Osman Destanı" ve benzeri destanların Anadolu'da doğmuş ilk örneklerinin varyantlarından, yahut uyarlamalarından ibarettir. Bu örnekler muhtemelen XV. XVI. yüzyıllardan itibaren gelişen temaslar neticesinde Orta Asya'daki Türk zümreleri arasında tanınmaya başlamış olmalıdır.

B) Türk ve hıristiyan folklorunda başsız gövdenin kahraman olduğu *kesik baş*'lı türlerin, bazı ayrıntılar hariç, aynı temel kaneveyi sergilemekte oldukları müşahede edilmektedir. Bu ise, hiç şüphesiz ortak bir menşe' hâdisesinin ifadesinden başka bir şey değildir. Bu ortak menşe'de ise, kannaatimizce, kökleri Esculape, Orpheus ve Lityerses ve benzerli eski çağ efsânelerine dayanan, hıristiyanlık dönemi Anadolu'sundaki ve Balkanlar'daki efsâneler ve bilhassa İncil'deki Hz. Yahya hikâyesi ve türevleri olmalıdır. Hele Hz. Yahya'nın müslümanlar tarafından da peygamber olarak bilinmesi, onunla alâkalı efsânelerin benimsenmesini kolaylaştırmış bulunmalıdır.



Burada, kolaylaştırıcı bir başka faktörden daha bahsetmek gerekir ki, o da, birinci ve son bölümde bazı örneklerini kaydettiğimiz efsânelere konu olan, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da başı keşilerek şehit edilmesi hâdisesidir. Bu da en az Hz. Yahya kadar, müslüman Türklerde' kesik başlı efsânelerin benimsenmesinde rol oynamış olmalıdır. Hatta bir ölçüde ondan da belki daha fazla tesir hâsil etmiş olabilir.

Kahramanı başsız gövde olan türlerin, yüzyıllar boyu birlikte ve yanyana yaşayan iki toplum, yani hıristiyan ve müslüman toplum arasında tabii olarak gelişen bir kültür etkileşiminin ürünü olduğu rahatça söylenebilir. Bu durumda tabiatıyla etkileyen ile etkilenenin hangi taraf olduğu bahis konusu edilecektir ki, bize göre etkilenen tarafın müslüman Türkler olduğunda şüphe yoktur. Zira yukarıda belirtildiği üzere, kesik baş motifi İslâm ve Anadolu öncesi Türk folkloruna yabancıdır. Halbuki Anadolu ve Balkanlar, neolitik çağlardan beri *kesik baş* kültürüne yabancı olmayan mıntakalardır. Bu kültürün icrâ edildiği yerlerde ise, külte bağlı insanlar arasında sayısız efsânenin doğması kadar tabii bir şey olamaz. Bunun şimdiklik en eski örnekleri, görüldüğü gibi, M.Ö. V. yüzyıla, hattâ daha eskilere gitmektedir.

Kanaatimizce, Türkler XI. yüzyılda Anadolu topraklarına ayak bastıkları zaman, *kesik baş* motifli bu efsânelerle karşılaşmışlar, temsil etmekte oldukları islâmî cihad ve gazâ rûhunu halk efkârında yansıtmaya uygun görerek, islâmî motiflerle beslemek sûretiyle yeni efsâneler, destanlar, menkabeler, hattâ masallar meydana getirmişlerdir. Yalnız, işin burasında ikinci bir noktayı gözden kaçırmamak şarttır: O da şudur: Aradan geçen zaman boyunca, Türkler arasında teşekkül eden bu *kesik baş*'lı türlerin, belli bir dönem sonra hıristiyan folklorunu tesir altına aldığı da bizce bir vâkıdır. Çünkü hem Anadolu'da hem de Balkanlarda siyasî ve idârî üstünlüğün, buna ek olarak yer yer nüfus üstünlüğünün temsilcisi Türkler'dir. Bu vâkıanın söz konusu etkiyi icrâ etmekte şüphesiz ki büyük payı olacaktır. Bize göre bu ikinci safhanın başlaması, Anadolu için en erken XIV., Balkanlar için ise XV. yüzyıla rastlamış olmalıdır. Nitekim Stahl'ın da gösterdiği gibi, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da hıristiyan folklorunda kahramanlık temasını işleyen *kesik baş* efsânelerinin çoğunda kahramanlar, Türkler'e karşı savaşan tarihî veya efsânevi şahsiyetlerdir.

C) Kahramanı kesilmiş baş olan türlere gelince, bunların da menşei şüphesiz yine Anadolu olmalıdır. Ancak hıristiyan folkloruna ait görebildiğimiz örnekler içinde bu türe çok az rastlanmış olması, düşündürü-

cüdür. Bize göre prototipini *Dâsitân-ı Kesik-Baş*'ın teşkil ettiği bu türden örnekler, Harran mintakasındaki –gerçek veya yakıştırma– *kesik baş* kültü ile sıkı sıkıya alâkalıdır. Zira bu türü oluşturan muhtelif örneklerdeki *kesik baş*'larla, Harran'da medyum olarak kullanılan *kesik baş*'lar arasında çok açık benzerlikler vardır. Nitekim “Rum Meliki ve Hekim Duban” masalı bunu ayan beyan ortaya koymaktadır. Bu yüzdendir ki, adı geçen masalın ve benzerlerinin, bizim *Dâsitân-ı Kesik-Baş*'taki konuşan, hârikulâde işler yapabilen *kesik baş* tipine ilham kaynağı olduğunu düşünmek fazla hayalperestlik olmasa gerektir. Ayrıca Âşık Paşa menkabeti, Dertli Kaval hikâyesi ve Sihirli Kafa masalıyla, “Rum Meliki ve Hekim Duban” masalı arasındaki benzerlik, fazla müşkül pensend olmayı gerektirmeyecek kadar meydandadır. Bütün bu mahsûllerdeki temel kahraman, “sorulan soruları cevaplayabilen, geleceğe ve gayba dair haberler veren bir *kesik baş*”tır. Bu ise, Harran'daki *kesik baş* kültürünün esasıdır.

## SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

---

- Ahmetgaleyeva, Y.S.:** *Issledovanie Turkoyaziçnogo Pamyatnika "Kisek Baş Kitabı"*, Moskova 1979.
- Benekay, Yahya:** "Hikâye-i Kesikbaş", *Hayat Mecmûası*, sayı: 14, 26
- Carnoy-Nicolaides, E. Henri-Jean:** *Traditions Populaires de l'Asie Mineure*, Paris 1889.
- Ciopiniski, Jan:** "Kesik Baş Kitabı, Variante de Kazan". *Folia Orientalia*, XI (1969),; XII (1970); XIII (1971).
- Crusius, O.:** "L'Opération d'Esculape", *Melusine : Recueil de Mythologie*, Paris 1890-1891, V. cilt.
- Cumhuriyet'in 50. Yıldönümünde İsparta* (1973 İl Yıllığı), Ankara 1973.
- Dâsitân-ı Kesik-Baş*, Türk Tarih Kurumu Kitaplığı, mecmûa nr. Y. 462.
- Delehaye, Hippolyte:** *Les Légendes Hagiographiques*, Bruxelles 1955, 4. bs.
- Deny, Jean:** *Traditions Populaires Turques de Salonique et de Florina*, Niort 1920.
- ed-Dunaşki, Şemseddin Ahmed:** *Nuhbetü'd-Dehr fi Acâib'l-Berr'i ve'l-Bahr*, nşr. A. Mehren, Leipzig 1923.
- Dictionnaire des Symboles*, ed. Jean Chevalier-Alain Geheerbrant, IV. cilt, Paris 1975, 4. bs.
- Edirneli Mecdi:** *Terceme-i Şakayık*, İstanbul 1269.
- Eliade, Mircea:** *Traité d'Histoire des Religions*, Paris 1975.
- Elvan Çelebi:** *Menâkıbu'l-Kudsıyye*, nşr. İsmail E. Erünsal-A. Yaşar Ocak, İstanbul 1984.

- Encyclopaedia of Religion and Ethics*, XI. cilt, New York 1920.
- Erhat, Azra: *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul 1978, 2. bs.
- Evlîyâ Çelebi: *Evlîyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, II. ve III. cilt, İstanbul 1314.
- Fazlullah Rahimi: *Gülzâr-ı Hasaneyn*, nşr. A. Âdil Atalay, İstanbul 1987.
- Glory-Robert, A. ve Romain: "Le culte des crânes humaines aux époques préhistoriques", *Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie*, VII (1947).
- Güner, A. Oktay: "Hazreti Seyyid Bilâl", *Tercüman Gazetesi*, 16 Ağustos 1987.
- Güney, Eflâtun Cem: *En Güzel Türk Masalları*, İstanbul 1948.
- Güzelbey, Cemil Cahit: *Gaziantep Evliyâları*, Gaziantep 1964.
- Hamilton, Edith: *Mitologia*, çev. Ülkü Tamer, İstanbul 1974.
- Hammer, Joseph de: *Histoire de l'Empire Ottoman*, IV. cilt, Paris 1836.
- Hasluck, F.W.: *Bektaşilik Tedkikleri*, çev. R. Hulûsi, İstanbul 1928.
- Hayâlî Bey Divanı, nşr. A. Nihat Tarlan, İstanbul 1945.
- Hikâye-i Mevlidü'n-Nebî*, İstanbul 1311 (taşbasması).
- Hjärpe, J.: *Analyse Critique des Traditions Arabes sur les Sabéens Harraniens*, Uppsala 1972.
- İbnü'n-Nedim: *Kitabü'l-Fihrist*, Kahire (tarihsiz).
- Khawam, R. René: *Les Mille et Une Nuits*, II. cilt (*Les Coerus Inhumains*), Paris 1966.
- Kitâb-ı Mukaddes*, İstanbul 1949.
- Kocatiürk, Vasfi Mâhir: *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1964.
- Konyalı, İbrahim H.: *Konya Tarihi*, Konya 1964.
- : "Hz. Yahya'nın kesik başı", *Tarih Hazinesi*, sayı: 3, Aralık 1950.
- Köprülü, Fuad: *Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi*, İst. 1930.
- Lâlizâde Abdülbâki: *Melâmiyye-i Bayramiyye*, İstanbul 1156.

- Marqué-Rivière, Jean:** *Histoire des Doctrines Esotériques*, Paris 1975.
- Mazon, André:** *Contes Slaves de la Macédoine Sud-Occidentale*, Paris 1923.
- Mehmed Tevfik,:** *Manastır Vilâyetinin Tarihçesi*, Manastır 1327.
- Ömer Seyfeddin:** “Başını vermeyen şehid”, *Seçme Hikâyeler*, I. cilt, İstanbul 1970.
- Önder, Mehmet:** *Anadolu Efsâneleri*, Ankara 1966.
- : *Şehirden Şehire*, İstanbul 1972–1973, 3 cilt.
- Özbek, Metin:** “Çayönü yerleşmesindeki kesik insan başları”, *II. Arkeometri Sonuçları Toplantısı* (Ankara, 26–30 Mayıs 1986), Ankara 1987, ayrı basım.
- Özdemir, Fuat:** “İlk dînî destanlar ve Kesik Baş Destanı”, *Folklor Araştırmaları Kurumu Yıllığı*, Ankara 1975.
- Özen, Kutlu:** “Hüseyin Battal Gazi Yatırı”, *Türk Folklorundan Derlemeler*, Ankara. 1987.
- Peçevi İbrahim:** *Tarih-i Peçevi*, I. cilt, İstanbul 1283.
- Plana, Şefket:** “Arnavut ve Güney Slav halk şiirinde Kosova savaşı”, *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, II. cilt, Ankara 1976.
- : “Kosova ve Makedonya efsânelerinde önemli folklor motifleri”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, II. cilt, Ankara 1986.
- Polat, Osman:** *Âşık Seyrânî, Hayatı ve Şiirleri*, Ankara 1975.
- Radloff, W.:** *Sibirya'dan*, çev. Ahmet Temir, 1 / 2. cilt , İstanbul 1956.
- Sakaoğlu, Saim:** 101 *Anadolu Efsânesi*, İstanbul 1976.
- Seyidoğlu, Bilge:** *Erzurum Efsâneleri*, Ankara 1985.
- Stahl, Paul-Henri:** *Histoire de la Décapitation*, Paris 1986.
- Storer, Ronald D.K.:** *King Arthur and His Knights*, Oxford 1971, 3. basım.
- Şişmanova, Lydia:** *Légendes Bulgares Religieuses*, Paris 1896.
- Tamışvâri İbrahim Naimüddin:** *Hadikatü's-Şühedâ*, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (İsmail Sâib) Kütüphanesi, kısım I, nr. 2037.

- Tanyu, Hikmet:** *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara 1967.
- Tardieu, Michel:** "Sâbiens Coraniques et Sâbiens de Harran", *Journal Asiatique*, CCLXXIV / 1-2 (1986).
- Tezel, Naki:** *İstanbul Masalları*, İstanbul 1938.
- Thompson, Stith:** *Motif-Index of Folk-Literature*, Bloomington, Indiana II. cilt 1956, IV. cilt 1958.
- Uzun Firdevsi:** *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî*, nşr. A. Gölpinarlı, İstanbul 1958.
- Vaux, Carra de:** "al-Sâbia", *EI* 1.
- Voragine, Jacque de:** *La Légende Dorée*, Paris 1960, 2. basım, 2. cilt.
- Yozgat 1973 İl Yıllığı*, Ankara 1973.
- Yurt Ansiklopedisi*, I. cilt, İstanbul 1981.



# **E K L E R**

**A) KESİK BAŞ MOTİFİ İLE İLGİLİ METİNLER**

**E K : I**

**Klâsik İslâmî Döneme Ait Metinler**





1) İbnü'n-Nedîm, *Kitabü'l-Fihrist*, Kahire (tarihsiz), ss. 459, 460-61:

## HALİFE ME'MUN'UN SÂBİİLER'LE KONUŞMASI

S. 459:

“Ebû Yûsuf Eyşa' el-Katî en-Nasrânî, zamanımızda *Sâbie* (Sâbiiler) diye tanınan Harranlılar hakkında *el-Keşf an Mezâhibi'l-Harnâniyyîn* (Harranlılar'ın Mezheplerinin Sırlarının Açıklanması) adlı kitabında şöyle demiştir: Me'mun Bilâdü'r-Rûm (Anadolu)'da gazâ etmek için zamanının son senedlerine doğru Diyar-ı Mudar (Güney Doğu Anadolu)'a gitmişti. İnsanlar onu tezahüratla karşıladılar. Aralarında Harranlılar'dan bir topluluk da bulunuyordu.... Me'mun onlara: “Sizler kimlersiniz? Ehl-i Zimmetten misiniz?” dedi. Onlar: “Bizler Harranlılar'ız.” cevabını verdiler. Bunun üzerine halife: “Hıristiyan mısınız?” diye sorunca, “Hayır!” dediler. “Yahûdi misiniz?” dedi, “Hayır!” dediler. “Mecûsî misiniz?” dedi, yine “Hayır!” deyince, “O halde sizler babam Hârun Reşid'in zamanındaki, putlara ibadet eden ve şu *Kes ik Baş'a* tapan zındıklarsınız. Sizin kanınızı dökmek helâldir; siz zimmet ehlinde olamazsınız” diyerek mukabele etti”.

## KESİK BAŞ HAKKINDA BİR HİKÂYE

ss. 460-461:

“Daha önce adı geçen zat (Ebû Yûsuf Eyşa' el-Katî) diyor ki: Bu, *bir insan başı* olup, yıldızlar hakkında besledikleri inançlarına uygun olarak Utarid (Merkür) sûretini temsil etmektedir. Onlar Utarid'e benzediğini zannettikleri birini buldukları zaman, onu hile ve aldatma ile yakalayıp kendisine pek çok şeyler yaparlar. Meselâ bunlardan biri,

adamı, başı çekildiği zaman kesmeden kendiliğinden kopabilecek ve ek-  
lemleri birbirinden ayrılabilir hâle gelinceye kadar zeytinyağı ve  
bûrak (tuzdan daha kuvvetli bir madde) içine oturtmalarıdır. Bunu  
ben kendim görmedim ama, “filân adam zeytinyağında” diye çok eski  
bir darb-ı mesel vardır.... Bu işi her yıl, Utarid gökzyüzünde en yüksek  
noktasına eriştiği vakit yaparlar. İnançlarına göre, o zaman, *kurban*  
*edilen bu insanın rûhu Utarid'den kesik başına inecek, onun ağzından*  
*konuşacak, gelecekte olacıklardan haber verecek ve soruları soruları cevap-*  
*layacaktır.* Zira onlara göre, diğer canlı mahlûklar içinde en fazla insan  
tabiatı Utarid'inkine benzer ve ona daha yakındır; konuşmaya ve tem-  
yiz etmeye daha elverişlidir. (Harranlılar'ın) bu *Kesik Baş'a* saygıları,  
onu ne gibi hilelerle elde edecekleri, görevdeden ayırmadan önce ve  
ayırdıktan sonra neler yapacakları, uzun uzun *el-Kitabü'l-Hâtîfi* adın-  
daki kitapta anlatılmış olup, bu kitapta ayrıca bir takım sihir usûlleri,....  
bazı resimler ve hayvan organlarının şekilleri de bulunmaktadır.”\*

2) Şemseddin ed-Dımaşkî, *Nuhbetü'd-Dehr fi Acâibi'l-Berri ve'l-Bahr*,  
nşr. A. Mehren, Leipzig 1923, ss. 43-44.

## HARRANLILAR'IN MÂBEDLERİ VE İNSAN KURBAN EDİLMESİ

“(Harranlılar'ın) tuhaf ve fakat güzel mâbedlerinden biri de, Uta-  
rid Mâbedi olup altıgen şeklindedir ve kare bir zemine bina edilmiştir.  
Her yüzeyi, ellerinde yeşil dal parçaları ve altın yıldız ile yazılmış  
sahifeler tutan güzel çocuk resimleriyle süslenmiştir. Bu Utarid mâbed-  
lerinden bir tane Sayda'da, bir tane de Fergana'da bulunmakta olup  
oradakine Kâvşân-ı Şah denmektedir. Onu Utarid adına ilk Fars  
hükümdarlarından biri yaptırmış olup Mûtasım tarafından yıkılmıştır.

Utarid Mâbedi'nin ortasında dört yuvarlak ayak üstünde duran  
bir kürsü bulunmakta olup mâbedin dört kapısı vardır. Çarşamba günü  
geldiğinde, mâbedin kâtibi yerine oturur; (rahipler) yanlarında genç

\* Metnin bu son kısmıyla, “Rum Meliki ve Hekim Duban” masahının nihayetindeki,  
Duban'ın başına soruların bir kitaptan okunduğunu anlatan kısım karşılaştırıldığında, masalla  
bu hâdise arasındaki sıkı bağ çok daha açık müşahede edilmektedir.

bir delikanlı olduğu halde onun önüne gelirler. Sonra delikanlının aklını izâle ederek (bayıltarak) bağırıp çağırmasına engel olurlar. Putun önüne getirirler. Orada puta şöyle hitap ederler: “Ey güzel rabbimiz! Sana tıpkı senin gibi güzel, zarif bir kimse getirdik. Lûtfen kabul et!” .Sonra bu gencin vücudunu enlemesine ve boylamasına olarak ikiye ayırırlar; böylece dört parça olur. Sonra her bir parçayı bir tahta üstüne koyarak ateşte yakarlar. (Harranlılar) bu putlarını hemen bütün mâdenlerden imal etmekle beraber Çin sırcasındanda yaparlar. Bunun içi boş olur ve oraya bol miktarda cıva koyarlar.

Mâbedlerden birisi de Ay Mâbedi'dir. Beşgen şeklinde olup üst kısmı demirle kaplanmıştı. Üzerinde altın ve gümüş kitabeler bulunmaktadır... Bunun ortasında da, üç ayak üstünde duran bir kürsü vardır. Onun üzerinde hâlis gümüşten yapılmış bir put durmaktadır. Bu Ay mâbedlerinden bir tane de Belh'te bulunmakta olup Kûbehar adıyla anılmaktadır. Menûçehr'in yaptırdığı bu mâbedi Farslar, Mecûsîliği kabul ettikten sonra Ateş mâbedi hâline çevirmişler, bakıcılığına da Bermekiler sülâlesinin atası olan Bermek getirilmiştir. Bilindiği gibi kendisi Abdümelik b. Mervan'ın kâtibi idi. İşte bu Ay mâbedlerinden biri de Harran'da bulunuyordu. Söylendiğine göre kale içindeydi ve Medrak diye isimlendiriliyordu. Moğollar tarafından yakılncaya kadar mevcûdiyetini korumuştur. Kapısı üzerinde pehlevîce olarak şu kitabe vardı:” Beyurasef derki: Hükümdarların şu üç şeye ihtiyaçları olur: akıl, sabır ve mal”. Sonra Allah buraları müslümanlara mülk olarak verdiği zaman, bazı kimseler altına “Beyurasef yalan söylemiş...” diye yazmışlar.

Ay, semada en yüksek noktasında olduğu zaman, (Harranlı rahipler) beyaz elbiseler giymiş oldukları halde, yanlarında gümüşten mâmul ateş ve yiyecek kaplarıyla, balık ağlarıyla\* mâbedin önüne gelirler. Beraberlerinde büyükçe yüzlü bir adam bulunmaktadır. Putun önünde hep bir ağızdan: “Ey Tanrı'nın habercisi! Ey parlak güneşin kardeşi! Ey yüce beş seyyarenin en sür'atlisi! Sana geldik ve senden, şu sana benzeyen-kişi sâyesinde yakınlık bekliyoruz.” gibi sözler söylerler; arkasından raksederler, Sonra ellerini arkadan bağlayarak adamı putun önüne dikerler ve ölünceye kadar oka tutarlar. Sonra kanını putun üzerine sürerler. Bu benim anlattıklarım, onların kurban işlemleri hakkında hikâye olunanlardır. Doğrusunu Allah bilir”.

\* Balık ağları kurban edilecek kişinin kaçmasını sağlamak amacıyla kullanılmaktadır.

3) René Khawam, *Les Mille et Une Nuits* (Les Coeurs Inhumains), Paris 1966, II, 56-73:

## RUM MELİKİ VE HEKİM (VEYA HAKİM) DUBAN

Zuman memleketinde, Farısların Őhrinde, vaktiyle Rumlar'a hűkmeden bir melik vardı. Vűcudunun her yanında cűzam izleri taŐıyordu. Hekimler ve filozoflar onu tedaviye uŐraŐmaktan bĭtab dűŐműŐlerdi; kendisini bu hastalıktan kurtaramıyorlardı. Melik bir űok ilaĉ iĉmesine ve vűcudunu merhemlerle âdeta kaplamasına raŐmen. hiĉ bir Őey ona devâ olmuyordu.

Birgűn Rum melikinin Őhrine Duban adında bir hakim geldi. Bu hakim, rumca, farsĉa, tűrkĉe, arapĉa, lâtince, sűryânice ve ibrânice yazılmıŐ bűtűn kitapları okumuŐtu. Onlarda yazılı olan her Őeyi űğrenmekle kalmamıŐ, bu kitapların sunduŐu ilimle kendisini űyle yetiŐtirmiŐti ki, her birindeki bilgi, prensiplere baŐlanmakta, bir takım kurallarla uyuŐmakta ve faydalı sonuĉlara műnĉer olmaktaydı. Aynı zamanda bűtűn bitkileri, zararlı, yahut fayda saŐlayabilecek bűtűn otları tanıyordu. Hâfızasında mevcut bűtűn ilimleri toplayan felsefeyi de űğrenmiŐti.

Rum melikinin Őhrine geldiŐi zaman, bir kaĉ gűn burada kaldı. Melikten ve vűcűdunu kaplayan cűzamdan bahsedildiŐini duydu. Aynı zamanda hekimlerin ve hakimlerin onu etkili bir Őekilde iyileŐtirmeklerini de űğrendi. Gűnű tamamen bunları dinlemekle harcadı ve geceyi han odasında geĉirdi. Ertesi gűn olduĐunda, en kıymetli elbiselerini giydi: Rum melikinin huzuruna ĉıkıp kendini tanıttı ve:

– Ey melik! dedi, űğrendim ki, vűcudunu kaplayan bu hastalık yűzűnden ıstıraplara tahamműl etmek zorunda kalmıŐsın. űğrendim ki pek űok hekim hastalıŐını tedaviye ĉalıŐmıŐ, ama onu nasıl iyileŐtirmeklerini bilememiŐler. Hastalarımata tatbik ettiĐim bir tedaviyi sana uygulamayı teklif ediyorum ey melik! Sana iĉecek ilâĉ vermeyeĉeĐim gibi, vűcudunu merhemlerle de sıvamıyacaĐım.

Bu Őzler űzerine melik dedi ki:

—EĞer bunu yaparsan, seni o derece zengin edeĉeĐim ki, soyundan gelenlere yeteĉeĐi gibi, yıllar boyunca onlardan sonrakilere de yetecektir. Benim ihsanlarımın hedefi olacak, soframa arkadaŐlık edecek ve benim has dostum olacaksın.

Sonra melik onu debdebeye boğdu ve Őerefleđdirdi. Akabinde yine sordu:

— Hiç bir ilâç vermeden, hiç bir şey yapmadan beni iyileştireceksin, öyle mi?

— Evet, seni hâricen tedavi edeceğim.

Melik hayret etti ve gönlünde bu adam için büyük bir sevgi ve saygı beslemeğe başladı.

— O halde, dedi, ey hakîm, söylediğin gibi bana uygulayacağın tedaviyi hazırla!

Hakîm:

— Başüstüne! diyerek cevap verdi, Yüce Allah'ın izniyle yarın sabah uygulanacaktır.

Hakîm Duban kalktı ve meliki bırakarak şehre indi. Bir ev kirala-yıp bazı ilâçlar ve malzemeler topladı; özlerini çıkardı ve bir havanda dövdü. (Hakîm Duban böylece bir karışım hazırlar. Sonra havanın kolunu içine koyar. Ertesi sabah hemen melikin huzuruna çıkar. Ona, havanın kolunu avucunun içine alıp sıkıca kavramasını, ve terleyinceye kadar öylece sarayın bahçesinde koşmasını söyler. Böylece avucu terleyecek, havanın kolundaki ilâç yavaş yavaş melikin avuç içinden derisine nüfuz edecektir. Oradan da bütün vücuda yayılacak ve melik bu sâyede iyileşecektir. Melik, Duban'ın dediğini aynen yapar; sonra bir banyo alarak iyice temizlenir ve giyinir. Duban da evine döner. Ertesi sabah saraya gittiğinde, melik kendisini sevgiyle karşılayıp kucaklar ve yanına oturtur. Bir sürü ikram ve ihsanda bulunur. Zira melikin vücudunda gerçekten cüzamdan iz kalmamıştır.

Hakîm Duban artık melikin has dostu olmuştur. Her gün sofrasına misafir olur. Sürüyle paraya, değerli elbiselere ve ihsana boğulur. Fakat bütün bu olanlar bir kişiyi adam akıllı rahatsız etmektedir. Bu kişi, melikin cimri, kıskanç ve kinçi baş vezirinden başkası değildir. Vezir, Hakîm'in daha fazla ihsana nail olmasını engellemek için, melike aleyhinde telkinlerde bulunmağa başlar. Saltanatına göz diktiğini, fırsatını bulur bulmaz kendisini öldürmek niyetinde olduğunu söyler. Melik önceleri kabul edip inanmak istemezse de, kıskanç vezir öyle şeyler söyler ki, sonunda melikin de aklı yatar).

Rum meliki o zaman büyük bir öfkeye kapıldı ve:

— Haklısın ey vezir, dedi, gerçekten de dediğin gibi olmalı! Bu-raya beni öldürmek için geldi. Beni, bir havan kolunu avucuma alıp

sıklamak sûretiyle iyileştiren bu adam, teneffüs edeceğim bir koku vasıtasıyla da öldürebilir.

Sonra şunları ekledi:

— Ey iyi tavsiyelerde bulunan vezir! Bu adama karşı nasıl hareket etmem gerekir?

— Ey melik! Ona haber yolla, derhal buraya çağirt ve huzuruna çıkmasını söyle. Gelir gelmez de başını vurdur. Böylece hayatını emniyet altına almış olursun.

— İşte âdil ve doğru bir karar! İşte benim şerefimi haleldar etmeyecek bir iş!.

Melik bunu der demez, Hakîm Duban'ı çağirtmaya adam gönderdi. Duban hemen saraya geldi ve huzura çıktı. İhsan sahibi melikin kendisine olan lûtuflarından memnun bir hali vardı. Melik hemen söze girdi:

— Ey hekim! (Masalda bundan sonra artık hekim kelimesi yer alıyor) Seni niçin getirttiğimi biliyor musun?

— Bilmiyorum ey melik!

— Seni öldürmek, hayatını elinden almak için getirttim.

Duban bu sözlerden şaşkına döndü ve:

— Ey melik! dedi, beni niçin öldürtmek istiyorsun? Bana ne gibi bir suç yakıştıırıyorsun?

— Bana senin bir casus olduğun ve beni öldürmek için bu şehre geldiğin söylendi. Ben de sen beni öldürmeden, seni öldüreceğim.

Melik sözünü tamamlar tamamlamaz, önemli idamlarla görevli celada seslendi ve:

— Bu hekimin boynunu vur! Ne gibi davranışlarda bulunduğunu da bize ilet! emrini verdi.

Bu hikâyeyi anlatanın dediğine göre, melikin sözleri hekimin kulağına erişir erişmez, imtiyazlı mevkii yüzünden kendini kiskananeların iftirasına kurban gittiğini anladı. Onu ortadan kaldırtmak için, melike bin bir türlü yalanlar ve düzenlerle dolu bir tuzak hazırlamışlardı. Bir şeyi daha anlamıştı: Genel olarak insanların karakterlerini iyi tanıyamamış, olup bitenler hakkında doğru bir fikir sahibi olamamış ve işlerini aklı bir tarzda yürütememişti. Yaptığı iyilikten dolayı nâdim oldu; ama bu pişmanlık bir işe yaramıyacaktı. Haykırdı:

— En yüce ve en büyük Allah'tan başka hiç bir gerçek güç yoktur! Ben bir iyilik yaptım. oysa çirkin bir karşılıkla mükâfatlandırılıyorum.

Melik cellada:

— Kes başını! diye tekrarladı. Hekim:

— Hayatımı bağışla ki Allah da bu dünyada seni sıhhatli yaşatsın. Beni öldürme! Öldürürsen Allah da seni öldürecektir.

Beriki oralı olmadı:

— Ey hekim! Seni mutlaka öldürmeliyim. Zira beni bir şeyayı yakalayıp siktirerek iyileştirdin; yine böyle bir şeyle öldürmeyeceğinden nasıl emin olabilirim? diye sordu. Hekim:

— Ey melik! diye tekrarladı, mükâfatım bu mudur? İyiliğe kötülükle mi karşılık veriyorsun?

— Sözü çoğaltma! Hiç vakit geçirmeden hemen bugün ölmelisin.

Hekim Duban artık öleceğinden emin olmak gerektiğini anlayınca gözleri yaşla doldu; ağladı; her tarafını hüznün kapladı. Kendini, iyiliğe lâyık olmayan birine iyilik yaparak aptallık etmekle suçladı. Cellat Duban'a yaklaştı; gözlerini bir bantla örtüp ellerini arkadan bağladı ve kılıcını çekti. Hekim yeniden ağlamağa ve yalvarmağa koyuldu:

— Allah aşkına ey melik! Hayatımı bağışla ki Allah da seninkini bağışlasın. Beni öldürme! Öldürürsen Allah da seni öldürecektir. Sonra ağlayarak şu mısraları terennüm etti:

İyi bir tavsiyede bulundum.

Ama saadet elde etmedim.

İhanet ettiler, mesut oldular.

Hizmet etme arzum ve

İyi tavsiyelerim yüzünden

Beni horluk evinde ikamete mecbur ettiler.

Eğer bundan sonra yaşarsam,

Artık hiç bir tavsiyede bulunmayacağım.

Eğer ölürsem,

Bütün lisanlarda lânetleyiniz

Ortadan kaybolmamdan sonra,

Tavsiyede bulunma arzusunu.



Sonra yine devam etti:

— Ey melik! Senin yapılan hizmetlere karşılığın böyle midir? Senden daha yüce olan Allah adına, beni hayatta bırak, ki Allah da seni uzun yaşatsın.

Arkasından yine ağladı. Bunun üzerine melikin yanında bulunan bazı kimseler ayağa kalkarak ricada bulundular:

— Ey melik! dediler, lûtf u ihsanla cezâsını bize bağışla! Her ne kadar ondan buna lâıyk olacak bir hareket görmedi isek de, lûtfen onu affet!

(Melik bu isteklere kat'ıyyen iltifat etmez; eğer hekimi öldürtmezse, onun kendisini mutlaka öldüreceğini tekrarlar).

Hekim ölümden kurtuluş olmadığını anlayınca şöyle konuşmağa başladı:

— Ey melik! Bari öldürüleceğim zamanı biraz tecil et. Evime gideyim; cenazem için lâzım gelen tâlimatı vereyim; tamamlamam gereken işlerimi tamamlayayım; fakirlere sadaka dağıtayım ve en önemlisi, hastalıkları tedavi ilmini ve usuûlünü ihtiva eden kitaplarımı kıymetini bilecek olanlara bağışlayayım. Yalnız bir kitabım var ki, adı *Özlerin özelliği*'dir., onu hazinende muhafaza etmen için sana vereceğim.

— Bu kitabın husûsiyeti, sırrı nedir?

— O kadar çok özel bilgileri ihtiva ediyor ki, saymakla bitmez. Fakat ondaki en başta gelen sır şudur: *Boynumu vurduktan sonra eğer yedinci sayfaya kadar açar ve sol sayfadaki üç satırı okuyup bana hitap edersen, kesilmiş başım seninle konuşacak ve soracağın sorulara cevap verecektir.*

Bu söz üzerine melik şaşkınlığa düştü ve bağırdı:

— Gerçekten dediğin gibi yapar ve başına soru sorarsam bana cevap verecek, öyle mi? Hayret, gerçekten hayret!.

Melik, Duban'ı nezaret altında gitmek istediği yere yolladı. Hekim böylece işlerini ayarlamak üzere şehre inebildi. Ertesi gün yeniden saraya döndü. Onunla beraber, emirler, vezirler, hizmetkârlar, yüksek idarî görevliler, kısaca melikin çevresini teşkil eden bütün herkes saraya çıktı. Hekim Duban huzura girdi; elinde eski bir kitap ve ilâç şişesi taşıyordu. İçinde toz haline getirilmiş bazı cevherler bulunuyordu. Hekim oturdu ve:

— Bana yuvarlak bir tepsi getirin, dedi.

Dediği hemen yapıldı. Hekim elindeki şişeden tepsinin üzerine bir miktar toz döküp bütün satha yaydı. Sonra:

— Ey melik! dedi, bu kitabı al. Ancak, senin emrinle başım vücudumdan ayrılıncaya kadar sakın açma. İş biter bitmez hemen başımı alıp tepsinin üzerine sıkıca bastırarak yerleştirilmelerini söyle. Eğer böyle yaparsan kan durur. İşte o vakit kitabı açarsan, başım sorduğun sorulara cevap vermeğe başlar.

Duban bunu söyledikten sonra son bir defa daha ricada bulundu:

— Gerçek kudret yalnızca en yüce ve en büyük Allah'tır. Allah aşkına! Hayatımı başışla ki, Allah da bu dünyada seni sağlıkla ve uzun müddet yaşatsın. Beni öldüme! Öldürürsen Allah da mutlaka seni öldürecektir.

Melik:

— Seni muhakkak öldürmeliyim, diye tekrarladı, ve bunu şimdi daha çok istiyorum. Zira başın vücûdundan ayrıldığı zaman bakalım benimle nasıl konuşacakmış!

Melik kitabı aldı ve mahkûmun başının kesilmesini emretti. Cellat yerinden kalktı; kılıcını kımından çıkardı; öyle bir darbe indirdi ki, hekimin başı tepsinin ortasına kadar yuvarlandı. Hemen eliyle bastırarak yerleştirdi. Kan durur durmaz hekimin başı gözlerini açtı:

— Ey melik! Kitabı karıştırmaya başlayabilirsin.

Melik kitabı açtı. Sayfalar sanki birbirine yapışmıştı. Açabilmek için parmağını ağzına götürdü, tükürkle ve ilk sayfayı çevirdi. Sonra ikinciyi ve müteakip sayfaları çevirdi. Aynı şekilde parmağını tükürkeleyerek yedinci sayfaya kadar geldi. Ama burada yazılı hiç bir şey yoktu.

— Ey hekim! dedi, ben burada yazılı bir şey görmüyorum.

Kesik baş:

--- Öteki sayfaları da çevir, diye cevapladı.

Melik öbür sayfaları da çevirdi, fakat bunlarda da bir şey bulamadı. Kısa bir süre geçmişti ki, melik kendisini iyi hissetmediğini anladı. Zehirlendiğini farketmişti. Evet, kitabın sayfalarına zehir sürülmüştü. Ayağa kalkıp bir adım attı; bacakları üzerinde sendeledi ve döşemeye uzandı. Hekim Duban o zaman zehirin melikin bütün vücuduna yayıldığını anladı ve şu mısraları terennüm etti:

Onlar kendi keyiflerine göre hükümler verdiler;  
Ve bu tarzda hüküm vermeyi sürdürmek hoşlarına gitti.  
Ama çok az bir zaman sonra iktidarları sanki  
Aslâ mevcut olmamış gibi olacak.

Eğer hükümlerinde âdil olsalardı,  
Saf ve temiz olarak kalacaklardı.  
Fakat yetkilerini kötüye kullandılar;  
Ve zaman onları ortadan kaldırdı;  
Husûmeti ve ıstırabı kaldırdığı gibi.

Onlar o kadar sefil oldular ki,  
Durumları kendi kendine açığa çıktı.  
Bu, işte bundan ileri geliyor,  
Ve kimsenin zamanı kınamağa hakkı yoktur,  
Onlara böyle muamele etmiş olmaktan dolayı.

Bu sözleri bitirir bitirmez hekimin başı sustu: baktı, melik ölmüştü.  
O da öldü.

## **E K II**

**Türk Folklor ve Edebiyatına Ait Metinler**



1. Türk Tarih Kurumu Kitaplığı, *Mecmua* nr. Y/462, vv. 4b-8a: (İstinsah tarihi: 1145 /1732-33, harekeli nesih)

## HÂZÂ DÂSİTÂN-I KESİK BAŞ

Bismillâhirrahmânirrahîm

- 1 Başlayalum söze Bismillâh ile 4b  
Duruşalum dün ü gün Allah ile
- 2 Bu hikâyet geldi dilüme ârî  
Mustafâ mu'cizâtın söyle ârî
- 3 Hak yârî kılsun bu sözi söyleye  
Mustafâ mu'cizâtın şerh eyleye
- 4 Ki mü'minler işidüb kala tana 5a  
Çok salavât vireler dâyim ana
- 5 İdem eğer aşk ile dinlerisen  
Aşk ile dinle ger erisen
- 6 Oturmuşdı Mustafâ dört yâr ile  
Otuz üç bin sahâbe cümle bile
- 7 Bakarlardı Resûl'ün mah yüzine  
Kulak urmuşlardı şeker sözine
- 8 *Gördiler geldi bir kesük âdem başı  
Girdi içeru döküb kanlu yaşı*
- 9 *Gövdesi yok bir acâib baş-durur  
Şehîd olmuş iki gözi yaş-durur*
- 10 *Ne gövde var ne ayak ne hod eli  
Bir kesik başdur hemân söyler dili*
- 11 Sakalı ağdır yüzinden nûr akar  
Nûra batar her kim yüzine bakar

- 12 Toprağa urdı yüzün kıldı zârî  
Zârîlıkda ağlatdı Peygamber'î
- 13 Sahâbeler kamû göyüندی dili  
Geldi ol dem Tanrı Aslanı Ali
- 14 Duttı yerden Ali ânı götüre  
Mustafâ'nın manzarına yetüre
- 15 Ol ki kuvvet Ali'ye vermişidi  
Tanrı âna Aslanım dimişidi
- 16 Duttı Ali ol Baş'ı alamadı  
Misli zerre yerinden ayramadı
- 17 Kakdı kim kan ile doldu gözi  
Tanrı adı hem salavât oldu yüzi
- 18 Girü duttı alamadı ol gâzî  
Na'ra urdı çıkdı sahrâ yüzi
- 19 Ğayret ile Ali'nin aklı gider 5b  
Ol Baş ider yâ Resûl Ali nider
- 20 Kuvvet mi sınıdı Ali ana  
Dahi zahmet virmesün Ali bana
- 21 Ali gibi bin kişi olur ise  
Kamûsı da'vet kılub gelür ise
- 22 Hiç beni kimse yerimden ırmaya  
Hiç dahi kimse beni götürmeye
- 23 Zîra kim Hak benümledür bile  
Söyleşürem dün ü gün Allah ile
- 24 Murâdıma maksûduma irmişem  
Bikâmân (bî-gümân ?) ben Hak didârın görmüşem
- 25 Elli def'a varmış idim ben hacea  
Çok timar itmişem yalın aça
- 26 İsm-i A'zam duâsın bilür idim  
İsâ ile ben namaz kılur idim
- 27 [Kal'a-i Zerrîn idi şehrim benim\*  
Şeyh Abdullâh idi adım benim

\* Burada metnini verdiğimiz yazma nüshada 27. beyitten itibaren 22 beyitlik bir kısım eksik olup, bu kısım taşbasması *Hikâye-i Mevlidü'n-Nebîden* tamamlanmıştır. Bu kısım metinde köşeli parantez içine alınmıştır.

- 28 Bir hûb oğlum bir hâtunum var idi  
İkisi de benim ile yâr idi
- 29 Oğlum ile gövdemi bir div yidi  
Yâ Resûlellah meded eyle didi
- 30 Avretimi aldı gitdi kuyuya  
Kayğu komaz gözlerimi uyuya
- 31 Dâdımı ger alıvirmezsen benim  
Kıyametde da`vâcınam ben senin
- 32 Bu sözi işitdi çün Ali turû  
Zülfikar bağladı geldi ilerû
- 33 Dir Resûl'e destur virgil varayım  
Zülfikar ile Div'i öldireyim
- 34 Yâ ben ölem yâ Div'in başın kesem  
Yer dibinde görürsem ânı basam
- 35 Ben erenler mahfilinde durmuşam  
Ayrık erlik da`vâsını kılmışam
- 36 Resûl ider yâ Ali varma ana  
Olmasun kim bir ziyan gele sana
- 37 Ali ider çâre yok variserem  
Başıma yazılanı göriserem
- 38 Div elinden alayım ol avreti  
Almaz isem kanî İslâm gayreti
- 39 Ali'yi gönderdiler ol menzile  
Ötuz bin sahâbe cümle bile
- 40 Bindi Düldül'e takındı Zülfikar  
Hem Hüseyin ile Hasan eyledi zâr
- 41 Gitdi Ali dahî *Kesük-Baş* ile  
Döndi ashablar kamû göz yaşile
- 42 Şol Ali sürer idi Düldül atı  
Ol *Kesük-Baş* gider Düldül'den katı
- 43 Dağ u daş dimez yuvarlanur geçer  
Sanasın kim kanadı vardır uçar
- 44 Ok atımı Ali'den önce gider  
Yedi Mushaf'ı Kur'an'ı ezber ider



- 45 Kande kim Ali namaz kılır idi  
Ol *Kesük-Baş* göz ile kılır idi
- 46 Ali öper ol *Kesük-Baş*'ın yüzün  
Mendil ile hem siler yüzün gözün
- 47 Yedi gün dün dimeyüb sürdiler  
Âkıbet bir murğizâre geldiler
- 48 Vardı ol yeride bir derin kuyı  
Çıkar ol kuyıdan cehennem suyu]
- 49 Ol Baş ider bu aradır bu ara  
Kuyu ırak değe buna ne çare
- 50 Ali bakdı görđi bir derin kuyı  
Cehennem kapûsı hem yok suyu
- 51 Ali girü döndi baksa Düldül'e  
Beşyüz kulaç kemend vardı bile
- 52 Kemend ucın bir kayaya bağladı  
Düldül ile *Kesük-Baş* çok ağladı
- 53 Ali secde kılûben Hakk'a döner  
Kemendine yapışur az az iner
- 54 Kemend ucın aldı Ali eline  
Nîz getürdi Tanrı adın diline
- 55 İsm-i A'zam duâsın okudı  
Ali kemend ucunu elden kodı
- 56 Bakdı görđi kuyının dibi yırak  
Yukarı bakdı ağzı hem dahi yırak
- 57 Ali ider kändüye kemend uzak  
Sen dahi er isen elinden bırak
- 58 Bir gazâyise Dîv'le hoş ola  
Bırakırsın Ali adın ne ola
- 59 İner idi kuyuya yavlak katı  
Getürürdi tekbîri salavâtı
- 60 Yeddi gün iner idi  
Kâh ayağın kâh başın döner idi
- 61 Sekizinci gün Ali indi yire  
Vir salavât kim Ali aklın dire

- 62 Geldi aklı başına durdı uru 7  
Yüzini secdeye kodı ol girü
- 63 Karşı bakdı gördi bir demir kapu  
Kıblaya döndi Hakk'a kıldı tapu
- 64 Kapu açdı gördi bir altun seray  
Ol serayda bir hâtun var yüzi ay
- 65 Görklü yüzi serâyı nûr eylemiş  
Tanrı aşkı canına kâr eylemiş
- 66 Namaz kılur ol âhiret hâtunı  
Ah ider kim göğe çıkar tütünü
- 67 Seccâdesin göz yaşından ısladı  
Ol *Kesük-Baş* halâli bu idi
- 68 Anı koydı geçdi içeri serâya  
Gördi beşyüz müselman sünnî bile
- 69 Kamûnın eli ayağı bağıldur  
Dîv elinden cigerleri dağıldur
- 70 Çünkü gördi Ali müselmanları  
Tanrı Arslanı ol cömerd velî
- 71 Çağrışurlar yâ Ali feryad deyu 6b  
Bu Dîv elinden bizi kurtar deyu
- 72 Beşbin idik günde beşimiz yedi  
Yiye yiye beşyüzümüz kodı
- 73 Ali ider beni kim didi size  
Bunlar ider Mustafâ geldi bize
- 74 Şimdi Ali irişür gelür didi  
Dîv elinden sizi kurtarır didi
- 75 Zihî ankim geldi sırrı gelür  
Cümle gizli işleri ma'lûm olur
- 76 Anı koydı geçdi içeri serâya  
Gördi bir dîv yatar benzer minâreye
- 77 Künbete benzer idi ânın başı  
Hiç bulunmaz dünyada ânın eşi
- 78 Bin yaşını geçmişidi ol âsi  
Barmakları hem bir âdem gövdesi

- 79 Ali ol dem elurur Zülfikar'e  
Didi uyurken kılâm iki pâre
- 80 Ali ider kendûye hem yâ Ali  
Tanrı'nın Aslanı hem cömerd veli
- 81 Dîv uyurken öldürmek erlik değil  
Er adıyla yürümek dirlik değil
- 82 Na'ra urdı bir kerre uyanmadı  
Na'ra aşkı canına boyanmadı
- 83 Kakıyuben ikinci na'ra üzere  
Dîv uyuriken serseri (?) dura gelir
- 84 Gözin açub Ali yüzine bakar  
Kakıyuben dişine dişin kakar
- 85 Sen mi geldin yâ Ali düşmanımız  
Senin elinden yandı canımız
- 86 Sen kesesin kamû dîvlerin başın  
Sen akıtdın kamû dîvlerin yaşın 7a
- 87 Kim viribdi seni bunda bana  
Ben dahî varam dirdim anda sana
- 88 Ali ider ol viribdür beni  
İki pâre eyleyem şimdi seni
- 89 Ali ider seni şimdi öldürem  
Kanın ile serâyı dolduram
- 90 Ol Dîv ider şimdi ben seni yiyem  
Dünyada sünnî müselman komayam
- 91 Dünyada hem götüreyim adınız  
Ne damışmanınız koyamı ne kadınız
- 92 Yıkayım Mekke Medîne şehriniz  
Yiyeyim hem şeyhiniz hem hacınız
- 93 Gürzin alub eline hamle kılır  
Ali dahi eline kalkan alur
- 94 Bir gürz urdı Ali'nin kalkanına  
Hergiz zeval irmedi kalkanına
- 95 Üç hamlede Ali'yi alamadı  
Kakıdı kim nidesini bilmedi

- 96 Sıçradı kademin urdı taşa  
Kademin kademine urdı ol paşa
- 97 Çünkü nevbet Ali'ye değdi yârâ  
Elin urdı ol sâat Zülfikar'a
- 98 Ali dir ol Dîv'e îman getür  
Tanrı'nın birliğine ikrar getür
- 99 Ol Dîv dir ben ki yaşadım dimedim  
Kamû ömr içinde kayğü yimedim
- 100 Ölü isem ben bu sözü dimeyem  
Ömr içre din kayğûsın yimeyem
- 101 Çün ki işitdi Ali bu sözleri  
Kakdı kan ile doldı gözleri
- 102 Zülfikar'ı saldı ol Dîv başına  
Kesdi başın indi seray taşına
- 103 Çünkü öldürdi Ali mel'un Dîv'i  
Hem yıkıldı kamû İblis'in evi
- 104 Çözdi beş sünnî müselman elin  
Üleşdirdi anlara ol Dîv malın
- 105 Her biri götürdiğince aldılar  
Birbirin kuyu dibine geldiler
- 106 Anlar ider yâ Ali bîz nidelum  
Kuyu derin nice tedbîr idelum
- 107 Kuş değülüz kanad urub uçalum  
Yakın değül nerdübanla çikalum
- 108 Ali ider size hümâdur ârî  
Cümledenize Hak kılıcıdur yârî
- 109 Secdeye vardı yüzün yüzün  
Kapûnun ağzında gördi kendözün
- 110 Gördi beşyüz sünnî müselman bile  
Salavât getürdiler tekbîr ile
- 111 Haber oldu Resûl'e Ali gelür  
Tanrı'nın Aslanı ol velî gelür
- 112 Karşu çıkıdı Ali ile görüşdiler  
Sanasın kim ay ü gün görüşdiler

7b

- 113 Duâ kıldı ol *Kesük-Baş'a*  
Bir şerif yiğit oldu ey paşa
- 114 Ol oğlançuğu kim yemiş idi  
Kubkuruca soyucak komuş idi
- 115 Ana dahî Hak Çalab can bağısladı  
Zihî âna padişah lûtf işledi
- 116 Mevlânâ Fakih Ahmed hürmetine 8a  
Sen değür hâzırları muradına
- 117 Yâ İlâhî cümle îman ehline  
Rahmet eyle bakma yavuz fi'line
- 118 İşidenler' âzad olsun damûdan  
Ucmağa evvelden varsun kamûdan
- 119 Çünkü hatm oldu işbu gazâ  
Sen sevab vir gazâmızda bize
- 120 Fâilâtün fâilâtün fâilât  
Vir Muhammed Mustafâ'ya salavât
- 121 Bunı yazdım bî-vefâdur rûzigâr  
Ben ölürsem kala hattım yâdigâr

2. Edirneli Mecdî Efendi, *Terceme-i Şakayık*, İstanbul 1269, s. 298:

### MOLLA LÛTFÎ'NİN ŞEHÂDETİ

“Müşârün ileyhin katline hâzır olan sikat-ı tükatdan menkûldür ki Mevlânâ Lûtfî mahall-i katle gider iken yolun iki cânibinde duran müselmanları kendünün Hallâk-ı Âlem'in vahdâniyyetine ikraına ve inkârı lâzım olanların inkârına ısrarına işhâd idüb muttasıl sâha-i derûn-i pâkini gerd-i sû-i î'tikaddan tebrîe ve akîdesini keder-i ilhâddan tasfiye eyledi. Kelimeteyn-i şehâdeti mükerrer girdar tekrar be-tekrar ve tizkâr idüb İslâm ve îmanını tasdîk ve tahkîk eyledi. Hattâ rivâyet olunur ki dem-i katl ve hîn-i hîn ü helâkde *mübarek başı muntehây-i zirây-ı bedenden hadîd-i vech-i arza sâkıt oldıkda lisân-ı pâkînden tevhid sâdır olub kelime-i şehâdeti tekellüm eyledi*”.

- 3) Lâlizâde Abdülbâkî, *Melâmiyye-i Bayrâmiyye* (Sergüzeşt), İstanbul 1156, ss. 28-29:

### ŞEYH İSMAIL-İ MÂŞÛKÎ'NİN ŞEHÂDETİ

“ . . . İttifâkan kürsîde baz'ı şathiyyat söyler deyû müddeiler envâ-ı isnâd idüb vâkıa ğayr-i mutâbık lâkin takrîrlerine müvâfık fetvâlar ile At Meydanı'nda Çınarlı Mescid önünde câm-ı şehâdeti seyf-i şeriat sûretinde ihzar itdiler. . . . Ve kâne zâlike fî senet'i hams ve selâsîn ve tis'a mie . . . . Cesed-i şerîfleri bahre ilka olundıktan sonra re's-i şerîfleri dahî ilka olunmuş. Fukarâsından birine rü'yâsında buyurmuşlar: Rumili Hisarı'nda Kayalar nam mezârîstanda cesedime muntazır ol. Başım cesedimden sonra varır. Ol mahalle ikisini dahî defn eyleyesin dimişler. Ol kimse dahî emr-i şerîflerine imtisâl ve Kayalar nam mahalde müterakkıb-ı hıdmet-i seâdet-meâl oldıkda *mekal-i kerâmet-iştimaleri müfâ-dınca ibtidâ sadef-i şerîfleri ol mahalde zuhûr, bir gün sonra re's-i şerîfleri emvâc-ı envâr ile rûy-i deryâda mahall-i mezbûrda mürûr eyledikde ber-vech-i me'mûr vedâ-i kabr-i pür-nûr oldı*”.

- 4) Mehmed Tevfik, *Manastır Vilâyetinin Tarihçesi*, Manastır 1327, ss. 54-56:

### SÂHİBÜ'L-KEŞF VE'L-KERÂMÂT HASAN KEŞFÎ EFENDİ HAZRETLERİ

“Manastır’ca Hasan Baba namiyle mâruf ve (şerefü’l-mekân bi’l-mekîn) mantûkınca ve Manastır ahâlisince mevcûdiyyetleriyle iftihar olunur bir velî-i kâmil ve ummândır.

Çiğir Baba Hazretleri’nin enfâs-ı kudsiyyesiyle genc yaşında irşad edilerek hâiz-i mertebe-i kemal olan bu zât-i âlî (mûtû kable en-temûtû) sırrına mazhar olarak fedây-ı ser ü cânı câna ve belki cihâna minnet ad-dile âtîde ber-tafsîl beyan kılınacağı vechile mürşidinin yoluna kurban ve... râh-ı aşka pûyan oldu.

Çiğir Baba’nın idamını görmek için hazır olan ahali ile idam fer manını hâmilen Dersââdet’den vürûd eden memurlar elyevm Ta’biye denilen mahaldeki dergâha gelüb ferman-ı hümâyunu orada tilâvet ey ledikleri sırada mîrî çayırlarında binlerce ahali toplanarak âkıbete in tizar etmekte idiler. Ve Ciger Baba Hazretleri’nin makamında oturub mütevekkil olan Hasan Keşfi Efendi Hazretleri netice-i emre inkıyad ile şehâdete âmâde ve muntazır oldu. Dergâhın aşağısında ve eski has tahâne yani süvari alayının ikamet eylediği kışla civarında Müşârün ileyh Hazretleri’ni götürüb şehîd eylediklerinde kendisinden Hallâc-ı Mansûr ve Eşref-i Rûmî gibi câlib-i hayret bir sûretde hârikulâde bir takım alâmât ve kerâmât zuhûr eyledi ki . . . ahâlî-i memleket ve husû siyle İstanbul’dan gönderilmiş olan memurları taaccüb ve hayret içinde bıraktı ve şaşkınlıktan herkes yere mihlanmış gibi kaldı. İşbu emri îfa eylediklerine bin def’a nedâmet eylediler. *Zira Müşârün ileyh Hasan Baba Hazretleri ser-i mübârekini koltuğu altına alub meşhedinden tâ tür be-i mübârekesi olan makam-ı mahsûsına kadar -ki yarım sâa t bir mesafeden ibarettir- yürümeğe başladı.* Bu kerâmet-i bâhireyi ve bu vak’



a-i hayret-bahşâyı müşahede eyleyen ahali ve memurlar fevkal'âde me'yûs ve mükedder oldular. Olvakt Drahor nehri Hasan Baba Hazretleri'nin türbe-i şerîfelerinin bulunduğu makamdan güzerân itmekde olduğu cihetle, yed-i mübarekiyle vâki olan bir işaret-i rûhaniyye ve ma'nevîyyesi üzerine nehir elyevm hâlihazırdaki hatt-ı cereyânına rücû' ederek ittihaz eylediği makam-ı mübarekinde şehîden târik-i kârzâr-ı âlem-i fânî ve vâsıl-ı rahmet-i Yezdânî oldu. Rahmetullahi aleyhi rahmeten vâsia”.

5. Peçevî İbrahim Efendi, *Tarih-i Peçevî*, İstanbul 1283, I, 355-363:

## VE MİN KERÂMÂTİ'L-ĞUZÂT

(Kesik başlı Deli Mehmed hikâyesi)

“Ol hinde Ğrijgal nam palankada kadı olan kimesne alâ kaderi'l-bidâa bir dâsitan nazm itmiş ve kendi müşâhedesin yazmış. Hak budur ki ol ğuzâtın içinde böyle ğâziler olmasa Sigetvar'a bu kadar kurb-i civâra ve cevânib-i erbaa kâfir hisarı iken meks ü ârâm bâ-husûs böyle cenge ikdam ne mümkün idi. Dir ki: Çün palanka-i mezbûrda vâli Ahmed Beğ kal'ada olan mücâhidinin güzîdesiyle Kopuşvar fethine müteveccih olmuş idi. Ve ba'de'l-feth Sigetvar kurbine nüzûl ve ânın fethine dahî meşğûl olmak için mîr-i mîran ve ümerâ ve sâir ğuzât-ı nusret-intimâ müşâvere itdiler. Ve lâkin vakit teng ve evân-ı şitâ-direng olmağın ferağ evlâdır deyû sene-i âtiyeye ta'lik olunub ve müşâyaa-i mîr-i mîran için Bûdun tarafına âheng itdiler. Pes altı menzil Ğrijğalden baîd düşmekle Sigetvar beği olan bî-dîn eşkiyâsıyla vakt-i fursatdır deyû Ğrijgal üzerine müstevli oldu. Ayniyle ba'zı ebyâtı budur ki îrad olunur. Ve hiye hâzâ:

- 1 İçinde baş olan kâfir beğine  
Kraçîn dirler idi ol lâine
- 2 Çıkageldi hisar üstüne bir gün  
Ğrijgal'e idüb kasdın diğér gün
- 3 Yakındır aralık sorsan eğer bil  
Sigetvar'e var ola bir yarın mil
- 4 Haber toplarını atdık firâvân  
Ki ya'nî idevüz İslâm'a i'lân
- 5 Velî az idi ğâziler be-ğayet  
Ola derdik hemân Hak'dan inâyet

- 6 Yüz on dört âdem idik anda ey cân  
O demde hâzır olan ehl-i îman
- 7 Gelen kâfir velî binden ziyâde  
Kimisi atlû kimisi piyâde
- 8 Çıkub taşraya çün yok cenge çâre  
Kapûyı bağladık girdik hisâre
- 9 İder kâfir o dem bir zimmî irsâl  
Vire ile virile ya'nî Ğrijğal
- 10 Yemîn itmiş orada nâr u nûra  
Çelipâ'ya vü İncil ü Zebûr'a
- 11 Bu minvâl üzre eyler ahd ü eymân  
Zarar görmeye bizden ehl-i îmân
- 12 Danışık eyledik ol demde vâfir  
Çıkub ceng itmeği re'y itdik âhir
- 13 Adûye varmada itmezler ihmâl  
Kamûsı hâzır oldı geldi fi'l-hâl
- 14 Çü hâzır oldı anda cünd-i İslâm  
Kapû açılmağa itdiler ikdam
- 15 Kulun hem kadı idi ehl-i dîne  
İmam idim mücâhid zümresine
- 16 Didiler kapûyı lûtf idüb aç-gil  
Dahî kalbindeki havfi bırak-gil
- 17 Çıkalım üşte hâzır elde a'lâm  
Kılalım bu ğazâya sa'y ü ikdam
- 18 Didim anlara ey merdân-ı meydân  
Be-aşk-ı Şah Ğâzî Han Süleymân
- 19 Kulak urub biraz dinlen mekali  
Beyan idem size ben hasb-i hâli
- 20 Murâdım sorar iseniz buradan  
Değil men'eylemek sizi ğazâdan
- 21 Fedâ olsun bugün ger bâş ü ger cân  
Husûsâ yarın ola İd-i Kurbân
- 22 Velî budur murâdım dinlen el-Hak  
Bugün Cum'a vü Yevm-i Arafe el-Hak

Ve bi'l-cümle didim ki bugün huccâc-ı müslimîn Arafat'da vesâir mü'minîn câmi'lerde münâcâtda bizim gibi ğuzât ve murâbitine nusrat için duâ itmelerinde iştibâh yokdur. Münâsib olan budur ki biz dahî namazımız edâ ve gözlerimiz yâşın döküb duâ idelüm ve biribirimiz ile helal-leşüb andan gïdelim. Kalanlarımız ğâzî ölenlerimiz şehîd olub dünyâda nâm-ı nik ile mezkûr ve ukbâda Habîbu'llâh Aleyhisselâm'ın alemi dinde mahşûr olalım didim. Fi'l-vâkı' cümle ğâziler sözüme râzî olub vakt-i zuhre deĝin tevakkuf itdiler. Hattâ küffâr vireyi söyleşürler sanmışlar. Çün namazımız itmâm ve gün zevâle vardıĝı ma'lûm-ı hâss u âm oldı hemân kapûyı açub bir uğurdan çıkıldı ve iki koldan hücum olundu:

23 Bulârın cümlesi gerçi ğazâda  
İbâdetde tazarru'da duâda

24 Ve lîkin içlerinde iki ârif  
İkisinin de sözleri maârif

25 Muvahhid hem musallî ol ulûlar  
Nihâyet nâm ile anlar "delûler"

26 Deli Mehmed biri merdâne hoş-rev  
Birisine didiler Deli Husrev

27 Bulârın ikisi iki kola bâş  
Olub didiler atlarını şâbâş

28 Civârımızda olan ehl-i dinden  
Kılâ'-ı müslimînin cânibinden

29 İşâret toplarından ol erenler  
Ulakdan fevrî almışlar haberler

30 Bular sür'atle kim yürüdi geldi  
Beş on ğâzî idi çün zâhir oldı

31 Kopar tozlar olar geldiĝi yoldan  
Tutar gün yüzini heb sâĝ u soldan

32 Sanurdın nice bin atlû vü asker  
İrişdi nusrat için ey birâder

33 Bu hâli bakdı çün kim gördi küffâr  
Hezîmet buldı anda çâr u nâ-çâr

34 Yüzi tersine döndü kaçdı cümle  
Kırdı ğâziler itdikce hamle

- 35 Bular gelmezden evvel dinle noldi  
İki koldan ol iki ğâzî sürdi
- 36 İkisi dahî olmuş mest ü medhûş  
Girerler alaya gûyâ ki serhoş
- 37 Savaş iderler iken ol ğazâda  
Deli Mehmed şehîd oldu orada
- 38 Kulna bir aceb hal oldu vâkî'  
Değildir vâkıa Hak buna vâkî'
- 39 Değülem Hak bilür bu sözde kezzâb  
Be-hakk-ı Mustafâ vü Âl ü Ashâb
- 40 Şehîd olan delûyi gördüm andan  
Kesildi bâşı vü ayrıldı tenden
- 41 Kesen kâfir bâşın aldı eline  
Götüre ya'nî kim kendi iline
- 42 Deli Husrev görüb haykırdı didi  
Ne yatarsın bâşını aldı gitdi
- 43 Revâdır cânı virdin kıyma bâşa  
Aceb hal oldu vü özge temâşâ
- 44 İşit bu hikmeti bu sırrı vü râzı  
Kesük başlu şehîd olan o ğâzî
- 45 Hemân fevrî yerinden durdı geldi  
Eliyle ol lâîni urdı çaldı
- 46 Yıkıldı düşdi atdan bâş elinden  
Ne bâş kayûsıdır kaldı yolundan
- 47 O ğâzî aldı bâşın düşdi yetdi  
Ne kimse gördi ânu ne işitdi
- 48 Görüp bu hâli Husrev itdi tahsîn  
Çağırıldı kim yüzün ağ ey celâsın
- 49 İşâret kıldı hem bu nâtüvâne  
Ne hâlet oldıgın gör ol civâne
- 50 Kurudum kaldım anda sanki bî-cân  
Bakub bu ibrete nâlân u hayrân
- 51 Kakıdı bana didi noldın ey cân  
Ne durursın ğazâ kıl ey müselmân

- 52 Anın söziyle geldi bana kuvvet  
Ol esnâda adû buldı hezîmet
- 53 İrişdi ceng iderken vakt-i ahşâm  
Dağıtdı rezm yüzine saçların şâm
- 54 Münâdî göricek kıldı nidâyı  
Gelin avdet idin deyû sadâyı
- 55 Kamûmız döndük ve geldik hisâre  
Kimi mecrûh kimisi pâre pâre
- 56 Şehîd olanları saydık çü ol dem  
Şehîd olmuş o gün on dokuz âdem
- 57 Sayıldı katl olan küffâr-ı füccâr  
Kalan altmış dört lâşe vü murdâr
- 58 Götürmüşler dahî bir nice leşler  
İdüb ğayret yerinde komamışlar
- 59 Bir iş katmadık anda aralığa  
Şehîdleri getürdük ortalığa
- 60 Husûsâ ol civân-ı sâbık ey yâr  
Ne yüzden oldı dinle ey vefâdâr
- 61 *Varıcak başını bulduk yanında  
Kesilmiş şöyle yatur koltuğunda*
- 62 Getürdük dâhî defn itirdik ol ân  
Namazını kılub okundı Kur'ân
- 63 Gider işlü işine çün halâk  
Kalub zâhirde benden bir de Hâhk
- 64 Ki gördüm kabr içinde hûb ü mahbûb  
Misâl-i Hûr-i cennet belki merğûb
- 65 Gelüb öpdi ve kocdı ol civânı  
Görüb ayne'l-yakîn bu benden ânı
- 66 Mekâbir şöyle rûşen oldı oldem  
Münevver oldı nûrundan bu âlem
- 67 Geçüb kendimden olmamışam âgâh  
Beni benlikden almış ol yüzi mâh
- 68 Gelür yoldaşlarımın ba'zısı dir  
Kaparlar kapûyı gel içerü gir

- 69 O dem girdim hisâra sanki serhoş  
Gehî sâkin gehî kılurdu medhûş
- 70 Giderken kal'a içre bu kemîne  
Yolum uğradı Husrev menziline
- 71 Şehîd olana kim ağlar kim anlar  
Ol atın kaşıyub türkîcik ırlar
- 72 Çağdırdım taşradan çün bildi ol dem  
Didim lebbeyk eyâ sultân-ı âlem
- 73 Dahî ben dimedin ahvâlin ânın  
Didi gördün mi zevkîn ol civânın
- 74 Didim gördüm hakikat ol civânı  
Buradan siz de gördünüz mi ânı
- 75 Bulârın böyle hâli didi çokdur  
Bilirsin gözlüye hod gizlü yokdur
- 76 Muhassal kalmadı sabrım buraya  
Harâbâtî olub düşdüm oraya
- 77 Kalub şûrîde kulında bu hâlet  
İderdim dâimâ kabrin ziyâret
- 78 Ne hâcet dilesem olurdu hâsıl  
Murâdâta olurdu anda vâsıl
- 79 Çü derya sığmadı âhir sefâle  
Getürdüm âkıbet bu hâli kâle
- 80 O hâlet ben kulından oldu zâil  
Kesâfet doldı kalbe oldu hâil
- 81 Dahî görünmez oldu bana ol cân  
Peşimânım peşimânım peşimân
- 82 Tutub bir gün giderken deng ü hayrân  
Deli Husrev kılurmuş anda seyrân
- 83 Elinde yây ü okı vardı hem kez  
Çeküb arkama hoş urdıydı bir kez
- 84 Didi ey ebleh ü ahmak delişmen  
Cihanda kendi kendisine düşmen
- 85 Niye arz eyledin halka bu hâli  
Gidüb hâlin kalasın şöyle hâli

- 86      Tevakkuf eylesen olurdu elbet  
          Bunu keşf itmeğe sana icâzet
- 87      Didim lûtf eyle sen ey nîk girdâr  
          Bu ğaflet uyhusından eyle bîdâr
- 88      Ne hikmetdir bu ahvâl ü bu hâlet  
                  Temâmâ kapladı beni mehâbet
- 89      Benimle senden özgeler görür mi  
          Bu ahvâli dahî kimse bilür mi
- 90      Didi bir dâhî vardır lâkin ol cân  
                  Görünmez herkese san Ab-ı Hayvân
- 91      İkimiz görmeğe budur işâret  
          Şehâdet müjdesidir ki beşâret
- 92      Anın her sözi virdi bana hayret  
                  Velî yakdı derûnım nâr-ı ğayret
- 93      Perîşân ü müşevveş oldu hâlim  
          Ne durmağa oturmağa mecâlim
- 94      Be-ğâyet olmuşam mecnûn ü şeydâ  
                  Yine evvelki hâl olunca peydâ
- 95      Îlâhî kıl tebeddül öyle hâle  
          Hemân terğib için yazdım mekâle



6. E. Henri Carnoy - Jean Nicolaidès, *Traditions Populaires de l'Asie Mineure* (Les Littératures Populaires de Toutes les Nations, tome: XXVIII), Paris 1889, ss. 127-143.

### SİHİRLİ KAFA

“Boğaziçi’ne yakın bir yerde inşâ edilmiş fakir bir evde iki kızıyla birlikte bir kadıncağız yaşıyordu. İki kız müslüman kadınlar için peçe îmal ediyorlar, anneleri de her sabah erkenden kalkıp gece îmal edilen bu peçeleri İstanbul pazarında satmağa götürüyordu. Kazandığı parayla yiyecek ve öteberi alıp kızlarının yanına dönüyordu.

Bir sabah kadıncağız her zamanki âdeti gibi, erkenden kalktı ve sessizce İstanbul yoluna koyuldu. Haliç köprüsüne ulaştı. Tam köprüye ayak basıyordu ki, *bir insan kafasına* çarptı. Bir idam mahkûmunun kafası olduğunu düşündü. Tam bu sırada bir ses duydu:

— Anneciğim, beni beraber götür, beni yanma al! Evine götür! Ses kafadan geliyordu. Kadıncağız şaşkınlık ve dehşetten donakaldı. Konuşan bir mahkûm kafası! Aslâ böyle bir şeyden konuşulduğunu duymamıştı. Şehre doğru yoluna devamla cesaret edemiyerek köyüne doğru kaçtı. Fakat kesik baş sıçrayarak, rakederek, yuvarlanarak onu tâkibe koyulmuştu ve durmadan ağlayan kadının peşinden koşturuyordu! Kadıncağız evinin kapısını kapamağa fırsat bulamadan Kafa içeri daldı ve gidip ocağın yanına yerleşti.

Dul kadının evinde kimse bütün gün ağzına birşey koymadı. Kadıncağız peçelerini satamadığı için, yiyecek bir şey de getirememişti. Hepsi üzgündü ve sebep olduğu bu durumdan dolayı sanki sihirli kafayı yürekten lânetliyorlardı.

Bu durum Kafa’yı hayrette bırakmışa benziyordu. Birden sordu:

— Anneciğim, sizin evde yemek yenmez mi? Geldiğimden bu yana kimsenin bir şey yediğini görmedim.

— Hayır! Yemek yemiyoruz!

— Peki neden ihtiyarcağız?

— Yiyecek alacak paramız yok!

— Diğer günler de yemek yemiyor muydunuz?

— Yiyorduk; zira her sabah, kızlarımın dokuduğu peçeleri satma-  
ğa İstanbul'a gıdiyordum. Oysa bu sabah köprüyü geçemedim ve yi-  
yeceksiz döndüm.

— O halde sıkıntınızın sebebi benim.

— Şüphesiz!

— Pekalâ! Size çok para vermek isterim. Bu akşam, tam gece ya-  
rısı olunca, Galata Köprüsü'ne, bana rastladığın yere gideceksin. Bü-  
tün gücünle üç defa "Ahmed! Ahmed! Ahmed!" diye bağracaksın. O  
zaman önüne bir zenci çıkacak. Ona şöyle diyeceksin: "Efendin *Kesik-  
Baş*, sandığı açmanı ve içindeki yeşil keseyi bana vermeni emrediyor".

— Peki efendim, bu gece belirtilen yere gideceğim.

Aynı akşam, gece yarısı olduğunda, yaşlı kadın kalktı ve İstanbul  
istikametinde yola koyuldu. Sihirli Kafa'ya rastladığı yere ulaştı. Kafa'  
nın emirlerine uygun olarak üç defa "Ahmed!" diye haykırdı. Hemen  
oracıkta korkunç görünüşlü, dev gibi bir zenci beliriverdi:

— Ne istiyorsun benden? diye sordu.

— Efendin *Kesik-Baş* sandığı açmanı ve içindeki yeşil keseyi bana  
vermeni emrediyor.

Zenci:

— Başüstüne! Biraz bekle ihtiyar! diye cevap verdi ve ânında  
kaybolup elinde ağzına kadar mecidiye dolu yeşil bir kese olduğu halde  
geri döndü. Bu zenginliği seyreden kadıncağzın gösterdiği sevinç her-  
halde kolayca tahmin edilebilir.

Ev, o civarın en güzel evlerinden biri olacak şekilde tamir edildi.  
Kızlar güzel elbiseler satın aldılar. İhtiyar kadın peçe satmayı bıraktı.  
Ama sonunda da para tükendi. Lâkin Kafa bu defa da imdada yetişti.  
Kadına yine aynı yere gidip bu defa da üç kere "Mehmed! Mehmed!  
Mehmed!" diye bağırmasını, karşısına çıkacak zenciye çekmeceyi açıp  
içindeki kırmızı keseyi getirmesini emretmesini söyledi. Kadın dediğini  
aynen yaptı ve biraz sonra zenci yine para dolu kırmızı keseyi kadına  
verdi.

Bu defa eski evi kadına yetmez oldu. Daha güzel ve zengin bir ev yaptırdı. Elişi birinci sınıf mobilyalarla bütün odaları döşedi. Kızlar da artık kıymetli taşlarla süslü elbiseler giymeğe başladılar. Nihayet komşular, vaktiyle o kadar fakir bir durumda bulunan bu komşularını böyle birden bire en zenginlerden bile daha zengin olmuş görünce hayretten şaşkına döndüler. Fakat kimse bu servetin menşeinin *Kesik-Baş* olduğunu bilmiyordu.

*Kesik-Baş* ocağın yanında her zamanki yerinde duruyordu. Birgün ihtiyar kadına:

— Kadıncağız, dedi, İstanbul'a gideceksin ve sultanın kızını evlenmek üzere bana isteyeceksin.

Ne diyeceğini şaşırın kadıncağız:

— Fakat... ben nasıl bir padişahın kızını istemeye gidebilirim? Hepsinden önemlisi, kızı bir *Kesik-Baş* için istediğimi nasıl söyleyebilirim? Sonra benim deli olduğumu sanırlar, saraydan kovarlar ve çocuklar beni deli diye taşa tutar.

— Sana git diyorum, o kızı istiyorum!

Sonunda kadıncağız velînimetinin istediği bu hizmeti görmeyi reddedemedi. Ertesi gün en güzel elbiselerini giyip İstanbul'a, sultanın sarayına gitti.

(Masalın bundan sonrası tıpkı "Alâeddin'in Sihirli Lâmbası" masalında olduğu gibi cereyan eder. Sultan teklifi önce kabul etmezse de, sonra, isteklerini yerine getirirlerse kızını vereceğini söyler. Normal olarak hiç bir insanın yapamayacağı şeyleri istemesine rağmen *Kesik-Baş* sultanın her dediğini anında yerine getirir. O kadar ki, sultan kızı vermekten başka çâre göremez. Kız ise kaderine râzı olduğunu ve bir *Kesik-Baş*'la evlenmeyi kabul ettiğini bildirir).

Nihayet yeni evliler odalarına çekilirler. Kapı kapanır kapanmaz, gelinin gözleri önünde, *Kesik-Baş* derhal yakışıklı, genç bir şehzâde halini alverir. Kız şaşırarak:

— Ah efendim! der, bu gördüğüm siz misiniz?

Şehzâde:

— Evet sevgili karıcığım! der, elbette benim. Fena bir peri beni bu kılığa sokmuştu. Fakat senin için ben dâima bu gördüğün gibi olacağım.

Burada genç kadının duyduğu saadeti tahmin etmek zor değildir.

Şehzâde devam eder:

— Şimdi beni iyi dinle sevgilim! Gündüzleri hep böyle *Kesik-Baş* olarak kalacağım. Ama ne olursa olsun bundan kimseye bahsetmeyeceksin. Şayet bahsedersen, bu bahçe, bu saray, hizmetkârlar ve ben dahil herşey hemen o anda kayboluveririz.

— O zaman seni hiç göremez miyim?

— Hayır! Ancak bir şartla beni görebilirsin. Ayağına demir çarık eline demir asâ alıp beni aramak üzere yola çıkarsın. Bunlardan üçer tane eskittikten sonra ancak bana ulaşabilirsin. O zaman da beni ölü olarak bulacaksın. Diriltebilmen için bir fıçı dolusu gözyaşı dökmen gerekecek.

— Oh şehzâdem! Bu sırrı aslâ kimseye söylemeyeceğim. Bana inanabilirsin.

Ama kız sözünde duramadı ve her şey şehzâdenin dediği gibi oldu. Genç kadının annesi, Hanım Sultan, zaman zaman, bedbaht sandığı kızını teselliye geliyor, lâkin onu hep mesut görüyordu. Bundan şüphelendi. Sonunda uğraşıp kızından sırrı öğrendi. Kız sırrı söyler söylemez, pencereden altın bir kanaryanın uçup gittiği görüldü. Genç kadın bunu farkedince hatâsını anladı ama, şehzâdenin dediği gibi her şey kayboluverdi.

Genç kadın günlerce ağladı; sonra kocasının söylediklerini hatırladı. Derhal üç demir çarık, üç demir asâ yaptırarak onu aramak üzere yola koyuldu. (Bundan sonraki olaylar yine “Alâeddin’in Sihirli Lâmbası”ndaki gibi cereyan eder. Genç kadın kocasını bulur, onu diriltir ve beraberce mesut yaşamaya devam ederler).



# EK III

**Eskiçağ ve Hıristiyanlık Dönemine Ait Metinler**



1. *Mélusine, Recueil de Mythologie* (Littérature Populaire, Traditions et Usages), Paris 1890-1891, V, 203.

## BİR EPİDAUROS KİTABESİ\*

(Esculape'nin Ameliyatı)

“Trezen’li Aristagora. Onun vücudunda solucan vardı. Trezen’deki Esculape mâbedinin mihrâbında yatıp uyudu ve bir rüya gördü. Öyle geldi ki, Tanrı (Esculape) nın bulunmadığı bir sırada (Tanrı Epidauros’a gitmişti), onun çocukları (rahipler) başını kesmişlerdi. Fakat onu yerine koyamadıklarından, aralarından birini, gelmesini rica etmek üzere Esculape’ye yolladılar. O aralık gün doğdu ve râhip kadının başının gerçekten vücûdundan ayrılmış bulunduğunu farketti. Müteakip gece Aristagora yine bir rüya gördü. Kendisine öyle geldi ki, Epidauros’dan gelmiş olan Tanrı, kesik başını boynu üstüne koyuyor, karnını yararak solucanı çıkardıktan sonra tekrar dikeyordu. Ve uyandığında iyileşmiş olduğunu gördü....”.

---

\* Bu kitabe, M.Ö. III. yüzyılda Yunanistan’da Epidauros’ta inşa edilen Esculape mâbedine aittir. Yukardaki metin, kitabemizi gösterilen yerde O. Crusius tarafından yayınlanan Fransızca çevirisinde elde edilmiştir.



2. *Kitab-ı Mukaddes* (İncil), Matta, XIV /1-21, (İstanbul 1949).

## HZ. YAHYA'NIN BAŞININ KESİLMESİ .

“... Çünkü Hirodes Yahya'yı tutmuştu ve kardeşi Filippus'un karısı Hirodias'tan ötürü onu bağlayıp zindana atmıştı. . . . Ve Hirodes Yahya'yı öldürmek istedi ise de, halktan korktu; Çünkü onlar Yahya'yı bir peygamber olarak tanıyorlardı. Fakat Hirodias'ın kızı ortada oynadı ve Hirodes'in hoşuna gitti. Bunun üzerine her ne isterse vereceğini ahdedip ona vâdetti. *Ve kız anası tarafından kışkırtılmış olarak dedi : Bana*

*Vaftizci Yahya'nın başını bir tepsi içinde ver.* İmdi kral kederlendi; fakat andları ve kendisiyle beraber sofrada oturanlardan ötürü verilsin diye emretti. *Ve gönderip zindanda Yahya'nın başını kestirdi. Ve onun başı bir tepsi içinde getirildi, kıza verildi.* O da anasına götürdü. Yahya'nın şâkirdleri gelip cesedi kaldırdılar. . . .”.

3. Jacque de Voragine, *La Légende Dorée*, Paris 1960, 2. bs., II, 277:

### SAINT DENIS

“(Saint Denis ve iki arkadaşı Merkür’e tapan putperestleri Hz. İsa’ya inanmaya dâvet ederler. Fakat putperesteler şiddetle karşı koyup kendilerini yakalayarak ellerini bağlarlar). . . . Merkür putunun önünde, bir balta darbesiyle, Teslis’in bu üç azizinin başları kesildi. Saint Denis’ nin vücudu hemen ayağa kalktı ve bir meleğin kılavuzluğunda, önünde semâvî bir nur olduğu halde, kesilmiş başını ellerine aldı; Şehitler Tepesi denilen yerden, Allah’ın, inâyetiyle bugün vücudunun dinlenmesi için seçtiği yere kadar iki millik bir mesafeyi aşarak geldi. . . .”\*

---

\* Bugün Paris’teki meşhur Notre-Dame Kilisesi’nin ana giriş kapısı üzerindeki heykeller arasında, Saint Denis’nin başı koltuğunda bir heykeli yer almaktadır.



# **E K L E R**

## **B) LİSTELER VE HARİTALAR**



LİSTE : 1

TÜRKİYE'DE BAZI KESİK BAŞ TÜRBELERİ

Yeri	Adı
Áhlat (Van)	Tesbit edilemedi
Akdağmâdeni (Yozgat)	Muşalim
Akşehir (Konya)	Tesbit edilemedi
Ankara	" "
"	Hüseyin Gazi
Antakya	Habib-i Neccar
Cizre (Mardin)	<i>Mevlid</i> 'deki Kesik-Baş
Çorum	Suheyb-i Rûmî, Ubeydî Gazi
Divriği (Sivas)	Hüseyin Gazi
Erzincan	Seydi Sultan
Eskişehir	<i>Mevlid</i> 'deki Kesik-Baş
Gaziantep	Karaçomak
Hasankale (Erzurum)	Hasan Dede
İskilip (Çorum)	Tesbit edilemedi
İsparta	Kesik Baş Gazi
İznik	Eşref-i Rûmî,
"	Abdülvahhab Gazi
Konya	Tesbit edilemedi
Sakçagözü	<i>Mevlid</i> 'deki Kesik-Baş
Seyitgazi (Eskişehir)	Tesbit edilemedi
Sinop	Seyyid Bilâl
Sivas	<i>Mevlid</i> 'deki Kesik-Baş
Trabzon	Tesbit edilemedi
Turhal (Tokat)	" "
Van	" "

## LİSTE : 2

YUNANİSTAN VE YUGOSLAVYA'DA BAZI  
KESİK BAŞ TÜRBELERİ

Yeri	Memleketi	Adı
Selânik	Yunanistan	Tesbit edilemedi
Florina	"	Kirli Baba
Banyaluka	Yugoslavya	Tesbit edilemedi
Crnnyan (Makedonya)	"	" "
Dalordova (Kumanova)	"	" "
Kaçanik	"	Gazi Mahmud Beğ
Leskofça	"	Tesbit edilemedi
Manastır	"	" "
Mitroviça	"	Gül Baba
Novakoy (Makedonya)	"	Tesbit edilemedi
Ohri	"	" "
Prizren	"	Ömer Baba
Ragoçitsa (Gilan)	"	Tesbit edilemedi
Ulçin	"	" "
Vranya (Makedonya)	"	Şeyh Süleyman
Yakova (Makedonya)	"	Tesbit edilemedi
Yenipazar	"	" "
Zvornik	"	" "

# RESİMLER





DALKAN MEMLEKETLERİNDE BAZI  
KESİK BAŞ TÜRBELERİ

▨ Eskiçağ kesikbaş kült alanı (takribî)

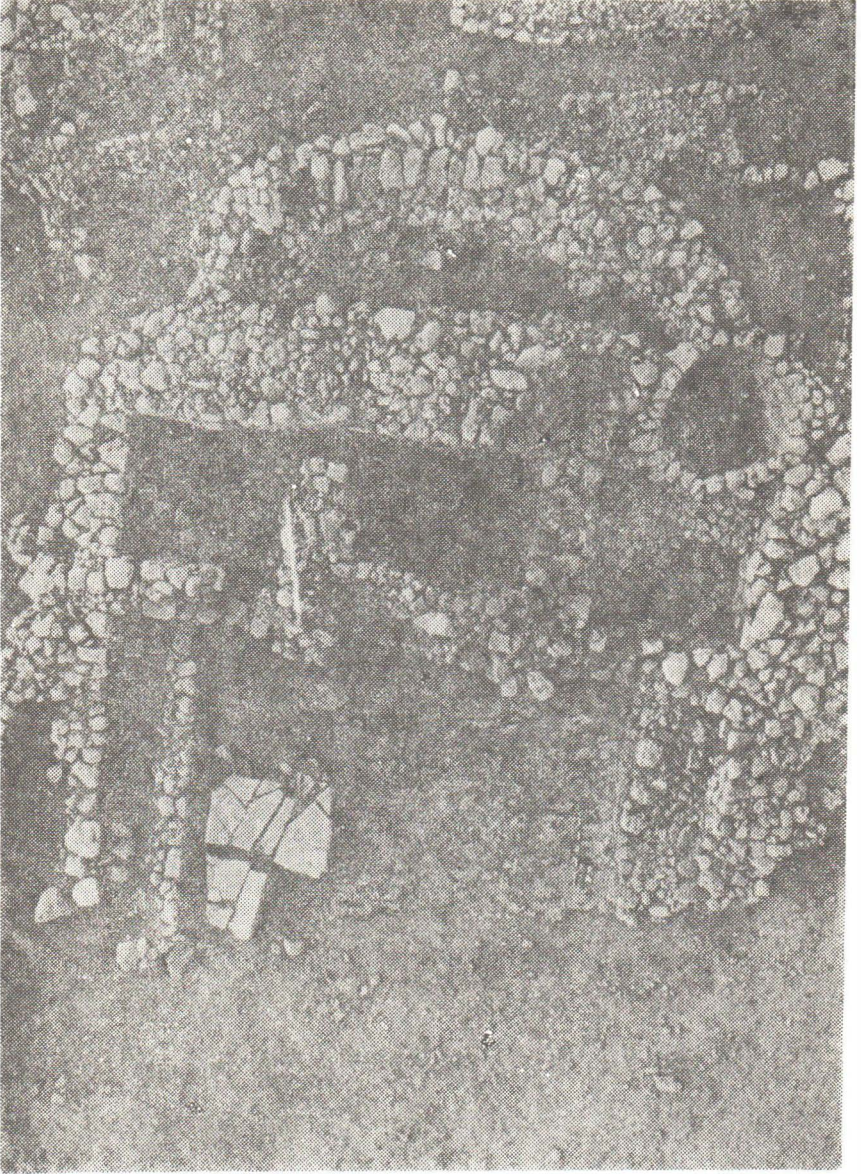


BALKAN MEMLEKETLERİNDE BAZI  
KESİK BAŞ TÜRBELERİ

● Eskişâğ kesikbaş költ. alanı (takribî)







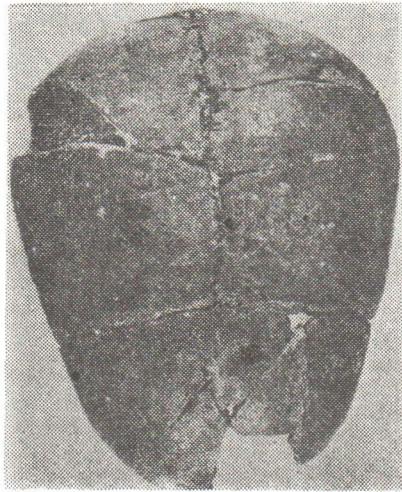
Resim 1. Diyarbakır-Çayönü'nde kesik başların bulunduğu binanın üstten görünüşü.





**Resim 2**

Çayönü'nde bulunan kafataslarından birinin yandan görünüşü

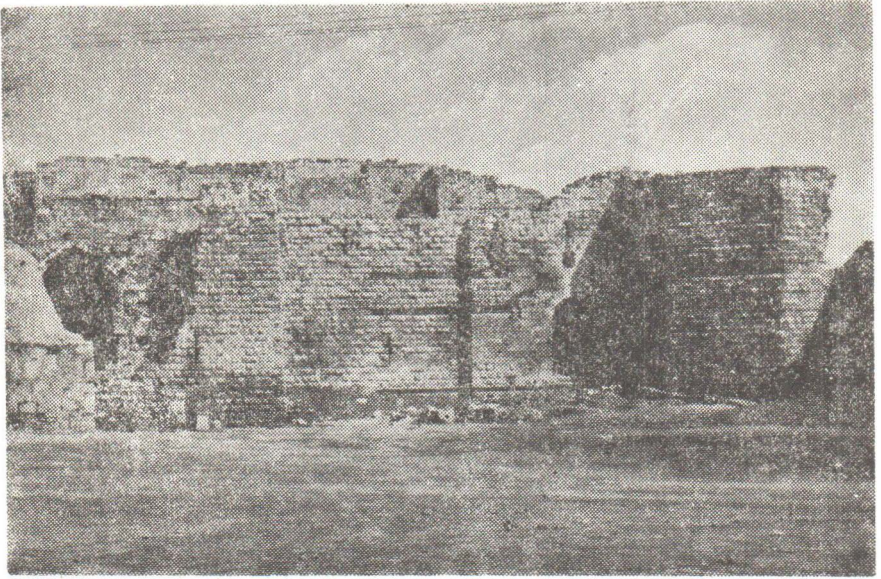


**Resim 3, 4.** Çayönü'nde bulunan bazı kafataslarının değişik görünümleri (Resim: 1, 2, 3, ve 4 teki fotoğraflar Antropolog Prof. Dr. Metin Özbek'in adı geçen makalesinde daha önce yayınlanmıştır. Burada kendisinin izniyle yeniden kullanılmıştır).



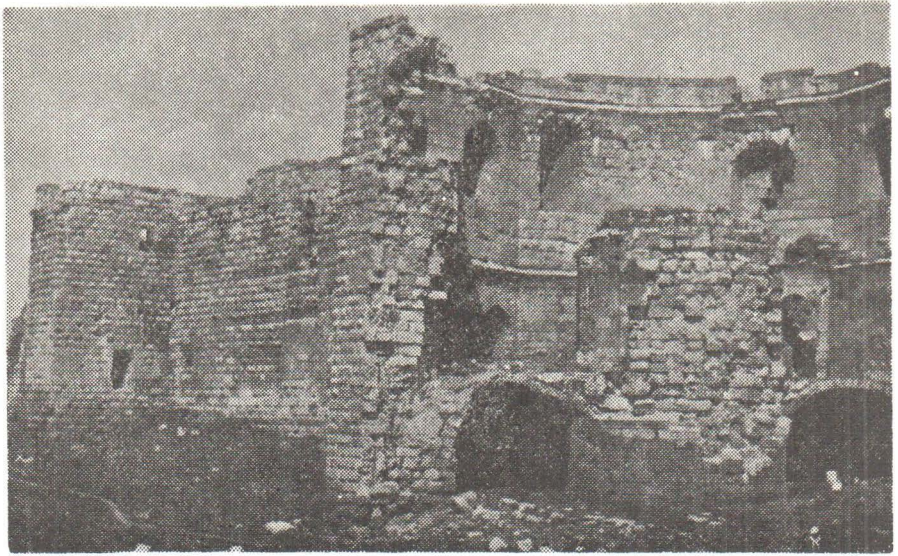


Resim 5. Harran'da Sâbiiler devrine ait bir yapı kalıntısı (Fotoğraf: A. Yaşar Ocak).

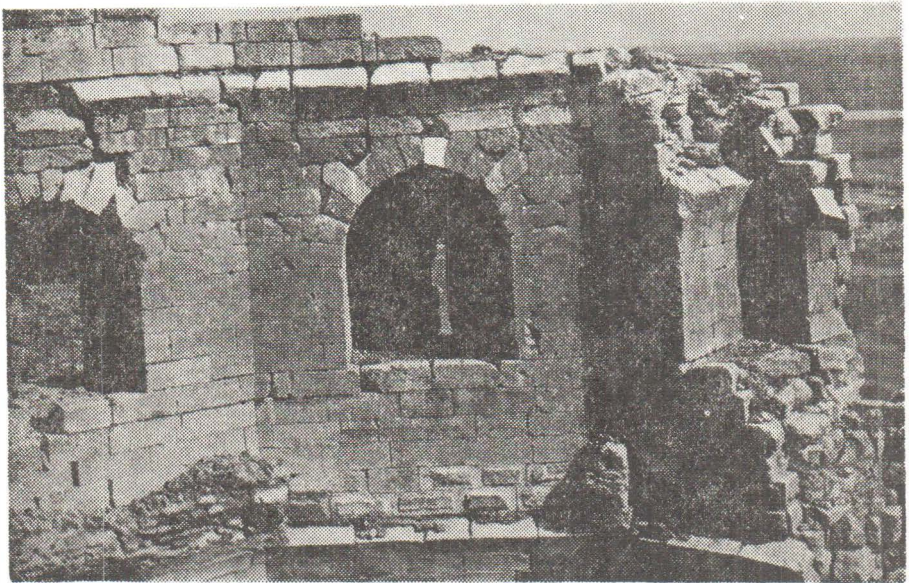


Resim 6. Harran'da İbnü'n-Nedim ve ed-Dunaşki'nin bahsettikleri mâbedin dış görünüşü (Fotoğraf: A. Yaşar Ocak).





Resim 7. Harran mâbedinden bir görünüş (Fotoğraf: A. Yaşar Ocak).



Resim 8. Harran mâbedinden bir başka görünüş (Fotoğraf: A. Yaşar Ocak).





## İNDEKS

### — A —

- Abdülmelik (Emevî halfesi) 44  
Abdülvahhab Gazi 19  
Adana 15, 35  
Âdem (Hz.) 29  
Afrika 52  
Ahmed Beğ (Grijgal komutanı) 25  
Ahmetgaley va, Y.S. 9  
Akdağmadeni, 20  
Alâeddin Çelebi 31  
*Alâeddin'in Sihirli Lâmbası* 35  
Ali (Hz.), 12, 13-16, 27, 29, 30  
Aliyyüddin, 12  
Almanya 54  
*Altındağ'ın Pâdişahı* 33  
Amasya 43  
Anadolu 8. 9. 11, 12, 16, 17, 37, 40-42, 51, 53,  
55, 57, 61, 62, 63, 64  
Anadolu efsâneleri 12  
Anadolu Selçukluları, 37, 61  
Anadolu Türk folkloru, 10, 11, 16, 37, 49  
Anadolu Türkleri, 15, 61  
Ankara 19, 21  
Antakya 17  
Antalya 17  
Antiller 52  
Araplar 16, 37  
Arnavutlar 45  
Arnavutluk 22, 41  
Âsiye (Hz.) 28, 30  
Asya 11  
Âşık Paşa 31, 32, 38, 65  
Âşık Seyrânî 31  
Athos Tepesi 48  
Aveyron (Fransa) 50  
Avusturya 22  
Ay Mâbedi (Harran) 58

- Ay Tanrısı (Harran) 58  
Aya Yorgi 15  
Ayasofya (Trabzon) 21  
Ayıntab, bk. Gaziantep

### — B —

- Bağdad, 24, 26, 27  
Bahâeddin Veled 30  
*Bahkçı ve Cin* 60  
Balkan Türkleri 15  
Balkan memleketleri 48  
Balkanlar 8-11, 37, 40-42, 63, 64  
Balkanlar Türk folkloru 10, 16  
Baniça 46  
Başkurtlar 11, 63  
Batı Avrupa 10, 42, 44, 46  
Battal Gazi 19  
Bayraklı Dede 19  
Bektaşî tarikatı 30  
*Binbir Gece Masalları* 59, 60  
Binkoç köyü 20  
Birinci Kosova Savaşı 23, 41  
Bizanslılar 20  
Borneo 52  
Bozok 35  
Bulgaristan 22, 41, 44  
Büyük Okyanus 52

### — C —

- Cafer Tayyar (Hz.) 29  
Camelot Şatosu 46  
Cebrâil Aleyhisselâm 14  
Çiğir Baba 32, 33  
Ciopinski, Jan 9, 15  
Cizre 15

### — Ç —

- Çalışkan köyü 20  
Çapanoğlu 35, 38

Çapanoğulları 35  
Çayönü 55, 57  
Çayönü kazısı 54  
Çayönü Tepesi 53  
Çorum 18

— D —

*Dâsîâtân-ı Ejderha* 11  
*Dâsîâtân-ı İbrahim* 11  
*Dâsîâtân-ı Kesik-Baş* 9, 11-15, 38, 39, 63, 65  
Delehaye, Hippolyte 47  
Deli Hüsrev 25, 26  
Deli Mehmed 25, 26  
Deny, Jean 8, 46  
*Dertli Kaval* 35, 38, 65  
Dev, 13-16  
Dımaşkî 57  
*Dictionnaire des Symboles* 50  
Dini destanlar 11  
Divriği 19  
Diyarbakır 53  
Doğu Akdeniz 55, 57  
Doğu Avrupa 10, 37, 42, 44, 48, 49, 64  
Doğu Avrupa folkloru 41  
Doğu Avrupa ülkeleri 41  
Duban (Hekim), 60, 61  
Düldül 14

— E —

Ebûbekir (Hz.) 13  
Ebû Seyfeyn 27  
Ebû Ubeyde b. Cerrah 17  
Ebû Yûsuf Eysa' el-Katîî 58  
Eflâk 48  
Eflâtun 50  
Ekşisu 46  
Eliade, Mircea 54, 55, 57  
Emevîler 28, 44  
Endonezya 52  
Epidauros 56  
Erdel 48  
Ergani 53  
Ergenekon Destanı 63  
Erzincan 20  
Esculape (Tanrı) 56, 63  
Esculape efsâneleri 57  
Esculape mâbedi 56

Eurydike 55, 56  
Evlîyâ Çelebi 19

— F —

Filippus 42  
Filistin 42  
Florina 22, 23, 46  
Fatıma (Hz.) 30, 28  
Fatımatü'z-Zehrâ, bk. Hz. Fatıma  
Fatih Sultan Mehmed 21  
Fransa 50, 54  
Frigya 55  
Frigyayılar 55, 59

— G —

Galata Köprüsü 34  
Gazi Yakup Beğ 22  
Gaziantep 16, 18  
Genç Osman 26, 27  
*Genç Osman Destanı* 26, 63  
Gordlevski 8  
Göç Destanı 63  
Grijgal Kalesi 25  
*Grijgal Kalesi Destanı* 24, 25  
Gül Baba 23  
Güney Amerika 52  
Güney-Doğu Anadolu 16  
Güney Galya 51

— H —

Habîb-i Neccar 17, 38, 40  
Hâcer (Hz.), 30  
Hacı Bektaş-ı Velf, 30, 31, 38  
Haçlı Seferleri 51  
Hadîcetü'l-Kübrâ 28  
Hagios Georgios 15  
Halep 29  
Hamza (Hz.) 29  
Harran 57, 58, 60, 61, 65  
Harran Sâbîfleri 57, 59, 61  
Harranlılar 57, 61  
Hârûn (Hz.) 29  
Hasan (Hz.) 29  
Hasan Keşfi Efendi 32, 33, 39  
Hayalî Beğ 31  
Hellenistik devir 47  
Herkül 55

Hıdırlık (Çorum) 18  
Hıristiyanlar 44  
Hıristiyanlık 30, 57  
Hızır Aleyhisselâm 32, 38  
*Hikâye-i Deve* 11  
*Hikâye-i Geyik* 11  
*Hikâye-i Göğercin* 11  
*Hikâye-i Kesik-Baş*, bk. *Dâsitân-ı Kesik-Baş*  
Hippys 56, 57  
Hirodias 42, 43, 45  
*Histoire de la Décapitation* 10  
Hugues de Pairaud 52  
Hüseyin (Hz.) 17, 27, 28, 29, 31, 38, 60, 61, 64  
Hüseyin Gazi 19

— I - İ —

İğmbat Tepesi 19  
İbnü'l-Cevzî 57  
İbnü'n-Nedîm 57, 58  
İbrahim (Hz.) 30  
*İncil* 42, 45, 63  
İngilizler 46  
İngiltere 46, 54  
İran dinleri 57  
İrlandalılar 51  
İsâ (Hz.) 45, 47  
İshak (Hz.) 29  
İsmail (Hz.) 29  
İsmail-i Mâşûkî (Oğlan Şeyh) 32, 39  
İsm-i Âzam Duâsı 13, 14  
İsrâil 54  
İstanbul 17, 33, 34, 44  
İsveç 54  
İznik 18

— J —

Jan Vladimir (Bulgar kralı) 45  
Jeriko' köyü (İsrail) 54  
Jivaroslar 52

— K —

Kahramanlık destanları 24  
Kal'a-i Zerrîn 13  
Kalliope 55  
Karabey 35  
Karadeniz 17  
Karaçomak 18  
Karaçomak köyü 18

Karaman 27  
Karayibler 52  
Katolik Kilisesi 43  
Kayalar Mevkii 32  
Kayıkçı Kul Mustafa 25, 26, 27  
Kazaklar 11  
Kazan 63  
Keltler 51  
Kerbelâ 28, 60, 64  
Kerbelâ hadisesi 27  
*el-Keşf an Mezâhibi'l-Harnâniyyîn* 58  
Kesik-Baş, (*Mevlid*'deki) 13, 14, 15  
Kesik-Baş (Masaldaki) 34, 35  
Kesik-Baş (Templier'lerdeki) 51  
Kesikbaş esânesi 20, 22  
Kesikbaş efsâneleri 9  
Kesikbaş Gazi 21  
Kesikbaş kültü 59, 57, 58, 59 61, 65  
Kesikbaş motifi 8, 16, 22, 24, 27, 33, 41, 63, 64  
Kesikbaş rivâyetleri 11  
Kesikbaş Türbesi 22  
Kesikbaş Türbesi (Ankara) 21  
Kesikbaş Türbesi (İsparta) 21  
Kesikbaş Türbesi (Konya) 21  
Kesikbaş Türbesi, (Prizren) 24  
Kesikbaş türbeleri 62  
Kesikbaşlı destanlar 49  
Kesikbaşlı efsâneler 49  
Kesikbaşlı kahramanlar 16  
Kethüdâ Ali 12  
Khawam, René 60  
Kırım 63  
Kırım Türkleri 11  
Kirdeci Ali 12, 13  
Kırlı Baba 23, 46  
Kırlı Derbend 23, 46  
*Kitabü'l-Fihrist* 58  
Kocatürk, V. Mâhir 9, 10  
Kongo 52  
Konuşan kesikbaş motifi 31  
Konya 21  
Kopuşvar plankası 25  
Kosova 42  
Kosta Lera (Arnavut kralı) 46  
Köprülü, Fuad 11, 16  
Kral Arthur 46  
*Kral Arthur ve Yuvarlak Masa Şövalyeleri* 46  
Kral Hirodes 42, 43, 45

Kral Kuşobar (Kelt kralı) 51  
 Kral Midas 55  
 Kračin (Sigetvar kalesi komutanı) 25  
 Kudüs 43  
 Kur'an-ı Kerim 57, 61  
 Kûfe 28

— L —

Lityerses 55, 57, 63

— M —

Macaristan 22, 25, 41  
 Maenadlar 56  
 Makdisî 57  
 Malezya 52  
 Manas Destanı 63  
 Manastır 32  
 Manastırlı Mehmed Tevfik 32  
 Marcien (Roma imparatoru) 43  
 Mardin 15  
 Marquise adaları 52  
 Matta (Mathieu) 42  
 Mazon, André 44  
 Medine 14  
 Merkür (Tanrı) 47  
 Meryem (Hz.) 28, 30  
 Mescid-i Nebevî 13  
 Meteora 48  
 Mevlânâ 30, 31, 38  
 Mevlid 11  
 Mezopotamya 54  
 Mezopotamya dinleri 57  
 Miloş Obiliç 23, 41, 42  
 Mitroviça 23  
 Modon 48  
 Molla Lûtfi 32, 38, 39  
 Montpellier 52  
 Muğla 36, 39  
 Muhammed (Hz.) 12-15, 18, 27, 29, 61  
 Murad (I) 23, 41  
 Murad (IV) 26, 32, 33  
 Musa (Hz.) 29  
 Musalar (müzik perileri) 55, 56  
 Müsevîlik 57  
 Muşalim kalesi 20  
 Muşlu Ali 20

— N —  
 Necip 35  
 Nuh (Hz.) 29  
 Nur dağları 18

— O —

Oğuz Destanı 63  
 Oletsniski 8  
 Orpheus 55-57, 63  
 Orta Asya 8, 63  
 Orta Doğu 15  
 Ortodoks Kilisesi 43  
 Osman (Hz.) 13  
 Osmanlılar 22, 37, 49

— Ö —

Ömer (Hz.) 13, 117  
 Ömer Baba 24  
 Ömer b. Abdülaziz 17  
 Ömer Seyfeddin 24  
 Önder, Mehmet 9  
 Özdemir, Fuat 9, 10, 12  
 Özbek, Metin 54

— P —

Pantocrator Manastırı 48  
 Papouslar 52  
 Pir Sefa 18  
 Plana, Şefket 9, 43  
 Polinezya 52  
 Pradel Mağarası (Fransa) 50  
 Prens Constantin Brancoweanu 48  
 Prizren 24

— R —

Radloff, W. 11  
 Raguza 48  
 Rogaçitsa 24  
 Rogaçitsa köyü 23  
 Romanya 41, 48  
 Rum Meliki ve Hekim Duban Masalı 60, 61, 65  
 Rumeli 22, 42, 49  
 Rumeli Hisarı 32  
 Rumeli Türk folkloru 37  
 Rumlar 17

Sabbalar 57  
Sâbiller 57-59, 60  
Sâbilik 59  
Saint Anastasie 48  
Saint Bessarion 28  
Saint Blaise 48  
Saint Denis 47  
Saint Georges, bk. Aya Yorgi  
Saint Gregoire Bogoslov 48  
Saint Haralamb 48  
Saint Mikhail Sinadski 48  
Saint Spiridon 48  
Saint Thomas 44  
Sakaoğlu, Saim 9  
Sakçagözü 16  
Sarayevo 33  
Sâre (Hz.) 30  
Selânik 46  
Selçuklular 21  
Seydi Sultan 20  
Seyidoğlu, Bilge 9  
Seyyid Bilal Türbesi 17  
Sigetvar Kalesi 25  
*Şihirli Kafa Masalı* 34, 38, 645  
Sinop 17  
Sivas 16, 19, 44  
Sir Gawaine 46  
Slatina Manastırı 48  
Smirnov 8  
Stahl, Paul-Henri 10, 33, 42, 48, 64  
Strasbourg Üniversitesi  
Suub-u Rûmî (Suheyb-i Rûmî) 18  
Suriye 16, 54  
Sünnî müslümanlar 27

— Ş —

Şahinova köyü 24  
Şam 28, 29, 44, 61  
Şehitler Tepesi 47  
Şemseddin ed-Dımaşkı. bk. Dımaşkı  
Şems-i Tebrizî 30, 31, 38, 39  
Şeyh Abdullah 39  
Şeyhülislâm İbn Kemal 32  
Şii-Alevî müslümanlar 28, 30  
Şif müslümanlar 27

Şimr 28, 29  
Şimanova, Lydia 44

— T —

Taberî 57  
Talışvari İbrahim Naimüddin 22  
*Tarih-i Peçevî* 24  
Tatar dialektleri 10  
Taylafer de Gênes 51  
Tebriz 30, 38  
Templier tarikatı 51  
Thompson, Stith 49  
Tokat 20  
Trabzon 21  
Trakya 55  
Trakya prensi Oigaros 55  
Turhal 20, 39, 40  
Türk destanları 9, 15  
Türk edebiyatı 24  
Türk efsâneleri 8, 9, 12  
Türk evliyâ menkabeleri 27  
Türk folkloru 24, 41, 48, 49, 63  
Türk halk edebiyatı 9, 11  
Türk şiveleri 11  
*Türk Yazı Dilleri ve "Kesik Baş Kitabı" Eseri Üzerine Bir İnceleme* 10  
Türk zümreleri 11  
Türkiye 9, 15, 6  
Türkler, pek çok yerde

— U —

Ulster muharipleri 51  
Utarid (Merkür) 58

— Ü —

Übüdü Gazi bk. Ubeydullah b. Cahş  
Ümeyye Camii 44  
Üzeyir 29

— V —

Vaftizci Yahya, bk. Hz. Yahya  
Vaux, Carra de,

— Y —

Yahya 45  
Yahya (Yahudi) 61

Yahya (Hz.) 30, 42-45, 57, 61, 63, 64

Yahya-yı Şehid 61

Yedi Kesikbaşı Şehid 33

Yeni Cine 52

Yeşil Şövalye 46, 47

Yeşilyurt (Muğla) 36, 39

Yozgat 20

Yugoslavya 22, 41

Yunanistan 22, 41, 56, 57

— Z —

Zülfikar 14

**Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün  
YAYINLARINDAN MEVCUT OLANLAR**

**KİTAPLAR-I**

**Yayın No**

**SERİ — A**

36. *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi*, (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri. Ankara 1971, Ayyıldız Matbaası A. Ş. ××+368 s. + indeks, 19 pafta, 500 TL.
41. T.K.A.E., *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan*, Ankara 1973. Ayyıldız Matbaası A.Ş., 228 s., 400 TL.
42. Dr. Mubahat KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I* (1580-1838). Ankara 1974, Ayyıldız Matbaası A.Ş., 150 c., 300 TL.
45. *İlmi Heyet, Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara, 1976, Ayyıldız Matbaası A.Ş., 1452 s., I harita 280-320-360 TL. (Tükenmiştir). (İkinci baskısı hazırlanıyor.)
47. Prof. Dr. Reşit Rahmeti ARAT, *Kutadgu-Büig İndeksi*. İstanbul 1977, 565 s., 1.000 TL.
48. Doç.Dr. Şükrü ELÇİN, *Anadolu Köy Orta Oyunları (Köy Tiyatrosu)*, 2. basılış Ankara, 1977, Ayyıldız Matbaası A.Ş., III s., 300 TL.)
57. Dr. Ramazan ŞEŞEN, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*. Ankara, 1985, Ankara Üniversitesi Basımevi, 297 s., 1.200 TL.
59. Prof. Dr. Şükrü ELÇİN, *Şiirle Selâm* 2. basılış, Ankara 1986, Ankara Üniversitesi Basımevi, 205 s., 500 TL.
62. Dr. Yusuf DURUL, *Türk Kilim Motifleri*, Ankara 1987., Ankara Üniversitesi Basımevi, 104 s., 1.600 TL.



63. Bilâl ŞİMŞİR, *Contributions a L'Histoire des Population Turques en Bulgarie* 2. basılış, Ankara 1986, Ankara Üniversitesi Basımevi, 86 s., 500 TL.
64. Müstecib ÜLKÜSAL, *Dobruca ve Türkler*, 2. basılış Ankara Üniversitesi Basımevi, 270 s., I harita 2.300 TL.
65. Prof. Dr. Reşit Rahmeti ARAT, *Makaleler*, Ankara 1987, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1056 s., 10.000 TL.
66. Prof. Dr. Reşit Rahmeti ARAT, *Doğu Türkçesi Metinleri*, Ankara 1987, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 87 s., 1.400 TL.
68. Prof. Dr. Talip YÜCEL *Türkiye Coğrafyası*, Ankara 1987, Ankara Üniversitesi Basımevi, 215 s., 1.600 TL.
69. *İlmi Hey'et, Ölümünün 50. Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu*, Ankara 1987, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Matbaası, 112 s., 800 TL.
70. Prof. Dr. Muharrem ERGİN, *Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri*, ilâveli 4. basılış Ankara 1987, Ankara Üniversitesi Basımevi. 399 s., 4200 TL.
71. H. Fikret ALASYA, *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara 1987, Ankara Üniversitesi Basımevi, 217 s., I harita 2.000 TL.
72. Doç. Dr. Özkan İZGİ, *Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi*, Ankara 1987, Ankara Üniversitesi Basımevi, 153. s., 1.500 TL.
73. Prof. Dr. Mehmet AKALIN, *Tarihi Türk Şiveleri* 2. basılış. Ankara 1988. Ankara Üniversitesi Basımevi, 276, s., 2400 TL.
74. *İlmi Hey'et, The Eastern, Question Imperialism And The Armenian Community*, Ankara, 1987 Ankara Üniversitesi Basımevi, 190 s., 1.800 TL.
75. İlmi Hey'et, *Mehmet KAPLAN İçin*, Ankara 1987, Ankara Üniversitesi Basımevi, 264 s., 3500 TL.
76. Akdes Nimet KURAT, *Çaka Bey* 4. basılış Ankara 1987, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Matbaası, 69 s. I harita 600 TL.
77. Doç. Dr. Mehmet SARAY *Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey*, Ankara 1987, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Matbaası, 146 s., 1.100 TL.

78. Prof. Dr. Şükrü ELÇİN, *Akdeniz'de ve Cezayir'de Türk Halk Şairleri*, Ankara 1988 Sevinç Matbaası 279 s., 4800 TL.
79. İlm Hey'et, *Erol GÜNGÖR İçin*, Ankara 1988, Ankara Üniversitesi Basımevi, 208 s., 5300 TL.
80. Prof. Dr. Oktay ASLANAPA, *Mimar Sinan-Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988, Ankara Üniversitesi Basımevi 208 s., 7800 TL.
81. A. Battal TAYMAS, *Kazan Türkleri*, 2. basılış, Ankara 1988, Ankara Üniversitesi Basımevi, 240 s., I harita 4200 TL.
82. El-Câhiz (Çeviren: Ramazan Şeşen), *Hilâfet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri* Ankara., Ankara Üniversitesi Basımevi 108s., 1300 TL.
83. Prof. Dr. Laszlo RASONYI, *Tarihte Türklük*, Ankara 1988, Ankara Üniversitesi Basımevi, VII + 418 s., 5400 TL.
84. Prof. Dr. Sırrı ERİNÇ - Prof. Dr. Talip YÜCEL *Ege Denizi-Türkiye ile Komşu Ege Adaları*. 2. basılış. Ankara 1988, Üniversitesi Basımevi 112 s., 3000 TL.
85. M. Murat HATİPOĞLU, *Yunanistan'daki gelişmelerin ışığında Türk Yunan ilişkilerininin 101. yılı (1821-1922)* Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi 180 s., 4500 TL.
86. Prof. Dr. Tuncer BAYKARA, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I — Anadolu'nun Siyasî ve İdari Yapısı*. Ankara 1988, Sevinç Matbaası, 272 s., 7600 TL.
87. Doç. Dr. M. Kemal ÖKE, *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve E. W. e. NOEL'in Faaliyetleri*. Ankara 1988, Sevinç Matbaası 132 s., 3000 TL.
88. Doç. Dr. Abdulhaluk ÇAY, *Türk Ergenekon Bayramı — Nevruz*. İlaveli 2. baskı. Ankara 1988, Sevinç Matbaası, 247 s., 5000 TL.
89. Erdal İLTER, "Ermeni Meselesi"nin Perspektifi ve *Zeytin İsyanları*. Ankara 1988, Sevinç Matbaası, 168 s., 3600 TL.
90. Doç. Dr. Abdulhaluk ÇAY — Yaşar KALAFAT, *Millî Mücadele'de Doğu Anadolu*. Ankara 1988, Sevinç Matbaası, ..... s., ..... TL.
91. S. Ahmet ARVASI, *Doğu Anadolu Gerçeği*—İlaveli 2. baskı. Ankara 1988, Sevinç Matbaası, 106 s., 800 TL.
92. Prof. Dr. Ercüment KURAN, *Avrupa'da Osmanlı İnkâmet Elçiliklerinin Kuruluşu ve ilk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri*. 2. basılış. Ankara 1988 Ankara Üniversitesi Basımevi, 71. s. 1400 TL.

93. Doç. Dr. Abdülhalûk Çay, *Kanlı Noel* - 1963. Ankara 1989<sup>+</sup> Sevinç Matbaası 128 s., ..... TL.
94. Yrd. Doç. Dr. Ferhat Tamir, *Barköl'den Kazak Türkçesi Metinleri*. Ankara 1989, Ankara Üniversitesi Basımevi, 170 s., ..... TL.
95. Doç. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Folklorunda Kesik Baş*. Ankara 1989, Ankara Üniversitesi Basımevi, 123 s., ..... TL.
96. Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu - Yrd. Doç. Dr. Cemal Kurnaz, *Türk Kültürü Bibliyografyası*. Ankara 1989, Ankara Üniversitesi Basımevi, s., ..... TL.

## KİTAPLAR II

Yayın No

SERİ — B

40. Prof. Dr. Şükrü ELÇİN, *Folklor ve Halk Edebiyatının Milli Birliğin Oluşmasındaki Rolü*, 52 s., 400 TL.
42. Halil Kemal TÜRKÖZÜ, *Armenian Atracity According To Ottoman And Russian Documents*. Ankara 1986, Ayyıldız Matbaası A.Ş., XII + 93 s., US 3., S. 2.950 TL.
43. Prof. Dr. Necati ÖNER, *Milli Zihniyet ve Milli Birlik*. Ankara 1986, Ayyıldız Matbaası A.Ş., 28 s., 350 TL.
44. Prof. Dr. İbrahim KAFESOĞLU, *Origins Of Bulgars*. Ankara 1986, Ayyıldız Matbaası A.Ş., 56 s., 1500 TL. US 1.50.
46. Prof. Dr. Geza FEHER, *Impact Of Turkish Culture On Europe*, Ankara 1986, 44 s., 2000 TL. US 1.50

## TÜRK KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI

— İlmî Dergi —

Cilt II, 1965, Sayı 1-2, 128 s., 500 TL.

Cilt VII-X, 1970-1973, Sayı 1-2, 154 s., 500 TL.

Cilt XI-XIV, 1974, 1975, Sayı 1-2, 292 s., 500 TL.

Cilt XV, 1976, Sayı 1-2, 243 s., 500 TL.

Cilt XVII-XXI, 1979-1983, Sayı 1-2, 368 s., 800 TL.

Cilt XXII, 1984, Sayı 1-2, 235 s., 800 TL.

- Cilt XXIII, 1985, Sayı 1-2, 510 s. 2500 TL.  
Cilt XXIV, 1986, Sayı I, 151 s., 1000 TL.  
Cilt XXIV, 1986, Sayı 2, 241 s., 1000 TL.  
Cilt XXV, 1987, Sayı I., 187 s., 4200 TL.  
Cilt XXV 1987, Sayı 2, 216 s., 4200 TL.  
Cilt XXVI 1988 Sayı 1-223 s., 7000 TL.  
Cilt XXVI 1988 sayı 2 ..... s., ..... TL.

## CULTURA TURCICA

— Yabancı Dilde Dergi —

(İngilizce — Almanca — Fransızca)

- Cilt V-VII, 1968-1970, Sayı 1-2, 183 s., 250 TL.  
Cilt VIII-X, 1971-1973, Sayı 1-2, s., 250 TL.  
Cilt XI, 1986, Sayı 1-2, 190 s., 1800 TL.  
Cilt XII, ....., ....., ..... s., ..... TL.

## TÜRK KÜLTÜRÜ

— Aylık Dergi —

(Kasım 1962'den beri yayımlanmaktadır).

- I. 1-12 Yıl Sayı Kasım 1962-Ekim 1963  
II. Yıl Sayı 13-24 1963-Ekim 1964  
III. 25-36 Yıl Sayı Kasım 1964-Ekim 1965  
IV. Yıl Sayı 37-48 Kasım 1965-Ekim 1966  
V. Yıl Sayı 49-60 Kasım 1966-Ekim 1967  
VI. Yıl Sayı 61-72 Kasım 1967-Ekim 1968  
VII. Yıl Sayı 73-84 Kasım 1968-Ekim 1969  
VIII. Yıl Sayı 85-96 Kasım 1969-Ekim 1970  
IX. Sayı Yıl 97-108 Kasım 1970-Ekim 1971  
X. Yıl Sayı 109-120 Kasım 1971-Ekim 1972  
XI. Yıl Sayı 121-132 Kasım 1972-Ekim 1973  
XII. Yıl. Sayı 133-144 Kasım 1973-Ekim 1974

- XIII. Yıl Sayı 145-156 Kasım 1974-Ekim 1975  
XIV. Yıl Sayı 157-168 Kasım 1975-Ekim 1976  
XV. Yıl Sayı 169-180 Kasım 1976-Ekim 1977  
XVI. Yıl Sayı 181-192 Kasım 1977-Ekim 1978  
XVII. Yıl Sayı 193-204 Kasım 1978-Ekim 1979  
XVIII. Yıl Sayı 205-216 Kasım 1979-Ekim 1980  
XIX. Yıl Sayı 217-224 Kasım 1980-Aralık 1981  
XX. Yıl Sayı 225-236 Ocak 1982-Aralık 1982  
XXI. Yıl Sayı 237-248 Ocak 1983-Aralık 1983  
XXII. Yıl Sayı 249-249-260 Ocak 1984-Aralık 1984  
XXIII. Yıl Sayı 261-272 Ocak 1985-Aralık 1985  
XXIV. Yıl Sayı 273-284 Ocak 1986-Aralık 1986  
XXV. Yıl Sayı 285-296 Ocak 1987-Aralık 1987  
XXVI. Yıl Sayı 297-308 Ocak 1988-Aralık 1988  
XXVII. Yıl Sayı 309-320 Ocak 1989-Aralık 1989

### **Türk Kültürü Dergisi'nin:**

1. 1-19, 22, 34, 36, 40, 47, 48, 58, 60, 69, 70, 71, 72, 75, 81, 82, 83, 84, 85, 90, 94, 95, 97, 98, 99, 101, 102, 102, 104, 106, 108, 117, 118, 121, 126, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 149, 151-155, 159, 164, 165, 167, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 232, 242, 263, Sayıları Tükenmiştir.
2. 130-132, 136-138, 139-141, 142-144, 147-149, 150-152, 153-155, 198-199, 200-202, 203-204, 205-206, 207-208, 209-1210, 211-214, 215-216-223-224. Sayıları birleşik sayı olarak yayınlanmıştır.
3. 20-248. Sayıya kadar olanlar 100 TL.  
249-283. Sayıya kadar olanlar 200 TL.  
284-296. Sayıya kadar olanlar 300 TL.  
297-308. Sayıya kadar olanlar 600 TL.  
309-320. sSayılar 1500 TL. dir.
4. Yıllık Abone Bedeli: (1989 Yılı İçin)  
(posta ücreti dahil)

## Yurtiçi

— 12 Sayı için indirimli 18.000.— TL. indirimli 14.400.— TL.

## Yurtdışı

12 sayı için \$ 20 — DM. 36

## Enstitü Yayınları İle İlgili

### 1— Yazışma Adresi:

17. Sokak No. 38  
06490 Bahçelievler-ANKARA  
Telefon: 213-41-35—213 31 00

### 2— İstenilen Kitap, Dergi ve Abone Bedelleri:

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü,  
171.379 Numaralı POSTA ÇEKİ hesabına (ücretsiz olarak) yatırılabilir.

### 3— Yurtiçi ve yurtdışı Havaleler,

— Türkiye İş Bankası, Küçükevler Şubesinde, 11733 numaralı,  
— Türkiye Vakıflar Bankası, Bahçelievler Şubesinde, 40019 numaralı,  
Hesaplarımıza yatırılabilir.

### 4— Enstitü Yayınları *ÖDEMELİ* OLARAK GÖNDERİLMEZ.

5— Öğretmen, Öğrenci, Silahlı Kuvvetler ve Emniyet Mensuplarına bütün yayınlarımızda % 20 indirim yapılır.